

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

ƏHMƏDOVA ŞƏFA HABİL qızı

«AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ İNTEQRASIYA PROSESLƏRİNDƏ
İŞTİRAKININ PERSPEKTİVLƏRİ VƏ ONUN HÜQUQİ BAZASININ
TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ» mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060404 - “İqtisadiyyat”

İxtisaslaşma: “İqtisadiyyatın hüquqi tənzimlənməsi”

Elmi rəhbər:
iqtisad elmləri doktoru,
professor F.P. RƏHMANOV

Magistr proqramının rəhbəri
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent S.Z. İSAYEV

Kafedra müdiri:
iqtisad elmləri doktoru,
professor F.P. RƏHMANOV

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
FƏSİL I. QLOBALLAŞMA ŞƏRAİTİNDƏ DÜNYA İQTİSADİ PROSESLƏRİNƏ İNTEQRASIYANIN METODOLOJİ ƏSALARI.....	6
1.1 Müasir dünya iqtisadiyyatında integrasiya proseslərinin məzmunu və mahdiyyəti.....	6
1.2 İntegrasiya proseslərində iştirakın milli iqtisadiyyatın inkişafında rolu.....	15
1.3 Makroiqtisadi inkişaf və integrasiya proseslərində iştiraka onun təsir imkanları.....	24
FƏSİL II. AZƏRBAYCANIN İNTRQRASIYA PROSESLƏRİNDƏİŞTİRAKININ MÖVCUD DURUMU.....	38
2.1 Azərbaycanın global iqtisadi proseslərdə iştirakının mövcud vəziyyəti.....	38
2.2 Qloballaşma prosesində Azərbaycanın xarici iqtisadi inkişaf strategiyası və onun reallaşdırılması istiqamətləri.....	54
FƏSİL III.AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ İNTEQRASIYA PROSESİNDƏ İŞTİRAKININ HÜQUQİ BAZASININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ.....	67
3.1 Azərbaycanın integrasiya proseslərində iştirakının hüquqi təminatı.....	67
3.2 Azərbaycanın integrasiya prosesində iştirakının dövlət tənzimlənməsi.....	78
3.3 Azərbaycanın integrasiya proseslərində iştirakının hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi məsələləri.....	88
NƏTİCƏ TƏKLİFLƏR.....	101
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT.....	103

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. İqtisadi proseslərdə özünü göstərən qloballaşma sürətlə gedir və bütün dövlətlər üçün iqtisadi integrasiyanı həyati zərurətə çevirir.

Azərbaycan artıq sürətlə və dinamik inkişaf etməkdə olan ölkə sayılır. Mahiyyət etibarı ilə bu Azərbaycanın yaxın və uzaq perspektivdə inkişaf strategiyasını müəyyən edir və onun dünya iqtisadiyyatı ilə integrasiyasının keyfiyyətə yeni aktiv mərhələyə daxil olduğunu göstərir. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycanın mürəkkəb şərtlər altında gedən müasir dünya ilə integrasiyasının bütün istiqamətləri yeni imkanlar yaratmaqla yanaşı, yeni problemlər, bəzən də təhlükələr yaratmaqdadır. Yaranmış yeni imkanlardan səmərəli istifadə edilməsi, mövcud problem və təhlükələrin mükəmməl hüquqi müstəvisində vaxtında aşkara çıxarılıb öyrənilməsi bu gün Azərbaycan üçün həyati əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdəndir.

Yuxarıda deyilənlər Azərbaycanın qloballaşma prosesində beynəlxalq iqtisadi mühitə integrasiyasının gedişi prosesinin və bu prosesin hüquqi aspektlərinin öyrənilməsi və hüquqi mexanizminin təkmilləşdirilməsinin böyük əhəmiyyət kəsb etdiyini və bu səbəbdən də dissertasiya işinin mövzusunun aktual olduğunu göstərir.

Problemin öyrənilməsi vəziyyəti. Məlum olduğu kimi Azərbaycanın azad şəkildə beynəlxalq iqtisadi mühitə integrasiyası nisbətən yeni prosesdir və problemin hərtərəfli öyrənilməsinə obyektiv olaraq, son dövrlərdə başlanmışdır. Hazırda o qısa bir zaman kəsiyində nəzəri və praktik baxımdan iqtisadiyyatın ən dinamik inkişaf edən sahəsinə çevirmişdir.

Azərbaycan iqtisadiyyatının global beynəlxalq iqtisadi mühitə integrasiyası etdiyi bir şəraitdə, iqtisadi integrasiyanın hüquqi aspektlərdən kompleks şəkildə tədqiq edilməsi mühüm məsələdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiyanın əsas məqsədi və vəzifələri qoyulan problemin aktuallığından irəli gəlir. Tədqiqatın əsas məqsədi Azərbaycanın beynəlxalq iqtisadi integrasiyasının hüquqi əsaslarını araşdırmaq və bu çoxtərəfli prosesin təkmilləşdirilməsi yollarını aşkar etməkdir.

Qoyulan məqsədlərinə uyğun olaraq tədqiqatın vəzifələri aşağıdakılardır:

- tədqiqat üçün əsaslı nəzəri-metodoloji, hüquqi baza yaratmaq məqsədilə

iqtisadi integrasiya proseslərinin müasir təmayüllərini aşkara çıxarmaq;

- dünya dövlətlərinin qabaqcıl təcrübəsi əsas götürülməklə Azərbaycan Respublikasının integrasiya proseslərinə qoşulması sahəsində dünya ölkələrinin mütərəqqi hüquqyaratma təcrübəsini öyrənmək, onları ümumiləşdirilərək təkmilləşdirilməsi yollarını tədqiq etmək;

- Azərbaycan Respublikasının integrasiya proseslərinə səmərəli qoşulması istiqamətində mükəmməl hüquqi bazasının formalaşdırılması yollarını müəyyənləşdirmək;

- beynəlxalq iqtisadi mühitə integrasiya proseslərinin Azərbaycanda iqtisadi inkişafın qanunauyğunluqlarını aşkara çıxarmaq;

- Azərbaycanın iqtisadi proseslərə qoşulmasının hüquqi aspektlərini tədqiq edərək onların təkmilləşdirilməsi yollarını müəyyən etmək.

Tədqiqatın obyekti. Problemin öyrənilməsi üçün tədqiqat obyekti qlobal iqtisadi mühit, Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafı və onun iqtisadi integrasiya prosesləridir.

Tədqiqatın predmeti. Qlobal iqtisadi mühitin əsas xarakteristikası və inkişaf təmayüllərinin, Azərbaycanın həmin proseslərə qoşulması qanunauyğunluqlarının, beynəlxalq iqtisadi əlaqələrinin inkişafının hüquqi əsaslarının formalaşması və təkmilləşdirilməsi məsələləridir.

Tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsaslarını xarici ticarət, haqqında klassik və neoklassik iqtisad elmi nümayəndələrinin fikirləri, qloballaşmanın formalaşması və təkamülü, milli dövlətlərin mənafeələrinin qlobal proseslər çərçivəsində inkişafı və idarə olunması qanunauyğunluqları, iqtisadi integrasiya ilə bağlı müasir elmi-nəzəri və praktiki fikir və araşdırmalar təşkil edir. Dissertasiyanın yazılmasında Azərbaycan Respublikasının qanunları və normativ aktları, iqtisadi inkişaf haqqında dövlətin proqram xarakterli sənədləri, dövlət və hökumət rəhbərlərinin çıxışları, geniş istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası. Azərbaycan Respublikası Statistika Komitəsinin, İqtisadiyyat və Sənaye, Maliyyə nazirliklərinin, Dövlət Gömrük, Komitəsinin hesabat və məlumatları, Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankın,

dövrü mətbuatın materialları, iqtisadi ədəbiyyatlar təşkil etmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Beynəlxalq iqtisadi mühitə integrasiya prosesində Azərbaycan iqtisadiyyatının kompleks inkişafı sahəsində bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə uyğun olaraq qarşıda duran tələblərin elmi cəhətdən əsaslandırılmışdır, qlobal iqtisadi mühit haqqında olan fikirlər sistemləşdirilmişdir, qloballaşma prosesində dövlətlərin mənafeləri və qlobal iqtisadi mühitə integrasiya prosesində güclü hüquqi əsasın formalaşdırılması və onun mütəmadi təkmilləşdirilməsi prosesi kompleks şəkildə öyrənilmişdir.

İşin nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işinin nəzəri əhəmiyyəti aşağıdakılardan ibarətdir: iqtisad elmində istifadə edilən metodoloji prinsiplər əsasında qlobal iqtisadi mühit anlayışı müəyyənləşdirilmişdir. Dissertasiyada əldə edilmiş nəticələr və təkliflərtəcrübi olaraq çoxtərəfli və geniş istifadə edilə bilər.

Tədqiqatın aprobasiyası. Tədqiqat prosesində əldə edilmiş nəticələr iki tezis şəklində dərc edilmiş, magistrantların elmi-praktik konfranslarda aprobasiyadan keçmişdir.

Dissertasiyanın quruluşu və həcmi. Dissertasiya giriş, üç fəsil, nəticə və təkliflərdən, ədəbiyyat siyahısından ibarət olmaqla tərtib olunmuşdur. Birinci fəsildə müasir dünya iqtisadiyyatında integrasiya proseslərinin məzmunu və mahiyyəti araşdırılmış, integrasiya proseslərində iştirakın milli iqtisadiyyatın inkişafında rolu təsvir olunmuş, makroiqtisadi inkişaf və integrasiya proseslərində iştiraka onun təsir imkanları göstərilmişdir. İkinci fəsildə Azərbaycanın qlobal iqtisadi proseslərdə iştirakının mövcud vəziyyəti barədə geniş məlumat verilmiş, qloballaşma prosesində Azərbaycanın xarici iqtisadi inkişaf strategiyası və onun reallaşdırılması istiqamətləri qeyd olunmuşdur. Üçüncü fəsildə isə Azərbaycanın integrasiya proseslərində iştirakının hüquqi təminatı, dövlət tənzimlənməsi, eyni zamanda hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi məsələləri araşdırılmışdır.

Dissertasiya işinin sonunda tədqiqat mövzusu ümumiləşdirilərək nəticə və təkliflər irəli sürülmüş, istifadə edilmiş ədəbiyyatların və internet resurslarının siyahısı verilmişdir.

FƏSİL I. QLOBALLAŞMA ŞƏRAİTİNDƏ DÜNYA İQTİSADİ PROSESLƏRİNƏ İNTEQRASIYANIN METODOLOJİ ƏSALARI

1.1. Qloballaşma prosesinin mahiyyəti və müasir dünya iqtisadiyyatında inteqrasiya proseslərinin məzmunu

Qloballaşma, tarixin inkişaf prosesində insanlar arasında sosial-iqtisadi bərabərsizliyin daha da artması ilə müşayiət olunduğuna görə, iqtisadçılar, bu artan bərabərsizliyi qloballaşmanın gətirib gətirmədiyi barədə fikir ayrılığındadırlar. Ancaq az olsa da bir necə ölkə tarixin bu axarında mövcud fürsətlərdən yaxşı yararlandığına görə əhəmiyyətli iqtisadi inkişaf tempini tuta bilmişlər.

«Qloballaşma» mövzusu son illər ərzində intellektual diskussiya meydanında aktuallığına görə əsas mövzudur. Bu, sadəcə gələcəyin nəzəri modeli haqqında diskussiyalar deyil, bütün dünyanı əhatə edən sivilizasiya prosesinin analizinə cəhdlərdir. Qloballaşma prosesi obyektivdir. SSRİ dağıldıqdan sonra biz bu planetar layihəyə qoşulmuş və tarixi zərurətdən irəli gələrək, Azərbaycan da bu prosesin iştirakçıları sırasına daxil olmuşdur.

Bütün tarix boyu bu və ya digər universal fikri bütün dünyaya yaymaq cəhdləri olub. Yeganə həqiqəti bütün dünyaya yaymaq tələbbüri ilə müxtəlif imperiyaların, dini ekspansiyaların və totalitar siyasi rejimlərin meydana gəlməsi buna sübutdur. Müasir anlamda qloballaşma mənasını ifadə edən proses heç də yeni hadisə sayıla bilməz.

Sadəcə olaraq qloballaşma müasir dünya inkişafının hazırkı mərhələsinin başlıca meylidir. Əgər bəşəriyyət XX əsr elmi inkişafın nailiyyətlərinin yaratdığı xoş ümidlərlə qarşılamışdırsa, qloballaşma prosesi çox vaxt heç də nikbinlik doğurmur.

Bu mürəkkəb və birmənalı qiymətləndirilməyən prosesin perspektivləri hamımızı düşündürür. Qloballaşma dövlətlərin sabit inkişafının, bütövlüyünün və idarəetmə sistemlərinin stabilliyinin təmin olunmasına, iqtisadi münasibətlərdə ayrışikliyin aradan qaldırılmasına, xalqların rifah halının yüksəldilməsinə kömək etməlidir. Lakin qloballaşmanın xalqlara tam olaraq nə verə biləcəyi böyük bir sirr

olaraq qalır. Bu gün qloballaşma insanların, xüsusi ilə də elitanın şüurunu və davranışını həqiqətən dəyişir.

Qloballaşmaya müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Qloballaşmaya neqativ yanaşan bəzi alimlər¹ belə hesab edir ki, o milli mədəniyyəti məhv edir, dövlətin müstəqilliyini inkar edir, cəmiyyətə yad olan istehsal standartlarını zorla yeridir və s. Başqa bir qisim isə qloballaşmanı sivilizasiyaların toqquşması və sivilizasiyaların müharibəsi kimi qəbul edir. Onların fikrincə qloballaşmaya münasibət bütün dünyanı qlobalistlərə və antiqlobalistlərə ayırır ki, bu da qloballaşmanın önündə gedən Amerika Birləşmiş Ştatlarına düşmənləri ilə mübarizədə hegemonluğunu qoruyub saxlamağa imkan verir. Buna baxmayaraq, qloballaşma dünyadakı siyasi proseslərə, beynəlxalq münasibətlərə və hətta etika və mənəviyyata da təsir edir. Lakin qloballaşmanın xalqlara tam olaraq nə verə biləcəyi böyük bir sirr olaraq qalır. Bu gün qloballaşma insanların, xüsusi ilə də elitanın şüurunu və davranışını həqiqətən dəyişir. Qloballaşma əleyhdarları əmindirlər ki, qloballaşma dünya üzərində hökmranlığı ələ almaq üçün düşünülmən və işə salınan bir mexanizmdir. Onların belə deməyə əsasları da var - çünki hələlik qlobal iqtisadiyyatdan daha çox varlı və inkişaf etmiş bir neçə dövlət bəhrələnir.

Qloballaşma əsasən ticarət və sərmayənin sərbəst hərəkətləri önündəki əngəllərin qaldırılması prosesidir. Dünya üzərində hakim iqtisadi siyasətə cevrilməsi isə texnoloji irəliləyişlər, informasiya əməliyyatları və rabitə texnologiyalarının geniş yayılması və nəticədə əməliyyat xərclərinin düşməsi ilə mümkün olmuşdur. Nəqliyyat, rabitə və informasiya texnologiyaları sahəsində inqilab səciyyəli nəəliyyətlər, malların, sərmayənin və insanların dünya üzərindəki hərəkətini asanlaşdırmış və sürətləndirmişdir. Sosialist blokunun dağılması ilə sərbəst bazar iqtisadiyyatının istehsal və bülüşumdə tək hakim sistem olaraq qalması ilə qloballaşma daha da güclənərək dünyaya yayılmışdır. Bu proses icində bir çox etməkdə olan ölkələr mövcud siyasətlərini dəyişdirərək iqtisadiyyatlarını qlobal bazarlara açmışlar. Yeni sistemdə beynəlxalq rəqabətin arması və ehtiyatların daha

1.Əliyev H.Ə., "Azərbaycan XXI əsrin və üçüncü minilliyin ayrıcında", Bakı, 2001, s.5

effektiv istifadəsi yoluyla dünya ölkələrinin daha yüksək bir rifah səviyyəsinə gəlməsi hədəflənmişdir.

Sözsüz ki, beynəlxalq hüquq prinsipləri və normalarının aliliyi, dəyişikliklərin təkamül xarakteri, qarşılıqlı etimad və ümumbəşəri dəyərlərə sədaqətlə yanaşı hər bir ölkənin səciyyəvi milli cəhətlərinin də nəzərə alınması bu prosesin müəyyənəddici istiqamətləri olmalıdır².

Belə fikir mövcudur ki, qloballaşma bazar qanunauyğunluqlarına müvafiq tətbiq edildiyi təqdirdə effektiv nəticələri gərcəkləşəcək, dünya ölkələrinin gəlirləri bir-birinə yaxınlaşacaqdır. 13 yanvar 2004-cü il tarixli «Vaşinqton konsensusu»nda şərtləri müəyyənləşən qloballaşma, zənginləşmənin və demokratiyanın ümumi bir norma olaraq qəbul edilməsini və beləliklə inkişaf etməkdə olan ölkələrin inkişafını vəd edərkən, digər yandan yol acdığı ya da artırdığı yoxsullaşma, gəlir bərabərsizliyi, ətraf mühit fəlakətləri kimi bir sıra mövzularda tənqid edilməkdədir, dünyanın bir çox yerində buna etiraz edilməkdədir.

Bəzi iqtisadçılar (Santerlli və Figini) bir çox səbəbdən dolayı qloballaşma haqqında çox az şey bilindiyini ifadə edərək, onun nəticələri haqqında ümumiləşdirmə aprılmasının erkən olduğunu söyləmişlər. Bu mövzuda görüşlərini aşağıdakı şəkildə qısaca açıqlamışlar:

J.Williamson 1989-cu ildə Vaşinqton konsensusunun qəbul etdiyi siyasətləri formullaşdırmış və bu təkliflər zamanla neolibəral iqtisadın bir inkişaf reseptinə cəvrilmişdir. Bunlar qısaca: maliyyə nəzarətinin təmin olunması, dövlət xərclərinin təhsil, səhiyyə kimi sahələrdən başqa prioritet sahələrə dövr edilməsi, vergi nisbətlərinin düşürülməsi, faiz nisbətlərinin sərbəstləşdirilməsi, idxal və ixracatda əngəllərin qaldırılması, özəlləşdirmə və mulkiyyət hüququnun qorunmasıdır.

Qloballaşmada, bərabərsizlik və yoxsulluqla bağlı ciddi ekonometrik ölçü və təriflərin çatışmamazlığının olduğu açıqlanır. Bu halda aparılan analizlərin nəticələri tam güvənli deyil. Həmçinin, hazırda qloballaşmanın iqtisadi inkişaf prosesində sadəcə 20 illik keçmişinin olduğuna və bu təcrübənin ümumiləşdirmə aparmaq üçün yətləri olmadığınu qeyd etmək olar.

² Əliyev H.Ə., "Azərbaycan XXI əsrin və üçüncü minilliyin ayrıcında", Bakı—2001, s.6

Alimlər prioritet proqnozların və ideoloji amillərin qloballaşma müzakirələrinin bir parçasına çevrildiyini və subyektiv mülahizələrin irəli sürülməsinə səbəb olduğunu ifadə etmişlər.

Ticarətin sərbəstləşdirilməsindən sonra beynəlxalq sərmayə axımlarının həcmində böyük artımlar meydana gəlmiş, yeni investisiya vasitələri bazara girmişdir. Həm birbaşa xarici sərmayə investisiyaları, həm də qısa müddətli sərmayə axımları, 1980-ci illərdən etibarən və özəlliklə 1990-cı illərdə geniş vüsət almışdır. Ancaq meydana gələn maliyyə böhranları (Meksika, Şərqi Asiya, Rusiya, Türkiyə, Braziliya, Argentinada) xüsusilə qısa müddətli investisiya axımları üzərində yenidən qiymətləndirmələr aparılması zəruriliyini ortaya qoymuşdur. İnkişaf etmiş ölkələr qısa müddətli sərmayəni ancaq yüksək faiz nisbətləri ilə verməkdədirlər və ölkə risqi ilə bağlı görüşlərdə kiçik bir dəyişmə, yanlış informasiya sızıntısı ya da investorların bir-birlərinin davranışlarından təsirlənməsi dərhal ölkədən sərmayə çıxışı ilə nəticələnəlməkdədir. Sərmayə axımlarındakı artışı sərmayə ixrac edən ölkələrə iki amil təşviq etməkdədir. Birincisi, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi rabitə xərclərinin azalması, rəqabətin yüksəlməsi və daxili bazarlardakı xərclərin artması sənayeləşmiş ölkələrdəki investorları xarici ölkələrdə investisiya qoymağa yönləndirməkdədir. Burada məqsəd məhsuldarlıq artışı və yüksək qazanc əldə etməkdir. İkincisi, inkişaf etməkdə olan ölkələrin struktur islahatlarına başlamaları və makroiqtisadi inkişaf proqramları tətbiq etmələri ilə kredit dəyərlikliklərini artırmışlar. Beləliklə investorlar qısa və uzun müddətli yüksək qazanc məqsədilə inkişaf etməkdə olan bazarlara girmişlər. Qloballaşma ilə ticarətdə və sərmayə axımlarında sərbəstləşmə ilə bərabər dövlətin iqtisadiyyatdakı cəkisinin azaldılması da irəli sürülməkdədir. Özəlləşdirmə, dövlətin səhiyyə və təhsildəki rolunun azaldılması, daha passiv pul və maliyyə siyasətləri vergilərin və dövlət xərclərinin getdikcə azaldılması ilə dövlətin öndər rolu sərbəst bazara ötürülməkdədir. Burada məqsəd maliyyə intizamını təmin etmək, dövlət borcunu azaldıb iqtisadi fəaliyyəti genişləndirməkdir.

Dövlətin qazanc məqsədi güdmədən cəmiyyətə verdiyi təməl xidmətlərin özəl sektora ötürülərək sosial dövlət anlayışının ortadan qaldırılması və dövlət xərclərinin bu xidmətlər yerinə başqa öncəlikli sahələrə ötürülməsi xüsusilə az və orta gəlirli

kütlə üzərinə mənfi təsir etməkdədir. Büdcə kəsirlərini bağlayıb inflyasiyanı aşağı endirmək məqsədiylə önə sürülən sərt pul və maliyyə siyasətləri ya da BVF-nin struktural uyğunluq proqramları, dövlət xərclərinin azaldılması bir cəhətdən inkişaf etməkdə olan ölkələrdə iqtisadiyyatın daralmasını və yoxsulluğu yaratmışdır. Qloballaşmanın ən cəhətdən tənqid edilən digər bir təsiri unitar dövlətlərin iqtisadi siyasətləri ilə bağlı qəbul edəcəkləri qərarların beynəlxalq qurumlara dövr edilməsidir.

Dünyada ilk qloballaşma prosesinin sənaye inqilabının ardından başladığını və I Dünya müharibəsinə qədər davam etdiyi qəbul edilməkdədir. İki dünya müharibəsi arasındakı dövrdən sonra müstəmləkələrin müstəqiliyinə qovuşması ilə rifah dövlətini hədəfləyən iqtisadi siyasətlər tətbiq olunmuşdur. İkinci qloballaşma prosesi 1980-ci illərdən başlayaraq günümüze qədər davam etməkdədir.

İlk qloballaşma dalğası deyə biləcəyimiz 1870-1914 illər dövrünün təməli özəlliyi maliyyə bazarlarında, ticarət münasibətlərində qızıl standartının norma olaraq qəbul edilməsidir. XIX əsr ticarəti XX əsr ticarətinə görə daha nizamlı qəliblər içində gərcəkləşmişdir. Qəbqda gedən sənaye ölkələri əsasən hazır məhsul istehsal edən, bunun qarşılığında az inkişaf etmiş daha cəhətdən təməli qida məhsulları və tropik xammallar idxal edən bir ticarət sistemi formalaşdırmışdılar. XX əsrdə isə dünya ticarət sistemi mürəkkəbləşmişdir. 15 trilyon dollara cəhətdən ticarət həcmi əsasən bənzər faktor ehtiyatlarına sahib sənayeləşmiş ölkələr arasında gərcəkləşməkdədir.

İki dünya müharibəsi qlobal inteqrasiyanı tərsinə cəvirmiş, dünya ticarəti illik 1.8% artımdan 1.3%-ə enmişdir.

Beynəlxalq ticarət həcminə bəxdəqdə dünyanın 100 il öncə ciddi bir inteqrasiya içində olduğunu görməkdəyik. İki qloballaşma dalğası arsındakı ən önəmli fərqlərdən

biri 1990-cı illərdə fiskal sərmayə axımlarının artmasıdır. Qısa müddətdə asan qazanc gətirən spekulyativ sərmayə, qeyri-sabit quruluşu səbəbiylə güclü maliyyə sistemləri olmayan inkişaf etməkdə olan ölkələri riskli vəziyyətə gətirmişdir.

XIX əsrin sonundan 20-ci əsrin əvvəllərinə qədər mərkəzdən cəvvrə ölkələrinə sərmayə ixracı olmuşdur. Xarici sərmayə idxal edən ucuncu dünya ölkələrinə bəxsəq 1974-1984-cu illər dövründə xalis xarici sərmayə girişinin ümumi sabit sərmayəyə nisbəti 10-20% arasındadır. 1920-ci illərdə sərmayə axımları azalmış, Boyuk

Böhrandan etibarən inkişaf etməkdə olan ölkələrə məhdud sərmayə girmişdir. 1945-1972-ci illər arasında ixrac edilən sərmayə əsasən dövlət və beynəlxalq şirkət investisiyaları şəklində olmuşdur. 1972-ci illərdən sonra qlobal sərmayə böyük önəm qazanmağa başlamışdır. 1990-1997-ci illər arasında isə birbaşa xarici investisiyalar 5.7 milyard dollardan 59.5 milyard dollara yüksəlmişdir.

Qloballaşma indi bütün dünyanı ağışuna almış mürəkkəb bir proses kimi qiymətləndirilməkdədir. Dünya kapitalist sisteminin yeni tarixi mərhələsini ifadə edən qloballaşma sanıldığı kimi heç də, bir formalı proses deyil. İqtisadi qloballaşmanın ön plana çıxması ilə birlikdə, kapitalist sistemini hərtərəfli əhatə edən qloballaşma əsasən üç sahədə bir-birini tamamlayaraq genişlənməkdədir. Bunlar iqtisadi, siyasi və mədəni sahələrdir. Bu sahələr³ adlarına müvafiq olaraq qloballaşmanın bir-biri ilə əlaqəli olan 3 əsas formasını təşkil edir. Lakin sözün həqiqi mənasında iqtisadi qloballaşma hazırda onun başlıca forması olaraq qalmaqdadır. Belə ki, qloballaşmanın özündə ehtiva etdiyi ideoloji mahiyyət əsasən iqtisadi qloballaşmanı ön plana çəkir. İqtisadi qloballaşma milli iqtisadi sistemlərin vahid bir iqtisadi sistem halında birləşməsi, onların qarşılıqlı asılı vəziyyətə gəlməsi və bununla da ölkələr arasındakı bütün iqtisadi münasibətlərin liberallaşmasıdır. Belə bir düşüncə mövcuddur ki, milli dövlətlər arasında hər cür maliyyə, iqtisadi və informasiya sərhədləri götürülməli, azad iqtisadiyyat və ticarət, azad rəqabət, maksimum sərbəstlik üçün münbit şərait yaradılmalıdır. Qloballaşmanın həqiqi mahiyyəti əslində elə bundan ibarətdir. O, iqtisadi integrasiya ideyalarının həyata keçirilməsinin yeni və daha da təkmilləşdirilmiş formasını müəyyənləşdirir. Lakin hətta ən inkişaf etmiş dövlətlərin özündə belə qloballaşmadan ehtiyatlananların, bu ideyanın millətlərin özünəməxsus tarixi nailiyyətlərini, milli və mənəvi dəyərlərini məhv edəcəyini düşünənlərin olmasına baxmayaraq, qloballaşmanın əsas üstünlüklərindən biri də məhz elə bundan ibarətdir ki, o dünyəvi integrasiyanı hər bir xalqın milli maraqları kontekstində təsəvvür etməyə imkan verir.

Qloballaşma prosesinin əsas forması olan iqtisadi qloballaşmanın özəyini ölkələrin qarşılıqlı iqtisadi integrasiyası təşkil edir. İqtisadi integrasiya dövlətlərin

³ Əliyev H.Ə., "Azərbaycan XXI əsrin və üçüncü minilliyin ayrıcında", Bakı—2001, s.5

təsərrüfat və siyasi cəhətdən elə birləşməsidir ki, bu birləşmədə milli təsərrüfatlar arasındakı əmək bölgüsü müxtəlif səviyyələrdə həyata keçirilir. Belə iqtisadi əməkdaşlıq müxtəlif ölkələr arasında müstəqillik, bərabərlik prinsipi ilə bir-birinin daxili işlərinə qarışmadan bu ölkələrin qarşılıqlı səmərə prinsipi əsasında iqtisadi və elmi-texniki əlaqələrinin birlikdə razılaşdırılaraq həyata keçirilməsindən ibarətdir ki, bunun da özəyində beynəlxalq əmək bölgüsünün dərinləşməsi durur. Beynəlxalq iqtisadi integrasiya əmtəə və xidmətlərin sərbəst hərəkəti, kapital və işçi qüvvəsinin beynəlxalq hərəkəti, birgə iqtisadi, valyuta-maliyyə, elmi-texniki, sosial, xarici və hərbi siyasətin razılıq ilə həyata keçirilməsinə əsaslanır. Dünya dövlətləri bu yolla öz istehsal güclərinin, istehsalın səmərəliliyinin artırılmasına nail olur və bunların məntiqi göstəricisi kimi əhalinin rifah səviyyəsinin yüksəlməsinə cəhd edirlər.

Qloballaşmanı iqtisadi rakursdan seyr etdikdə, siyasətdən fərqli olaraq sadə insanlar üçün daha açıq görünən halları sadalamaq olar. Sadə insanlar üçün qloballaşma - «Coca-Cola», «Adidas», «Nokia», «Panasonic», «Mercedes» və sair bu kimi ticarət nişanlarıdır. Doğrudan da, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının son onilliklər ərzində sürətli sıçrayışı qlobal ticarət nişanlarına malik olan transmilli şirkətlərin (TMS) fəaliyyətini xeyli aktivləşdirib. Artıq okeanın o tayında oturub Avropa, Asiya, Afrika, Avstraliyadakı bazarlara asanlıqla daxil olub öz məhsulunu satmaq imkanı yaranıb. Lokal bazar və müştəri uğrunda əsrlərlə gedən mübarizə artıq beynəlxalq səviyyədə aparılır. Bütün bunlar iqtisadi qloballaşmanın ən başlıca təzahürləridir. Qloballaşmış iqtisadiyyatın mahiyyətə fərqi ondadır ki, ən müasir texnologiyaya yol demokratikləşib, asanlaşıb.

Qloballaşmanın 2 əsas komponenti var:

- 1) qlobal bazarın yaranması;
- 2) istehsalın qloballaşması.

Qlobal bazar tarixən bir-birindən ayrı olan milli bazarların bir yerə cəmləşdiyi nəhəng çətidir. Yuxarıda sadalanan ticarət nişanlarının bütün dünyada istehlak məhsulu kimi qəbul olunması qlobal bazarın ən bariz nümunəsidir. Müxtəlif milli zövq və seçimlər qloballaşmaya ən böyük maneə kimi görünsə də, artıq qloballaşma dünyada xüsusi vahid zövq, dəb və seçim meydana gətirmişdir. Qlobal bazarın ən

əsas və diqqəti cəlb edən xüsusiyyətlərindən biri budur ki, daxili bazarda bir-birinə rəqib olan TMS-lər artıq vahid dünya bazarı uğrunda rəqabət aparırlar, həmçinin əksinə yerli bazara daxil olan xarici rəqiblərə qarşı mübarizə aparırlar.

İstehsalın qloballaşması istehsalın xərc və keyfiyyət üstünlüklərindən yararlanmaq üçün müəssisələrin öz məhsullarını müxtəlif ölkələrdə istehsal etməsidir. Başqa sözlə parçaları ayrı-ayrı ölkələrdən mənbələnən vahid məhsulun yaranmasıdır. Misal üçün «Boinq» şirkətinin son hava gəmilərindən biri olan «Boinq-777» 132500 əsas komponentdən təşkil olunmuşdur ki, bunlar da⁴ dünyanın müxtəlif ölkələrinə mənsub olan 545 təchizatçı tərəfindən təmin edilmişdir və bu artıq qlobal istehsal torunun var olmasının əyani sübutudur. Ona görə də bu gün dünyada TMS-lər tərəfindən istehsal olunan məhsulları konkret olaraq amerikan malı, alman malı, fransız malı, yapon malı deyil, dünya malı kimi xarakterizə etmək daha doğru olar.

İqtisadi qloballaşma kapitalın hərəkətini sürətləndirən və yeni ideyaların tətbiqini təmin edən vahid qlobal maliyyə və informasiya məkanının formalaşması və inkişafı prosesidir. Tanınmış alim Manuel Kastels qlobal iqtisadiyyatı bütün planet miqyasında real zaman rejimində işləmək qabiliyyəti olan vahid iqtisadi sistem kimi xarakterizə etmişdir. Manuel Kastelsə görə dünya iqtisadiyyatının qloballaşması anlayışı dünya təsərrüfatının integrasiyası anlayışından daha genişdir.

İqtisadi qloballaşmanın başlıca hərəkətverici qüvvəsini isə barəsində yuxarıda da bəhs olunan, dövlət sərhədləri ilə hesablaşmadan öz istehsalını qurmaq üçün hara faydalıdırsa oraya da kapitalını qoyan TMS-lər təşkil edir. Bu zaman TMS-lərin mənfi təsirlərinin qarşısını almaq üçün qlobal səviyyədə tədbirlərin görülməsi ön plana çıxır. Bu barədə Portuqaliyanın baş naziri olmuş Antonio Qutyerresin fikirləri ilə razılaşmaq olar. O, hesab edir ki, TMS-lərin eqoizminə qarşı güclü regional blokların iradəsini və dünya miqyasında əlaqələndirilmiş səmərəli siyasəti qoymaq olar və o, buna uğurlu misallar çəkir: «Heç bir kiçik və hətta böyük dövlət TMS kimi nəhənglərə qarşı təkbaşına müqavimət göstərə bilməz, Avropa Birliyi və Şimali Amerika dövlətlərini birləşdirən NAFTA isə bunu bacarır». Doğrudur, TMS-lər qloballaşan dünyanın başlıca oyunçularıdır. Lakin həmin proseslərdə mühüm rol

⁴ Evaluating the Washington Consensus», Dev News Media Center, The World Bank, 13 January, 2004

təkcə onlar deyil, milli dövlətlər, həmçinin, müxtəlif dövlətlərarası institutlar, ÜTT, DB, BVF, Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, eləcə də qeyri-hökumət təşkilatları, beynəlxalq, regional və milli təşkilatlar, vətəndaş cəmiyyətinin birlikləri və xüsusi ilə də kütləvi informasiya vasitələri oynayırlar.

XX əsrin sonunda iqtisadi qloballaşmanın və liberal fundamentalizmin əsaslarını yaradan «Vaşinqton konsensusu» dünya təsərrüfatına güclü təsir göstərmişdir. Dünya iqtisadi siyasəti layihəsi Beynəlxalq Valyuta Fondu və digər beynəlxalq maliyyə institutları tərəfindən qeyri-qərb dövlətlərinə münasibətdə reallaşdırılmış və «Vaşinqton konsensusu» adını almışdır. «Vaşinqton konsensusu»nu yaradarkən ABŞ maliyyə nazirliyinin, Beynəlxalq Valyuta Fondunun və Dünya Bankının rəhbərləri dünya ticarətinin yolu üzərində duran gömrük və digər baryerlərin aradan qaldırılması haqqında razılığa gəlmişlər. «Vaşinqton konsensusu»na əsasən iqtisadiyyatda islahatların aparılması üçün bir sıra təkliflər işlənib hazırlanmışdır. Lakin «Vaşinqton konsensusu» qlobal iqtisadiyyatın böhranı ilə başa çatdı. Onun da başlanğıcını 1997-ci ildə baş vermiş Asiya maliyyə böhranı qoymuşdur. Beynəlxalq Valyuta Fondunun səhv təklifləri əsasında əvvəlcə Şərqi Asiya, Latin Amerikası və Şərqi Avropa iqtisadiyyatı çox böyük ziyan çəkdi. Bu isə ABŞ-ın geosiyasi və geoiqtisadi maraqlarına uyğun idi. Çox az bir müddət keçdikdən sonra maliyyə böhranı dalğası Amerika iqtisadiyyatına da təsir etdi. Şərqi Avropanın bir çox iqtisadçıları «Vaşinqton konsensusu» modelinin tətbiqinin əleyhinə çıxdılar. Çünki həmin model dövləti iqtisadiyyatdan ayırmışdır.

Hazırkı zamanda iqtisadi qloballaşma tərəfdarları hər il Ümumdünya Davos Forumunda görüşürlər. Görüşlərdə işgüzar dairələrin və siyasi elitanın nümayəndələri iştirak edir. Elə buna görə də çox vaxt qlobalistləri «Davos adamları» adlandırırlar. Bundan başqa, işgüzar Avropa elitesi üçün Zaltsburq Forumu təşkil edilir. Bu forumların keçirilməsi çox vaxt antiqlobalistlərin kütləvi etirazları ilə müşahidə olunur.

Faktlar onu göstərir ki, iqtisadi qloballaşma prosesi mədəni və yaxud siyasi qloballaşmadan daha sürətlə gedir. Real görünən odur ki, qloballaşma dünyanı vahid bir iqtisadi məkan kimi nəzərdə tutur, amma onun mahiyyəti yalnız iqtisadi bütövləşmə ilə məhdudlaşmır. Qloballaşma həm də hərbi-siyasi, sosial-mədəni, elmi-

texniki bütövləşməni şərtləndirən tarixi bir faktora çevrilmişdir. Ona görə də belə hesab etmək olar ki, qloballaşmanın növbəti mərhələsində siyasi qloballaşma ön plana çıxacaqdır. Həm iqtisadi, həm də siyasi qloballaşma isə mənəvi-mədəni dəyərlərin də ciddi təsirə məruz qalmasına səbəb olacaq. Qloballaşma yalnız bütün müxtəlifliyi ilə bəşər nəslinə mənsubluğumuza əsaslanan ümumi gələcəyin formalaşdırılması sahəsində irimiqyaslı və təkidli söylərimizin nəticəsində tam, hərtərəfli və ədalətli xarakterə malik ola bilər. Qloballaşma Azərbaycan Respublikasının qarşısında da çox böyük perspektivlər açır. 1994-cü ildə imzalanmış «Əsrin müqaviləsi», «Bakı - Tbilisi - Ceyhan» neft və «Bakı - Tbilisi - Ərzurum» qaz kəmərlərinin reallaşdırılması, «Bakı - Tbilisi - Qars» yeni dəmir yolu xətti layihəsinin həyata keçirilməsi istiqamətində atılmış uğurlu addımlar, tarixi İpək yolunun bərpasında ölkəmizin iştirakı Azərbaycanın dünya iqtisadi məkanına integrasiyasının artıq real həyat hadisəsi kimi təzahür etməsinin əyani göstəricisinə çevrilmişdir. Bunun da əhəmiyyəti az deyil ki, qloballaşma cəmiyyətin və ayrı-ayrı fərdlərin qarşısında duran başlıca məqsəd və vəzifələri müəyyənləşdirir. Bu məqsədlərə çatmaq üçün cəmiyyətin bütün daxili ehtiyatlarını səfərbər etmək çox zəruridir - hər bir vətəndaş başa düşməlidir ki, dövlətin həyata keçirdiyi islahatların son nəticəsi onun da öz vəzifələrini söylə və yüksək peşəkarlıqla yerinə yetirməyə hazır olmasından, eləcə də vətəndaş kimi mövqeyini bildirməsindən asılıdır.

1.2. İntegrasiya proseslərində iştirakın milli iqtisadiyyatın inkişafında rolu

İqtisadi integrasiya dövlətlərin siyasi və təsərrüfat sistemlərinin iqtisadi cəhətdən birləşməsi olub, milli təsərrüfatlar arasında BƏB-in müxtəlif səviyyələrdə həyata keçirilməsidir. İqtisadi integrasiya əmtəə və xidmətlərin sərbəst hərəkəti, kapital və iş qüvvəsinin beynəlxalq hərəkəti, birgə iqtisadi, valyuta-maliyyə, elmi-texniki, sosial, xarici və hərbi siyasətin razılığı ilə həyata keçirilməsinə əsaslanır. Dünya dövlətləri iqtisadi integrasiya yolu ilə öz istehsal güclərini, istehsalın səmərəliliyini və bütün bunların nəticəsində isə əhalinin rifahını yüksəltməyə səy göstərirlər.

Beynəlxalq iqtisadi integrasiyanın ən mükəmməl forması ümumi bazardır. Ümumi bazar integrasiyanın mühüm mərhələsidir.

Gömrük birliyinin təbii nəticəsi olaraq birliyə daxil olan ölkələr arasında istehsal amillərinin (iş qüvvəsi, kapital, sahibkarlıq) sərbəst hərəkəti təmin olunduqda bu ölkələr arasında «ümumi bazar» yaradılmış olur.

II Dünya müharibəsindən sonra yaranmış beynəlxalq inhisarlardan biri Avropa İqtisadi Birliyi və ya «Ümumi bazar»dır. «Ümumi bazar»ın yaradılması ilə ölkələr arasında qarşılıqlı ticarət, iş qüvvəsinin hərəkəti və kapitalın yerləşdirilməsi sahəsində mövcud olan maneələr aradan qaldırılır.

Müasir şəraitdə Amerika kapitallarının Qərbi Avropanın «Ümumi bazar» ölkələrinə ixrac edilməsinə belə bir cəhət stimül yaradır ki, burada Amerika kapitalları ilə yaradılan müəssisələr «Ümumi bazar» ölkələrinin birindən digərinə gömrüksüz mal gətirmək üstünlüklərindən istifadə edirlər.

İqtisadi integrasiya prosesi ilk növbədə təsərrüfat subyektlərinə (firmalara, idarələrə, təşkilatlara, müəssisələrə və s. təsərrüfat subyektlərinə) imkan verir ki, bütün region miqyasında iqtisadi resurslardan (maliyyə, maddi, əmək) yeni texnologiya və texnikadan istifadə etməklə iqtisadi integrasiyaya daxil olan dövlətlərin bazarlarının tələbatını ödəmək üçün məhsul istehsalını həyata keçirsinlər.

İkincisi isə region miqyasında ölkələrin iqtisadi inkişaf səviyyələrinin bir-birinə yaxınlaşması, yaranmış sosial problemlərin birgə həlli, əhalinin məşğuliyyəti, sosial təminatı və səhiyyənin gələcək inkişafı təmin edilsin.

Valyuta ittifaqı isə müəyyən ölkələrin bir ittifaqda birləşməsidir. Buna misal olaraq, 1979-cu ildən fəaliyyət göstərən Avropa valyuta sistemini göstərmək olar. Bu ittifaq yaradılarkən ilk növbədə ittifaq daxilində valyutanın sabitliyi, iqtisadi inkişafını təmin edilməsi, beynəlxalq valyuta, valyuta sistemə tənzimləşdirici təsir göstərməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur.

Avropa valyuta sistemi ilkillər kollektiv valyuta olan «EKYU»-dan uzun müddət istifadə etmişlər. XX əsrin 80-ci illərində Avropa valyuta sistemi böhran keçirdi və 90-cı illərdə bu böhran daha da dərinləşdi. Hazırda isə “Avro” Avropa məkanında geniş tətbiq olunan bir və «EKYU»-nü inamla əvəz edib.

İqtisadi integrasiya prosesi bir sıra amillərlə: təsərrüfat həyatının qlobalaşdırılması; beynəlxalq əmək bölgüsünün dərinləşməsi; ümumdünya elmi-texniki inqilab və milli iqtisadiyyatının sərbəstliyinin artması ilə bağlıdır. Bütün bu amillər isə bir-biri ilə sıx əlaqədardır.

XX əsrin ikinci yarısında dünya təsərrüfatında lider dövlətlər meydana gəldi ki, onların da ətrafında iqtisadi inkişafın sürətli inkişaf zonaları yarandı. Bu, Avropa İttifaqı, ABŞ və Yaponiyadır. Bu ölkələr elm tutumlu məhsulların istehsalı və ixracı ilə məşğul olan ölkələrdir. Bunlardan başqa, elektron texnikası istehsal edən Çin və Cənubi-Şərqi Asiyanın sənaye ölkələrini (Cənubi Koreya, Tayvan, Sinqapur, Honkonq, Tailand, Malayziya, İndoneziya) göstərmək olar.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və ixracı üzrə Yeni Zelandiya, Yunanıstan, Hollandiya, Braziliya və Finlandiyanı göstərmək olar. Bu ölkələrdən başqa, dünyanın inkişaf etmiş ölkələrindən ABŞ və Böyük Britaniya da kənd təsərrüfatı məhsullarını ixrac edir⁵.

Dünyanın bir sıra inkişaf etməkdə olan ölkələri isə (OPEK) neft istehsalı və ixracı ilə məşğul olurlar.

İntegrasiya prosesinin stimullaşdırılmasında əsas amillərdən biri milli iqtisadiyyatın sərbəstliyinin (açıqlığı) artması və onun bazar prinsipləri ilə inkişaf etməsidir.

Mahiyyət etibarı ilə iqtisadi integrasiya təsərrüfat fəaliyyətlərinin beynəlmilləşməsi prosesi olmaqla ölkələr arasında əmək bölgüsünü dərinləşdirir, istehsalın inkişafına və səmərəliyinin artmasına şərait yaradır. Əmək bölgüsünün çox yüksək səviyyədə olması Qərbi Avropada və Amerikada regional iqtisadi integrasiyanın geniş vüsət almasına səbəb olmuşdur. İqtisadi integrasiya Afrika və Latın Amerikası ölkələrində, nisbətən güclü formada islam təşkilatına daxil olan ölkələr arasında da getməkdədir.

İqtisadi integrasiyanın nümunələrindən biri Cənubi Asiyanın Regional Əməkdaşlıq Assosiasiyasıdır (SAARK). Bu Cənubi Asiya ölkələrinin çoxcəhətli

⁵ Панарин А.С., "Искушение глобализмом", Москва—2000, с.57

əməkdaşlığına yardım göstərən beynəlxalq təşkilatdır. İştirakçıları: Banqladeş, Hindistan, Nepal, Pakistan və Şri-Lankadır. Bu birlik 1985-ci ildə yaranmışdır. İşçi orqanı olan katiblik Katmandu şəhərində (Nepal) yerləşir.

Bundan başqa, dünyanın xammal istehsal edən ölkələrinin assosiasiyası da fəaliyyət göstərir.

Bu assosiasiya dünya bazarlarına kollektiv surətdə təsir göstərilməsinin geniş yayılmış formasıdır. Assosiasiyanın üzvü olan ölkələr müəyyən xammalın, məsələn, neft, civə, mis, dəmir filizi, qəhvə və s. istehsalı və satışı sahəsində təsərrüfat fəaliyyətlərini əlaqələndirirlər. Hazırda dünyada 20-dən çox belə assosiasiya vardır. Assosiasiyaların yaradılması təbii ehtiyatlar üzərində milli nəzarəti gücləndirməyə, ölkələrin beynəlxalq iqtisadi əlaqələrində bərabərhüquqlu olmağa şərait yaradır.

Beynəlxalq iqtisadi integrasiyaya əyani misal olaraq Şimali Amerikanın ərazisini əhatə edən və sərbəst ticarət üzrə razılıq əsasında yaradılmış birlik, NAFTA fəaliyyət göstərir. Bu birliyə ABŞ, Kanada və Meksika daxildir (1994-cü il).

NAFTA çərçivəsində tarif üzrə olan maneələr, idxal-ixrac üzrə rüsumlar aradan götürülür və ticarətin, əmtəələrin, xidmətlərin, kapitalların və iş qüvvəsinin sərbəst hərəkəti üçün şərait yaradılır.

Son illərdə yaradılmış qruplaşmalardan biri Keçmiş SSRİ-nin ərazisində MDB şəklində təşkil edilmiş integrasiyadır. MDB-yə daxil olan ölkələr iqtisadi əməkdaşlıq sistemində vahid energetika, nəqliyyat, telekommunikasiya və s. əlaqələrin yaradılmasının qarşılarına məqsəd qoymuşlar.

Belə bir faktı göstərmək lazımdır ki, bu birliyə daxil olan ölkələrin iqtisadiyyatı bir-biri ilə sıx bağlıdır. Məsələn, bu dövlətlərin təsərrüfat əlaqələrinin 3/4 hissəsi təkcə Rusiya dövlətinin payına düşür. Bu cür integrasiyanın olmasının əsas səbəbi keçmişdə mövcud olmuş istehsal əlaqələri, istehsal və sosial infrastrukturun yaranması, vahid elmi-tədqiqat sferası və informasiya sisteminin formalaşmasıdır.

Dünya iqtisadi integrasiya prosesində iki meyl özünü göstərir:

1. beynəlxalq yaxınlaşma;
2. regional yaxınlaşma.

Beynəlxalq miqyasda yaxınlaşma dünya ticarətində tətbiq edilən tarif və qeyri-tarif məhdudlaşdırmalarının (TTBS, ÜTT) vasitəsilə aradan qaldırılması yolu ilə həyata keçirilir. Regional yaxınlaşma zamanı isə regional iqtisadi birliklər yaradılmaqla üzv ölkələrin xarici iqtisadi əlaqələri və ümumiyyətlə, iqtisadi siyasəti uyğunlaşdırılır. Bu ölkələrin iqtisadi və siyasi məsələləri bir-birilə uzlaşdırılır.

Beynəlxalq integrasiyanın formalarından azad ticarət zonası, gömrük ittifaqı, ödəmə ittifaqı, ümumi bazar, iqtisadi və valyuta ittifaqını göstərmək olar.

İqtisadi integrasiyanın ən sadə forması azad ticarət zonasıdır. Azad ticarət zonasında qarşılıqlı ticarətdə gömrük rüsumları və kəmiyyət məhdudiyyətləri ləğv edilir. Burada hər bir dövlət üçüncü bir ölkəyə münasibətdə müstəqil ticarət siyasəti yeridir, bu zonaya daxil olan ölkələrdən əmtəə və xidmətlər yerlərini sərbəst dəyişə bilməz. Buna misal olaraq, Avropa Azad Ticarət Assosiasiyasını (AATA) göstərmək olar. Bu məhəlli iqtisadi qruplaşması 1960-cı ildə Stokholm Konvensiyası əsasında yaradılmışdır. AATA-nın əsasını azad ticarət zonası təşkil edir.

Bundan başqa, Latın Amerikası Azad Ticarət Zonası (1961) və Şimali Amerika Sərbəst Ticarət Assosiasiyası (NAFTA-1994) fəaliyyət göstərir.

Beynəlxalq iqtisadi integrasiyanın formalarından biri gömrükxana ittifaqıdır. Bu zaman müqavilə əsasında iki və daha çox ölkəvahid gömrükxana ərazisi yaradır və həmin məqsədlə vahid xarici gömrük tarifini müəyyənləşdirir, vahid gömrük idarəsi fəaliyyət göstərir. Gömrük İttifaqları qeyri-məhdud və natamam olur.

İlk gömrük birliyi 1883-cü ildə Prussiyada tətbiq edilən Alman Gömrük Birliyidir. Belçika, Hollandiya və Luksemburq 1944-cü ildə gömrük birliyi yaradılması haqqında saziş bağladılar. Həmin birlik 1948-ci ildə fəaliyyətə başladı.

Gömrük ittifaqı ödəmə ittifaqı ilə tamamlanır, valyuta əməliyyatlarında hesablaşmaların çevrilən valyuta ilə aparılmasına xidmət edir.

Ümumiyyətlə, beynəlxalq iqtisadi integrasiyanın 3 müxtəlif forması vardır:

1. Azad ticarət zonaları;
2. Gömrük ittifaqları;
3. Vahid bazar və iqtisadi birlik

1. Azad ticarət zonaları. Beynəlxalq iqtisadi integrasiyanın inkişafında məntiqi və xronoloji mərhələ azad ticarət zonası hesab olunur. Müasir anlamda bu imtiyazlı zona daxilində, əmtələrlə beynəlxalq ticarət kömrük və kəmiyyət məhdudiyyətlərindən azaddır. Adətən müvafiq zona haqqında konkret razılaşmada bir neçə il ərzində sənaye məhsullarının sərbəst ticarət zonasını yaradarkən qarşılıqlı surətdə gömrük rüsumlarının və digər qeyri-tarif məhdudiyyətlərin aradan qaldırılması nəzərdə tutulur. Kənd təsərrüfatı məhsullarının liberallaşdırılması məhdud xarakter daşımaqla gömrük nomenklaturasında bir neçə bəndi əhatə edir. Azad iqtisadi zonaların yaradılmasında yaxınlaşmanı ləngidən, lakin dağıdıcı xarakter daşımayan bir sıra höqsənlər də aşkar olunmuşdur. Azad ticarət zonasının yaradılması daxili bazarda rəqabəti gücləndirir ki, bu da heç də həmişə milli sənaye məhsulunun texniki səviyyəsinin və keyfiyyətinin yüksəlməsinə yaxşı təsir göstərmir. Azad ticarət zonasının son məqsədi üzv ölkələr arasında kömrük tariflərsiz ticarəti təmin etməkdir.

2. Gömrük ittifaqları. Beynəlxalq iqtisadi intqراسiyanın sonrakı pilləsi gömrük ittifağıdır. Bunu bir və ya bir neşə dövlətin öz aralarında ticarətdə kömrük rüsumlarını ləğv etmək haqqında razılaşması kimi, kollektiv proteksionizm kimi müəyyənləşdirmək olar. QATT-ın XİS maddəsinə uyğun olaraq gömrük ittifağı bir neçə gömrük ərazilərinin biri ilə əvəz olunması olub bütün gömrük rüsumlarını tam ittifaq daxilində ləğv edərək, ittifaq xaricində vahid gömrük tariflərinin tətbiq edilməsidir. Bir sıra nəşrlərdə azad ticarət zonasına və kömrük ittifaqlarına dəqiq olmayan təriflər verilir. Bunlar arasında əsas fərq kimi azad ticarət zonalarında kömrük tariflərinin tədricən azaldılması və qeyri tarif manelərinin aradan götürülməsi və s götürülür. Kömrük ittifaqında isə kömrüksüz ticarət üzv ölkələr arasında mövcuddur, kənar ölkələrə isə vahid kömrük tarifləri tətbiq olunur. Kömrük ittifağı daxilində iştirakçı dövlətlərin istehsal və istehlakının quruluşunda ciddi dəyişikliklər baş verir. Vahid xarici ticarət siyasətini yeridilməsi (proteksionist tədbirlər və s.) nəticəsində ölkələr arasında əmtəə axınları tənzip olunur. Nəticə də ehtiyatların, istehsalın və istehlakın, hərəkət istiqamətlərində dəyişiklik üçün təkan əmələ gəlir. Bir sıra qərb mütəxəsislərinin fikrincə kömrük ittifağı daxilində “müqayisəli üstünlük

nəzəriyyəsinə uyğun olaraq istehsalda müvafiq rasionallıq əmələ gəlir. Gömrük İttifaqlarının fəaliyyət göstərməsi integrasiya proseslərinin idarə edilməsinə yanaşmada dəyişiklik etməyi tələb edir. Qeyd edilmişdir ki, Azad Ticarət Zonasının yaradılması daimi fəaliyyət göstərən idarəetmə orqanının mövcudluğunu nəzərdə tutmur. Gömrük İttifaqlarında isə tənzimləyici institutların mövcudluğu zərurətə çevrilir.

3. Vahid bazar və iqtisadi birlik. Beynəlxalq integrasiyanın daha yüksək pilləsi vahid bazardır. Hal hazırda integrasiyanın inkişafında bu mərhələ ancaq Avropa Birliyində formalaşmışdır ki, onun da təcrübəsi əsasında praktiki nəticələr çıxarılır və qiymətləndirilmələr aparılır. Yəqin ki, gələcək perspektivlərdə belə digər integrasiya quruluşlarının inkişafı nəticəsində bu qruplaşmalara xas olan və Aİ təcrübəsindən fərqli olan yeni hallar meydana çıxacaqdır.

Gömrük ittifaqının vahid bazara inkişaf edərək keçməsinə həm iqtisadi amillər, həm də siyasi amillər səbəb olur. Prinsipi etibarı ilə vahid bazarın qurulması vahid iqtisadi hüquqi informasiya məkanının yaradılması ilə tamamlanmalıdır ki, bu da həmin integrasiya qruplaşmasının daha yüksək pilləsinə - iqtisadi birliyə keçməsinə təkan verməlidir.

XX əsrin son onilliyində dünya qəti şəkildə qloballaşma adlanan inkişaf mərhələsinə qədəm qoydu. Bu prosesdən daha böyük faydanı maliyyə institutları götürürlər. Qloballaşma çərçivəsində iki ölkə arasında olduğu kimi, müəyyən regionda da integrasiya proseslərinin baş verə bilməyəcəyini düşünmək yanlışdır.

İntegrasiya mövzusu daha çox siyasətçilər, biznesmenlər və maliyyəçilərin dilindən səslənir. Lakin müəyyən etmək lazımdır ki, integrasiya dedikdə biz nəyi başa düşürük. Söhbət Avropa İttifaqının (Aİ) nümunəsinə uyğun integrasiyadan gedir. Aİ yeganə uğurlu integrasiya birliyidir ki, ardıcıl şəkildə birinci mərhələdə azad ticarət zonasının yaradılmasından vahid dövlətə doğru gedir, bu da integrasiyanın yekun məqsədidir. Aİ modeli MDB ölkələrinə nə dərəcədə uyğun gəlir? Azərbaycan da daxil olmaqla, heç də bütün MDB ölkələri fəvqəlmilli idarəetmə orqanlarının yaradılmasını arzulamırlar. Tamamilə aydındır ki, MDB ölkələrinin hazırkı sosial-iqtisadi vəziyyəti SSRİ-nin dağıldığı dövrdəkindən çox fərqlənir. Bu da o deməkdir

ki, Aİ ssenarisini MDB ölkələrində təkrar etmək baş tutmayacaq. Üstəlik, dünya təcrübəsi “varlıların kasıblarla” integrasiyasının digər yolunu göstərir. Məsələn, NAFTA (North American Free Trade Agreement – Şimali Amerika Azad Ticarət Sazişi) - ABŞ, Kanada və Meksikanın iştirak etdiyi azad ticarət zonası (1994-cü il).

Azərbaycan üçün integrasiyanın əsas faktoru siyasi deyil, iqtisadi məsələlərin həllidir. Bununla yanaşı, neft idxalından davam edən gəlir azalması və iqtisadi inkişafın alternativ modellərinin axtarışı zərurəti ilə çoxtərəfli əməkdaşlığın hər hansı formasına cəhd artacaq.

Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının beynəlmilləşməsinin və integrasiyasının əsas ölçüsü Beynəlxalq Əmək Bölgüsünə (BƏB-ə) əsasən müəyyən olunur. Belə ki, BƏB sayəsində dünya ölkələrinin dünya bazarında istehsal həcmi ümumi göstəricisi müəyyən olunur. Beynəlxalq iqtisadi integrasiya dövlətlər arasında istehsal amillərinin və malların sərbəst hərəkətini nəzərdə tutur. İqtisadi integrasiyaya uğrayan Azərbaycan Respublikası siyasi cəhətdən müstəqil olmaqla iqtisadi cəhətdən qarşılıqlı asılı vəziyyətdə olur. Azərbaycan Respublikasının regional iqtisadi birləşmələrini nəzərdən keçirdikdə məlum olur ki, coğrafi mövqe mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İqtisadi əməkdaşlığın mühüm istiqamətlərindən biri də ölkələrin iqtisadi inkişaf səviyyəsi ilə bağlıdır. Yaxın iqtisadi əməkdaşlıq daha çox eyni iqtisadi inkişaf səviyyəsində olan dünya ölkələri arasında özünü göstərir.

Azərbaycan iqtisadiyyatının islam aləmi ilə də integrasiyası sürətlə genişlənir və son nəticədə bu milli iqtisadiyyatın inkişafına müsbət təsir göstərir. O, artıq bir neçə beynəlxalq islam təşkilatlarına da üzv olmuşdur. Bunlardan ən nüfuzlusu və daha çox iştirakçı üzv ölkələrin sayına görə bütün islam dünyası ölkələrini özündə birləşdirən İslam Konfransı Təşkilatıdır (İKT). İslam Konfransı Təşkilatı müstəqillik əldə etdikdən sonra integrasiya olduğumuz ilk regional səviyyəli təşkilatdır. Azərbaycan Respublikası İKT-nın iqtisadi və ticarət istiqamətli yerli, regional və beynəlxalq səviyyəli komitələrində fəal təşkilati fəaliyyət həyata keçirir.

İslam İnkişaf Bankı və İslam Həmrəylik Fondu Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyatının üç müxtəlif sahəsinə investisiya vəsaitləri və kapital qoyuluşları yatırmışlar. Belə ki, həmin xarici kapital və investisiya vəsaitləri kənd

təsərrüfatının inkişafı üçün əsasən meliorasiya və su təsərrüfatı sahəsinə yönəldilmişdir. Mil-Muğan kollektorunun və Samur-Abşeron kanalının yenidən qurulmasına 1997-ci ildə müvafiq ardıcılıqla 5,0 milyon dollar və 867,2 milyon dollar kredit ayrılmışdır.

Azərbaycan dövlətinin dünya iqtisadiyyatına integrasiyasında İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının (EKO) da xüsusi rolu vardır. Təşkilata aşağıdakı ölkələr daxildir: Azərbaycan Respublikası; İran İslam Respublikası; Türkiyə Cümhuriyyəti; Əfqanıstan; Pakistan; Qırğızıstan; Özbəkistan; Türkmənistan; Qazaxıstan; Tacikistan.

İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının tərkibində proqram, tədbir və layihələrinin icrasına fəaliyyət həyata keçirən 8 komitə nəzarət edir. Bu komitələrdə iştirakçı ölkələrin iqtisadi inkişafında mühüm rol oynayan bilən layihə və proqramlar işlənib hazırlanır, onlara uzunmüddətli inkişaf perspektivlərini, region dövlətləri üçün əhəmiyyətə malik olan prioritet sahələrini müəyyənləşdirir.

Azərbaycan 1993-cü il ilin sentyabrın 20-də MDB-yə üzv olmuşdur. Müasir dünyada gedən milli dövlətçilik və integrasiya proseslərinə əsasən MDB-yə müvafiq ölkələrin integrasiyası kimi baxılmalıdır. Yaxın qonşularımız olan və geniş iqtisadi əlaqələrimizin olduğu Rusiya, Gürcüstan, Orta Asiya dövlətləri ilə regional əməkdaşlıq məsələlərini də diqqətdən qaçıрмаq olmaz. Yaxın xarici ölkələrlə müxtəlif səviyyəli əlaqələrin qurulması zəruridir. Bu konsepsiya xarici siyasətdə iqtisadi amilin gücləndirilməsinə səbəb olmuşdur və Azərbaycanın beynəlxalq aləmdəki bütün fəaliyyətinin tərkib hissəsinə çevrilmişdir.

Azərbaycan Respublikası 1992-ci ildən Beynəlxalq Valyuta Fondunun və Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankının üzvüdür. BVF-nun Bakı şəhərində nümayəndəliyi fəaliyyət göstərir.

Azərbaycan Respublikası XXI əsrin astanasında beynəlmiləşmə və integrasiya proseslərindəki öz inkişafını davam etdirməklə yadda qaldı və yeni əsrdə də bu inkişaf tempindəki nəaliyyətləri davam etdirdi. Belə ki, 2001-ci ilin yanvar ayının 27-ində Avropa Şurasının Parlament Assambleyasına 43-cü dövlət kimi üzv qəbul olunmuşdu. Bunu Azərbaycan iqtisadiyyatının regional iqtisadi integrasiyada gərcəkləşmiş uğuru kimi göstərmək olar.

Ölkədə investisiya qoyuluşlarının hüquqi və iqtisadi prinsiplərinin müəyyən edilməsi Azərbaycan iqtisadiyyatında xarici maddi və maliyyə ehtiyatlarının, qabaqcıl texnika və texnologiyaların, idarəetmə təcrübəsinin cəlb olunmasına, onlardan səmərəli istifadə olunmasına yönəlmişdir və xarici investorların hüquqlarının müdafiəsinə təminat verir. Xarici kapitalın cəlb olunması üçün edilən güzəştlər ölkəyə investisiya axını üçün təməl qoymuşdur. İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin proqnozlarına əsasən Azərbaycanın ildə təxminən 20-25 mlrd. dollarlıq xarici kapitalla ehtiyacı vardır.

«Əsrin müqaviləsi» olan məlum neft kontraktlarından sonra milli iqtisadiyyatın inkişafının neft amili üzərində qurulması təzahürləri müşahidə olunmaqdadır. Belə ki, ölkəyə daxil olmuş xarici kapitalın mühüm hissəsi neft müqavilələri ilə bağlıdır. Azərbaycan xarici investisiyaların cəlb edilməsi sahəsində bəzi tədbirlərin həyata keçirilməsi zərurətini üzə çıxarmışdır. İlk növbədə, dövlətin apardığı iqtisadi siyasətdən asılı olaraq, maraq və məqsədlərini tam ifadə edən dövlətin marağı ilə tarazlaşdırılmış ümumi investisiya proqramı hazırlanmalı və bu proqramı həyata keçirən səlahiyyətli dövlət orqanı yaradılmalıdır. Bu proqramın həyata keçirilmə metodları aydınlaşdırılmalı və iqtisadiyyatın bütün sahələrinə kapital qoyuluşu istiqamətində fəaliyyət göstərilməlidir. Xarici dövlətlərin investisiya təcrübəsi təhlil olunaraq ondan istifadə olunmalıdır. Ölkədə özəlləşdirmə prosesi sürətləndirilməli, sabit investisiya mühiti yaradılmalıdır.

İqtisadi həyatın beynəlmilləşməsi, Azərbaycanın müasir dünya ilə integrasiyasının bütün istiqamətlərində yeni imkanlar yaratmaqla yanaşı, yeni problemlər, bəzən də təhlükələr yaratmaqdadır. Bu imkanlardan səmərəli istifadə edilməsi, mövcud problem və təhlükələrin vaxtında aşkara çıxarılıb öyrənilməsi bu gün Azərbaycan üçün həyati əhəmiyyət kəsb etməsi zərurətindən gündəmdə olan məsələlərdəndir.

1.3. Makroiqtisadi inkişaf və integrasiya proseslərində iştiraka onun təsir imkanları

Azərbaycanın iqtisadi integrasiyasının əsas məqsədlərindən biri ölkədə makroiqtisadi sabitliyin qorunub saxlanılması və makroiqtisadi inkişafın

dayanıqlılığının təmin edilməsidir. Eyni zamanda, iqtisadi artımın keyfiyyətinin prioritetliyinin təmin edilməsi nəzərdə tutulur. Bu məqsədlə iqtisadiyyatın diversifikasiyasının (iqtisadiyyatın bütün sahələrinin paralel inkişafı) genişləndirilməsi nəticəsində neft sektorundan asılılıq minimuma endiriləcək, innovasiya sahibkarlığı əsasında formalaşan iqtisadiyyata keçid təmin ediləcək, kənd təsərrüfatı sahəsində islahatların aparılması məqsədilə aqrar sektorun inkişafında intensiv üsullara üstünlük veriləcək və bununla da Azərbaycan iqtisadiyyatının da sürətli inkişafına nail olunacaqdır.

Ölkənin enerji, ərzaq və ekoloji təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi üçün sistemli tədbirlərin, proqram və layihələrin işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi makroiqtisadi inkişafın mühüm amilləri sayılır.

Ölkənin makroiqtisadi inkişafında iqtisadiyyatın şaxələnməsi, innovasiyalı iqtisadiyyatın formalaşması və inkişafı üçün əlverişli imkanların yaradılması, müasir texnologiyaların tətbiqi, elmi əsaslara söykənən konsepsiya və proqramların hazırlanması makroiqtisadi inkişafa geniş imkanlar açır. Azərbaycanın elmi-tədqiqat mərkəzlərində, ali təhsil ocaqlarında yeni siyasi-iqtisadi sistemin, bazar iqtisadiyyatının mahiyyətinin, prinsiplərinin, yüksək iqtisadi inkişafa nail olmuş ölkələrin mütərəqqi təcrübəsinin öyrənilməsi sahəsində xeyli işlər görülür.

Bu baxımdan, dövlətin həyata keçirdiyi tədbirlər makroiqtisadi sabitliyin qorunması və tənzimlənmənin həyata keçirilməsi, davamlı inkişafın təmin olunması, regionların və sahibkarlığın inkişafı, qeyri-neft sektorunun inkişafı, ölkənin ixrac potensialının artırılması istiqamətləri üzrə qısa, orta və uzunmüddətli proqnoz və planların tərtib olunması üzrə model və üsulların işlənilməsinə yönəldilir. Bu istiqamətdə görülən işləri 2014-cü ildə də uğurla davam etdirmişdir. Ölkə iqtisadiyyatının səmərəli idarəedilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edən elmi-tədqiqat işlərinin tərkib hissəsi kimi İqtisadi İslahatlar Elmi-Tədqiqat İnstitutu tərəfindən hazırlanmış Azərbaycan Respublikasının Ümumi Makroiqtisadi Tarazlıq Modeli (AZMOD), onun məlumat bazası olan Sosial Hesablar Matrisi «Məhsul istehsalı və bölüşdürülməsinin sahələrarası balansı» cədvəlinə əsasən 19 iqtisadi sahə üzrə tərtib edilərək təkmilləşdirilmişdir.

Regional iqtisadiyyatın inkişafında Xüsusi İqtisadi Zonaların (XİZ) müstəsna əhəmiyyəti vardır. XİZ-lərin fəaliyyət üstünlüklərinin müəyyənləşdirilməsi məqsədi ilə onların kiçik və orta biznes müəssisələrini zəruri məlumatlarla təmin etmək, xüsusi inkubator olmaq, xarici iqtisadi fəaliyyət mexanizmləri üzrə təcrübəni bölüşmək, birgə müəssisələrin yaradılması üçün biznes əməkdaşlığının, daxili bazarın təminatı üçün sazişlərin, malların və xidmətlərin istehsalının mübadiləsi, birgə istehsal və texnologiyanın ötürülməsi, sənaye binalarının bölünməsi və birgə istifadəsi haqqında müqavilələrin bağlanması, xüsusi dəmiryol dəhlizləri, inzibati xərclərin azaldılması beynəlxalq təcrübə əsasında araşdırılmış, hər bir istiqamət üzrə təsnifləşdirilmiş təkliflər işlənilmişdir.

Aparılan sosial-iqtisadi islahatlar nəticəsində əldə olunmuş nailiyyətlərin daha da möhkəmləndirilməsi və artırılması iqtisadi siyasət və inkişaf problemlərinin elmi-analitik araşdırılmasının genişləndirilməsini və dərinləşdirilməsini zəruri edir.

Ümumdünya İqtisadi Forumunun 1995-ci ildə Londonda (29-30 noyabr) təşkil etdiyi «Azərbaycan: investisiya imkanları» adlı Beynəlxalq Sərgi və Konfransda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti H.Əliyev qeyd etmişdir: «Bizim strateji kursumuz dünya iqtisadi birliyi ilə sıx integrasiya edən, bazar iqtisadiyyatına əsaslanan, müstəqil, demokratik hüquqi dövlət qurmaqdır. Buna uyğun olaraq biz artıq konkret nəticələr vermiş olan genişmiqyaslı siyasi və iqtisadi islahatlar həyata keçiririk».

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İ.Əliyev qeyd etmişdir ki, Azərbaycan artıq keçid dövrünü başa vurmuş və indi əsas məqsədimiz inkişaf etmiş ölkələr səviyyəsinə çatmaqdır. Bu müddəə ölkəmizin yaxın və uzaq perspektivdə inkişaf strategiyasını müəyyən edir və dünya birliyi ilə integrasiyasının keyfiyyətlə yeni mərhələyə daxil olduğunu göstərir. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, iqtisadi və ictimai həyatın beynəlmilləşməsi, Azərbaycanın mürəkkəb şərtlər altında gedən müasir dünya ilə integrasiyasının bütün istiqamətləri yeni imkanlar yaratmaqla yanaşı, yeni problemlər, bəzən də təhlükələr yaratmaqdadır. 2008-ci ildə bütün dünyanı sarsıdan global maliyyə böhranı bu təhlükənin nə dərəcədə ciddi olduğunu göstərdi. Yaranmış yeni imkanlardan səmərəli istifadə edilməsi, mövcud problem və

təhlükələrin vaxtında aşkara çıxarılıb öyrənilməsi bu gün Azərbaycan üçün həyati əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdəndir.

Yuxarıda deyilənlərə əsasən Azərbaycanın qloballaşma prosesində beynəlxalq iqtisadi mühitə integrasiyasının gedişi prosesinin və bu prosesin sürətlənməsində ölkənin makroiqtisadi inkişafının həlledici rola malik olduğu aydın nəzərə çarpır.

Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına integrasiyasının bir istiqaməti də 1995-ci ildən başlayaraq makroiqtisadi proseslərin başlanğıcı sayılan investisiya proseslərinin sürətlə inkişafı hesab olunur. İlk illər ərzində bu iqtisadi durumla əlaqədar ölkəyə xarici kapital ixracı formasında təzahür etmişdir. Hazırda isə Azərbaycan özü iri investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsinin aktiv iştirakçısına çevrilmişdir. Bu son illərdə Azərbaycanın makroiqtisadi inkişafında baş verən müsbət meyllərin nəticəsi kimi qiymətləndirilməlidir. Azərbaycanın beynəlxalq investisiya proseslərinə səmərəli qoşulması prosesi onun makroiqtisadi inkişafında böyük rol oynayan 15 yanvar 1992-ci ildə qəbul olunmuş «Xarici investisiyaların qorunması haqqında» və 13 yanvar 1995-ci ildə qəbul olunmuş «İnvestisiya fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunları ilə tənzimlənir. Ölkədə investisiya qoyuluşlarının hüquqi və iqtisadi prinsipləri müəyyən edilmişdir. Qanunçuluq Azərbaycan iqtisadiyyatında xarici maddi və maliyyə ehtiyatlarının, qabaqcıl texnika və texnologiyaların, idarəetmə təcrübəsinin cəlb olunmasına, onlardan səmərəli istifadə olunmasına yönəlmişdir və xarici investorların hüquqlarının müdafiəsinə təminat verir. Xarici kapitalın cəlb olunması üçün edilən güzəştlər ölkəyə investisiya axını üçün təməl qoymuşdur. «Əsrin müqaviləsi» olan məlum neft kontraktlarından sonra milli iqtisadiyyatın inkişafının neft amili üzərində qurulması təzahürləri müşahidə olunmaqdadır. Belə ki, ölkəyə daxil olmuş xarici kapitalın mühüm hissəsi neft müqavilələri ilə bağlıdır. Azərbaycan xarici investisiyaların cəlb edilməsi sahəsində bəzi tədbirlərin həyata keçirilməsi zərurətini üzə çıxarmışdır. İlk növbədə, dövlətin apardığı iqtisadi siyasətdən asılı olaraq, maraq və məqsədlərini tam ifadə edən dövlətin marağı ilə tarazlaşdırılmış ümumi investisiya proqramı hazırlanmalı və bu proqramı həyata keçirən səlahiyyətli dövlət orqanı yaradılmalıdır. Bu proqramın həyata keçirilmə metodları aydınlaşdırılmalı və iqtisadiyyatın bütün sahələrinə

kapital qoyuluşu istiqamətində fəaliyyət göstərilməlidir. Xarici dövlətlərin investisiya təcrübəsi təhlil olunaraq ondan istifadə olunmalıdır. Ölkədə özəlləşdirmə prosesi sürətləndirilməli, sabit investisiya mühiti yaradılmalıdır.

Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına integrasiya imkanlarını düzgün müəyyənləşdirmək üçün ilk növbədə onun son illərdə makroiqtisadi inkişafa nəzər salmaq lazımdır. Belə ki, hazırda⁶ milli iqtisadiyyatın artım sürətinə görə Azərbaycan dünya ölkələri arasında ön sıralardadır. 2000-2013-cü illərdə Azərbaycan dünyada ən sürətlə inkişaf edən ölkə olmuş və iqtisadiyyatın inkişaf səviyyəsini səciyyələndirən əsas makrogöstərici olan ümumi daxili məhsul (ÜDM) bu dövr ərzində 12,4 dəfə və ya hər il orta hesabla 8,9 faiz artmışdır. 2013-cü ildə ölkədə 58,2 milyard manatlıq ümumi daxili məhsul istehsal edilmiş, onun hər nəfərə düşən həcmi 6126,3 manat təşkil etmişdir. 2013-ci ildə əvvəlki illə müqayisədə bütün dünya üzrə ÜDM-in artımı 3,9 faiz (2010-cu ildə 5,3), İƏİT ölkələri üzrə - 1,8 faiz (3,2), Avropa Birliyi ölkələri üzrə - 1,6 faiz (2,0), MDB ölkələri üzrə ÜDM 4,7 faiz (4,7) təşkil etmişdir.

Makroiqtisadi göstərici kimi, əhalinin həyat səviyyəsini xarakterizə edən mühüm göstəricilərdən biri olan əhalinin gəlirləri 2013-cü ildə əvvəlki illə müqayisədə 19,6 faiz artaraq 37,6 milyard manata çatmış, onun hər nəfərə düşən həcmi 4004,3 manat və ya ayda orta hesabla 337,0 manat təşkil etmişdir. Son 5 il ərzində əhalinin hər nəfərə düşən gəlirləri 2,8 dəfə artmışdır.

Hər nəfərə düşən gəlirlərin artım sürəti istehlak qiymətlərinin bahalaşmasını 10,2 faiz bəndi ustələmişdir. Gəlirlərin 63,3 faizi istehlak malları və xidmətlərin alınmasına, 7,9 faizi vergilər, sosial sığorta və könüllü üzvlük haqlarının, 1,8 faizi kreditlər üzrə faizlərin ödənilməsinə, 27,0 faizi isə əmanətlərin və kapitalın artırılmasına yönəldilmişdir.

2003-2013-cü illər ərzində ölkə iqtisadiyyatına 106,2 milyard ABŞ dolları həcmində investisiya qoyulmuşdur. 2013-cü ildə əsas kapitalla investisiya 17,8 mlrd. Manat təşkil edib. İnvestisiyaların 50,7 faizini xarici investisiyalar təşkil etmişdir. Ölkə iqtisadiyyatı inkişaf etdikcə daxili investisiyaların da rolu durmadan artır. 2003-

⁶ Şükürov A.M., "Qloballaşmış cəmiyyətlər: dünən, bu gün və sabah", Bakı—2006, s.47

cu ildə iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində istifadə edilmiş daxili investisiyalar ümumi investisiya qoyuluşunun 22,1 faizini təşkil edirdisə, 2013-cü ildə investisiyaların 59,8 faizi daxili mənbələr hesabına təmin edilmişdir.

Qiymətlər: 2013-cü ildə istehlak qiymətləri indeksi 102,7 faiz, o cümlədən sənaye məhsulları üzrə 96,1 faiz, qeyri-ərzaq malları üzrə 102,6 faiz, xidmətlər üzrə isə 104,7 faiz təşkil etmişdir.

Hazırkı xammal monokultur ixracyönümlü model tükənib. Belə hesab etmək olar ki, Azərbaycanda iri biznesin formalaşması və inkişafı, samballı və nüfuzlu şirkətlərin artması ölkənin integrasiya proseslərində iştirakına təkan verəcəkdir. Əhalisinin sayının azlığını nəzərə alsaq, istehsalın yalnız Azərbaycanda lokallaşdırılmanın mümkünsüzlüyü və məqsəduyğun olmaması biznesin beynəlxalq əmək bölgüsündə iştirakının iqtisadi baxımdan daha effektiv olacaq formalarının axtarışı cəhdini artıracaq.

Regional integrasiyanın digər heç də az əhəmiyyətə malik olmayan aspekti idarəetmədir. Beynəlxalq bürokratiyanın meydana gəlməsini nəzərdə tutan fəvqəlmilli idarəetmə orqanlarının yaradılması maliyyə nöqtəyi-nəzərindən çətindir və praktikada az effektivdir. Göstərilir ki, birliklərin rəhbər orqanlarının funksiyalarının işçi məsələlərin həlli, müxtəlif səviyyələrdə görüşlərə hazırlıq və qəbul edilmiş qərarların icrasına nəzarətlə məhdudlaşması praktikası hazırkı mərhələdə daha məhsuldardır. Biznes subyektlərinin integrasiyadan maksimal fayda əldə etməsi üçün birliklərə üzv ölkələrin müqayisəli rəqabət üstünlüklərindən daha effektiv istifadəyə şərait yaradılması lazımdır.

Azərbaycanda makroiqtisadi inkişaf proseslərinin təhlil göstərir ki, həm çoxtərəfli, həm də birtərəfli müxtəlif integrasiya layihələrinin bütöv şəbəkələri yaranır. Bu şəbəkələrə praktiki olaraq regionun bütün ölkələri cəlb edilir. Yəni, bütün ölkələr üçün vahid, ümumi integrasiya modeli yoxdur. Siyasi araşdırmalar göstərir ki, fəvqəlmilli idarəetmə orqanları yaradılmadan integrasiya daha az münaqişəlidir və müxtəlif dərəcəli iqtisadi inkişafa malik ölkələrlə əməkdaşlığa imkan verir. Hazırda integrasiya üçün son dərəcə güclü sövqedici motiv qlobal bazarların tədricən dağılması faktı ola bilər.

Dünya iqtisadiyyatının qloballaşma prosesinin başa çatmasının bəzi əlamətləri bunlar sayıla bilər: beynəlxalq hüquq normalarına hər yerdə riayət edilməməsi; lokal müharibələrin sayının artması; beynəlxalq əmək bölgüsündə oturuşmuş qaydaları dəyişəcək Qərbin yenidən sənayeləşməsinin başlaması; rəqabət müharibəsi metodu kimi tətbiq edilmiş iqtisadi sanksiyaların tezliyinin və miqyasının artması.

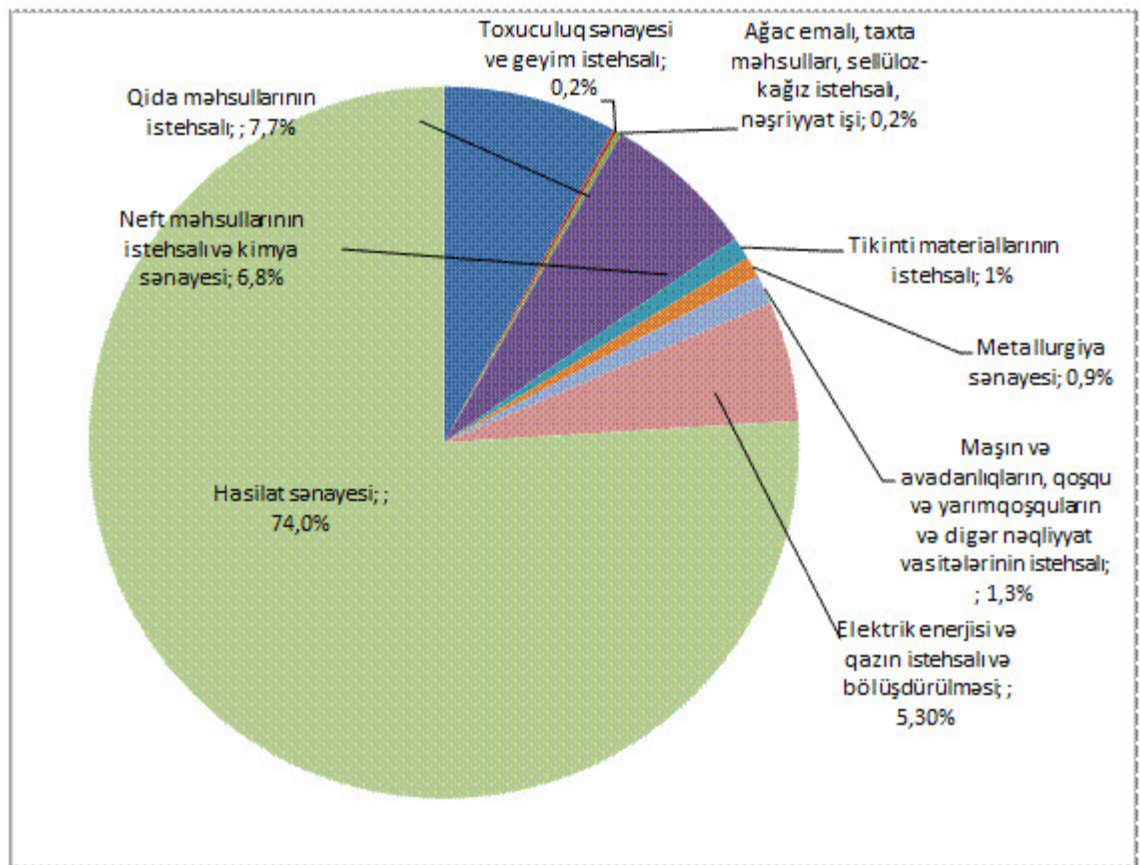

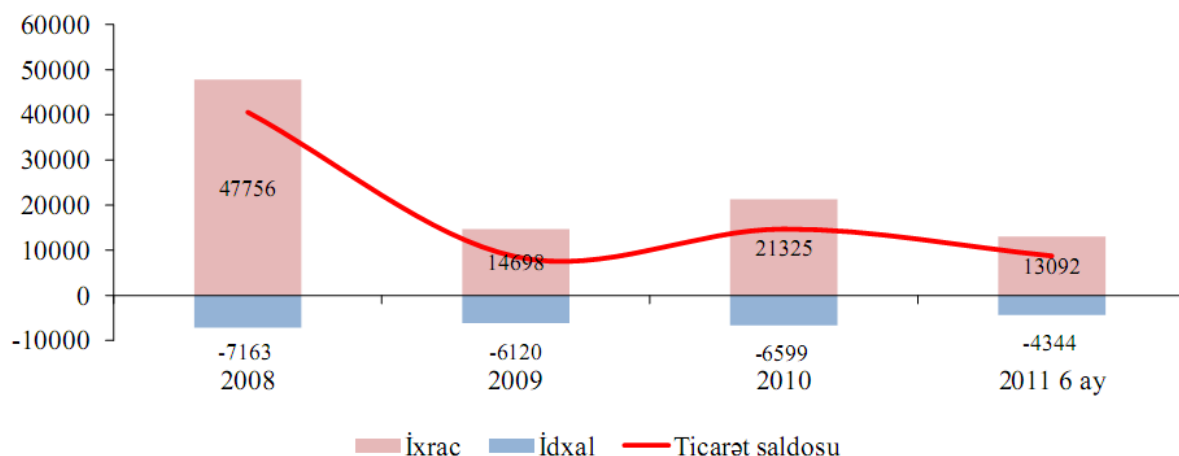
Diagram 1.1. Azərbaycanada 2013-cü ildə sənayenin müxtəlif sahələri üzrə məhsul buraxılışının strukturu

2013-cü ildə əlverişli xarici məqam və daxili tələbin genişlənməsi şəraitində ölkə iqtisadiyyatında artım davam etmişdir. İqtisadi aktivliyin dövlət tərəfindən dəstəklənməsi, mühüm struktur və institusional dəyişikliklərin baş verməsi də iqtisadiyyatın dinamikasına müsbət təsir göstərmişdir. Qlobal mühitdən gələn müəyyən təhdidlərə baxmayaraq dövr ərzində makroiqtisadi sabitlik qorunmuşdur.

Xarici sektor: Qlobal iqtisadiyyatın canlanması və enerji daşıyıcılarının qiymətlərinin yüksəlməsi fonunda 2014-cü ildə ölkənin xarici məqamında yaxşılaşma meylləri daha da güclənmişdir. Belə ki, İEOÖ-də yüksək iqtisadi artım və

hərərətlənmə neftə tələbin artmasına səbəb olmuş, qeyri-neft ixracına əlavə tələb yaratmışdır.

Dövlət Statistika Komitəsinin (DSK) məlumatlarına əsasən 2014-cü ildə xarici ticarət dövriyyəsi 31,0 mlrd.dollar təşkil etmişdir ki, bunun da 21,8 mlrd.dolları ixracın, 9,2 mlrd.dolları isə idxalın payına düşür.

Qrafik 1.1⁷. Ticarət balansı, mln \$

2014-cü ildə 2010-cu illə müqayisədə ixrac 2,2, idxal isə 9,2% artmış və xarici ticarət balansının profisiti 12,6 mlrd dollar olmuşdur.

İxracda yüksək tempə artan mallara misal kimi boru, tütün, polietilen, kartof və ağ şəkəri göstərmək olar. İdxalı artan mallara isə armatur, gübrələr, düyü, sement və minik avtomobilləri aiddir.

Ümumilikdə, əksər idxal və ixrac malları həm miqdar, həm də məbləğ ifadəsində artmışdır. Qiymətləndirmələrə görə qeyri-neft ixracın məbləğ artımının 1/3-i, idxalın isə ¼-i qiymət faktoru ilə bağlı olmuşdur. Bu qeyd olunan dövr ərzində daha az ixrac hesabına daha çox mal və xidmət idxal etmək imkanlarının artdığını, başqa sözlə ticarət şəraitinin yaxşılaşdığını göstərir. İxracdan əlavə, xaricdən pul baratlarının və kapital axınlarının dinamikası da ölkəyə valyuta daxilolmalarına artırıcı təsir göstərmişdir. Ən ilkin məlumatlara görə 2013-cü ildə əvvəlki illə müqayisədə ölkəyə daxil olan pul baratlarının həcmi 49% artmışdır.

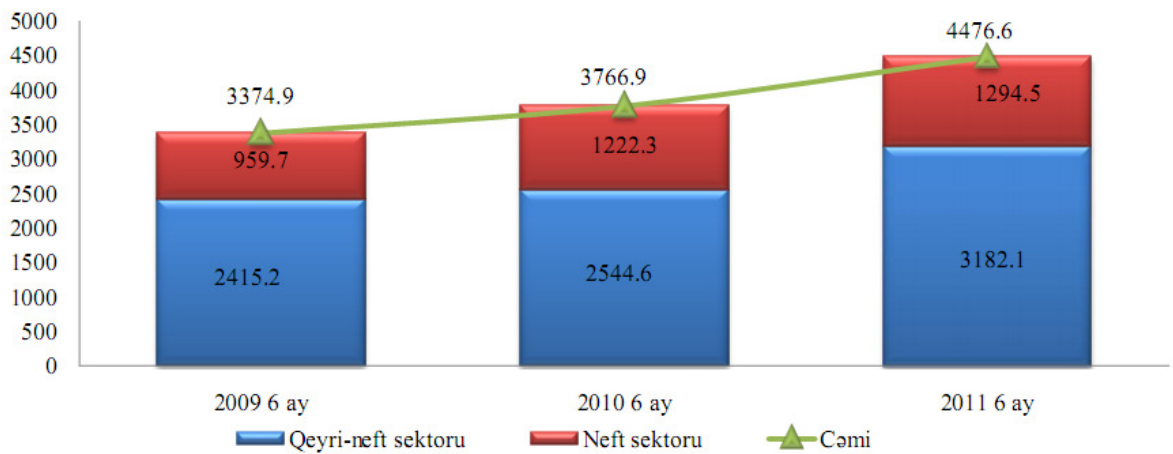
⁷ DSK, 2014

Ölkə iqtisadiyyatına qoyulmuş xarici investisiyaların həcmi isə DSK-nın məlumatına görə 2013-cü ildə 2003-cü illə müqayisədə 27,8% artaraq 10,5 ABŞ dollarına bərabər olmuşdur.

2013-cü ildə 2003-cü ilə nisbətən ölkənin strateji valyuta ehtiyatları 30 dəfə artaraq 46 mlrd.dolları ötmüşdür ki, bu da təqribən 4-5 illik mal və xidmətlərin idxalına kifayət edir.

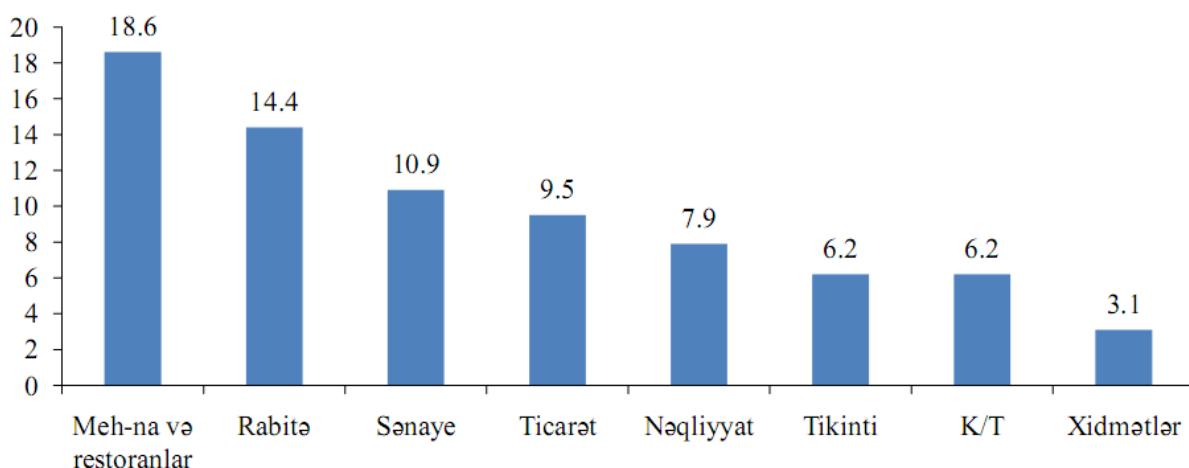
Hazırda strateji valyuta ehtiyatlarının ÜDM-ə nisbəti 79 %-ə yaxındır, növbəti ilə bu nisbətin 85%-ə çatacağı proqnozlaşdırılır. Ümumilikdə, strateji valyuta ehtiyatlarının yüksək tempə artımı ölkə iqtisadiyyatının mümkün xarici böhran təsirlərinə qarşı həssaslığını azaldan faktordur.

2013-cü ildə bütün mənbələrdən iqtisadiyyata investisiya qoyuluşu 2012-ci ilə nisbətən 5,9 % artaraq 21,5 mlrd. manat təşkil etmişdir ki, bu da ÜDM-in 27 %-nə bərabərdir. O cümlədən əsas kapitalla yönəldilmiş 17,9 mlrd. manat vəsaitin 73 %-i daxili, 27 %-i isə xarici mənbələrdən yönəldilmiş vəsaitlər təşkil etmişdir.

Qrafik 1.2. İqtisadiyyata investisiya qoyuluşları, mln.manat

Əsas kapitalla yönəldilən investisiyaların 71.1%-i qeyri-neft sektorunun payına düşmüşdür. Ümumilikdə, qeyri-neft sektoruna investisiya qoyuluşları ötən ilki səviyyəni 24% üstələyir. Qeyri-neft sektorunun sahələri arasında maşın və avadanlıq istehsalı, rabitə və kimya sahələrinin investisiyaları xüsusilə yüksək tempə artmışdır.

Qrafik 1.3. Qeyri-neft sahələri üzrə artım, %

Qeyri-neft sektorunda sərmayə qoyuluşlarının təşviq edilməsində dövlət investisiyaları ilə yanaşı bank kreditlərinin də mühüm rolu olmuşdur. Qeyd edək ki, cari ilin 6 ayında Sahibkalığa Kömək Milli Fondunun vəsaiti hesabına müvəkkil banklar tərəfindən sahibkarlıq subyektlərinə 72 mln manata yaxın kredit verilmişdir.

Verilmiş kreditlər nəticəsində 823 layihə maliyyələşdirilmiş və bütövlükdə bunun hesabına 3500-ə yaxın yeni iş yerlərinin yaradılması gözlənilir.

2013-cü ildə ÜDM real neft-qaz sektorunda 5.1%-lik azalma qeydə alınmış, qeyri-neft sektorunda isə artım 7.2% təşkil etmişdir. Yaradılan əlavə dəyərin 66%-i məhsul istehsalı sahələrinin, 34%-i isə xidmət sahələrinin payına düşür.

BVF açıqladığı son iqtisadi xülasədə Azərbaycan üzrə iqtisadi artımın cari il və gələn il də davam edəcəyini qeyd etmişdir. Fond ölkə üzrə iqtisadi artımı 2012 və 2013-cü illər üçün müvafiq olaraq 2,5 % və 2,0 5% proqnozlaşdırır. O cümlədən BVF Azərbaycanın qeyri-neft sektoru üzrə ÜDM-nin 6 % artacağını proqnozlaşdırır.

AMB tərəfindən aparılan Real Sektorun Monitorinqi də iqtisadi aktivlik üzrə gözləntilərin optimist olduğunu göstərir. Belə ki, RSM nəticələrinə əsasən ilin əvvəlindən sənaye üzrə istehsal və ticarət üzrə satış gözləntisi indeksi artıma meyillidir. Pozitiv gözləntilər xüsusilə sənayenin kimya, tikinti materiallarının istehsalı və toxuculuq alt seksiyalarında, ticarətin isə mebel və elektrik məişət avadanlıqlarının satışı seqmentlərində müşahidə edilmişdir.

Neft idxal və ixrac edən dünya ölkə qrupları üzrə

ÜDM-in dəyişməsi

	Real ÜDM-in dəyişməsi, %-lə			
	2010	2011	2012	2013
Dünya	100,0	0,5	,0	0,4
Neft ixrac edən	100,0	0,2	0,5	0,7
Neft ixrac edən	100,0	-0,6	- 1,3	- 0,9
İnkişaf etmiş ölkələr	100,0	0,6	1,1	0,6
Neft ixrac edən	100,0	- 0,4	- 0,6	0,3
Neft ixrac edən	100,0	- 0,6	- 1,6	- 0,7
İnkişaf etməkdə olan ölkələr	100,0	0,1	0,4	0,0
Neft ixrac edən	100,0	0,9	1,6	1,5
Neft ixrac edən	100,0	- 0,7	- 1,5	- 0,8
Orta gəlirli ölkələr	100,0	- 0,1	- 0,4	0,0
Avropa və Mərkəzi Asya	100,0	0,2	0,2	0,8
Neft ixrac edən	100,0	0,1	0,7	2,0
Neft ixrac edən	100,0	- 0,5	- 1,2	- 0,6
Yaxın Şərq və Şimali Afrika	100,0	0,8	1,3	1,1
Neft ixrac edən	100,0	-1,5	2,4	1,4
Neft ixrac edən	100,0	- 1,4	- 2,3	0,0
Sub Saxara Afrika	100,0	1,0	1,7	1,4
Neft ixrac edən	100,0	3,7	6,6	4,4
Neft ixrac edən	100,0	- 0,9	- 1,6	- 0,7

Azərbaycan dövləti son illərdə iqtisadi integrasiya proseslərində iştirak və milli iqtisadiyyata onun təsirinin genişləndirilməsi istiqamətində bir sıra prioritet istiqamətlər üzrə uzlaşdırılmış siyasət həyata keçirir.

İlk növbədə əsaslandırılmış xarici ticarət siyasəti qeyd olunmalıdır. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin məlumatına əsasən, 2014-cü ildə Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi 31,02 milyard ABŞ dolları, o cümlədən idxalın həcmi 9,19 milyard ABŞ dolları, ixracın həcmi isə 21,83 milyard ABŞ dolları təşkil etmişdir. Bu dövr ərzində Azərbaycan Respublikası 150 ölkə ilə ticarət sahəsində qarşılıqlı əməkdaşlıq etmiş və xarici ticarət saldosu müsbət 12,64 milyard ABŞ dolları olmuşdur.

Ölkə iqtisadiyyatına investisiyaların cəlb olunması məqsədilə hökumət tərəfindən «açıq qapı» siyasəti həyata keçirilir. Hazırda Azərbaycan Hökuməti ölkədə iqtisadi islahatların davam etdirilməsi, biznes mühitinin daha da yaxşılaşdırılması,

neft sektoru ilə bərabər, qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi ilə bağlı tədbirlər həyata keçirir.

Qanunvericiliyin inkişafı istiqamətində investorların hüquq və mənafeələrinin qorunması, mülkiyyətin toxunulmazlığı, yerli və xarici sahibkarlara bərabər şəraitin yaradılması ilə bağlı qanunları və bir sıra normativ sənədlər buna misal ola bilər.

Ölkədə sahibkarlığın inkişafının sürətləndirilməsi, biznes mühitinin əlverişliliyinin daha da artırılması və biznesə başlama prosedurlarının sadələşdirilməsi üçün zəruri tədbirlərin görülməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti «Sahibkarlıq fəaliyyəti subyektlərinin fəaliyyətinin «bir pəncərə» prinsipi üzrə təşkilinin təmin edilməsi tədbirləri haqqında» 2007-ci il 25 oktyabr tarixli Sərəncam imzalamışdır. Sərəncama əsasən, «bir pəncərə» prinsipi üzrə vahid dövlət qeydiyyat orqanı Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi müəyyən edilmiş və 2008-ci ilin 1 yanvar tarixindən Azərbaycanda bu sistemin tətbiqinə başlanmışdır. «Bir pəncərə» sisteminin tətbiqindən sonra Azərbaycanda biznesə başlama proseduraları 15-dən 1-ə və bunun üçün sərf olunan vaxt 30 gündən 3 günə endirilmişdir.

«Azərbaycan Respublikası dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılmasında «bir pəncərə» prinsipinin tətbiqi haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 noyabr 2008-ci il tarixli, 12 nömrəli Fərmanına əsasən Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin sədrinin 22 dekabr 2009-cu il tarixli 136 sayılı əmri ilə Azərbaycan Respublikasına gətirilən mallar üzərində dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindəki nəzarət orqanlarında müvafiq nəzarətin həyata keçirilməsi məqsədi ilə qanunvericilikdə müəyyən⁸ olunmuş qaydada sənədlər gömrük orqanına təqdim olunur. Bununla əlaqədar, «Dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrində «bir pəncərə» prinsipinin tətbiqi ilə bağlı mal və nəqliyyat vasitələri üzərində gömrük, baytarlıq, fitosanitar və sanitariya-karantin nəzarətinin həyata keçirilməsinin və beynəlxalq avtomobil daşımalarını yerinə yetirən nəqliyyat vasitələrinə «icazə» blanklarının

⁸ Уткин А.И., "Глобализация: процесс и осмысление", Москва—2001, s.37

verilməsinin ardıcılığını müəyyən edən müvəqqəti Texnoloji sxem» təsdiq edilmişdir. Texnoloji sxemdə dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrində qanunvericilikdə müəyyən olunmuş qaydada gömrük, baytarlıq, fitosanitar və sanitariya karantin nəzarəti və beynəlxalq avtomobil daşımalarını yerinə yetirən nəqliyyat vasitələrinə «İcazə» blanklarının verilməsi işlərinin bu məsələlər üzrə məsul olan gömrük əməkdaşları tərəfindən həyata keçirilməsi göstərilmişdir.

Azərbaycanın Mərkəzi Bankı valyuta tənzimlənməsinə dair mübadilə siyasətini müəyyən etməyə və təlimatları qəbul etməyə müvəkkil olunmuşdur. Mərkəzi Bankın xüsusi lisenziyası olmadığı halda bütün ödəmələr manatla həyata keçirilir.

Əmtəələrin və xidmətlərin Azərbaycana idxalı ilə bağlı rezidentlər və qeyri-rezidentlər tərəfindən xaricə göndərilən avanslara dair pul məhdudiyyətləri Mərkəzi Bank tərəfindən ləğv olunmuşdur. Məhdudiyyətlərin ləğv olunmasına baxmayaraq, avans ödənişləri veriləndən sonra əmtəələr Azərbaycana 180 gün ərzində çatdırılmalıdır.

Eyni zamanda, Azərbaycana idxal olunan əmtəələrə bir neçə gömrük rejimi tətbiq edilir. Bunlardan xarici investorlar üçün vacib olanları aşağıdakılardır: tranzit, gömrük saxlanması, gömrük anbarı, müvəqqəti idxal, gömrük zonalarına giriş və çıxış.

Azərbaycana idxal olunan əmtəələrdən rüsum tutulur (advalor rüsumu - 0-15% - ədəd və ölçü rüsumuna uyğundur). Aksiz vergisi bəzi növ əmtəələrə tətbiq olunur (tütün və alkoqol məmulatları). Azərbaycan məqsədli ƏDV prinsipini qəbul edib (hazırda 18%) ki, bu da hər hansı əmtəənin gömrük dəyərindən tutulur (tətbiq olunan gömrük rejimindən asılı olaraq, idxal rüsumu və həmçinin aksiz vergisi). Bəzi kateqoriyalara və əmtəə növlərinə ƏDV tətbiq olunmur və ya 0% dərəcəsi ilə tətbiq olunur. İxrac (metal ixracından başqa) dövlət rüsumlarından azaddır.

Hasilatın Pay Bölgüsü haqqında Sazişlərdə (HPBS) və boru kəməri layihələri üzrə sazişlər çərçivəsində fəaliyyət göstərən podratçılar, onların agentləri və subpodratçılar idxal rüsumunu ödəmədən və məhdudiyyətsiz neft-qaz sənayesi təyinatlı əmtəələri Azərbaycana idxal və yenidən-ixrac edə bilirlər. HPBS rejimli idxala 0% ƏDV tətbiq olunur. Eyni zamanda «İxrac məqsədli neft-qaz fəaliyyətinə

xüsusi iqtisadi rejimin tətbiqi haqqında» Qanuna əsasən, neft-qaz sahəsində podratçıların və subpodratçıların ixrac məqsədli fəaliyyətinə 0% dərəcəsi ilə ƏDV tətbiq olunur.

2002-ci ilə qədər bir sıra kommersiya fəaliyyəti üçün müxtəlif dövlət orqanlarından xüsusi lisenziyalar almaq lazım idi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2002-ci il 3 sentyabr tarixli Fərmanına əsasən, kommersiya fəaliyyətinin əksər növləri üçün lisenziyalaşdırma ləğv olunmuşdur. Lisenziyanın alınması bank işi, sığorta, audit, daşınmalar, qiymətli kağızlar üzrə fəaliyyət və s. üçün tələb olunur. Lisenziyanın uzadılma müddəti 5 ildir.

Dünya Bankı və Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası tərəfindən hazırlanan «Doing Business 2009» hesabatında Azərbaycan biznes mühitinin yaxşılaşdırılması sahəsində ən islahatçı ölkə elan edilmişdir. «Doing Business 2010» hesabatında isə ölkəmiz öz mövqelərini qoruyub saxlamış və «Doing Business 2011» hesabatında Azərbaycan 183 ölkə arasında 54-cü yeri tutmuşdur. Hesabatda 2006-cı ildən etibarən 5 il ərzində Azərbaycanın biznes mühiti üzrə əhəmiyyətli islahatlar apardığı və biznes mühitinin təkmilləşdirilməsinə xüsusi diqqət ayırdığı qeyd edilmişdir.

Makroiqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi istiqamətində dövlətin reallaşdırdığı siyasətin uğurlu nəticəsidir ki, beynəlxalq «Qlobal Rəqabətlik Hesabatı»nda Azərbaycan MDB ölkələri arasında 1-ci yeri, makroiqtisadi mühitin stabilliyi altindeksi üzrə 139 ölkə arasında 13-cü yeri tutmuşdur.

FƏSİL II. AZƏRBAYCANIN İNTRQRASİYA PROSESLƏRİNDƏ İŞTİRAKININ MÖVCUD DURUMU

2.1. Azərbaycanın qlobal iqtisadi proseslərdə iştirakının mövcud vəziyyəti

Azərbaycan Respublikasının xarici iqtisadi münasibətlərinin əsas xüsusiyyəti beynəlxalq, regional və yerli xarakterli iqtisadi təşkilatlara daxil olmaq və bununla da ictimai həyatın bütün sahələrində bu təşkilatlara integrasiya olunmaqdır.

Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyatının beynəlmilləşməsinin və integrasiyasının müasir mahiyyəti Beynəlxalq Əmək Bölgüsünə (BƏB-ə) əsasən müəyyən olunur. Belə ki, BƏB sayəsində dünya ölkələrinin dünya bazarında istehsal həcmnin ümumi göstəricisi müəyyən olunur. Beynəlxalq iqtisadi integrasiya dövlətlər arasında istehsal amillərinin və malların sərbəst hərəkətini nəzərdə tutur. Azərbaycan Respublikasının regional iqtisadi birləşmələrini nəzərdən keçirdikdə məlum olur ki, coğrafi mövqe mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İqtisadi əməkdaşlığın mühüm istiqamətlərindən biri də ölkələrin iqtisadi inkişaf səviyyəsi ilə bağlıdır. Yaxın iqtisadi əməkdaşlıq daha çox eyni iqtisadi inkişaf səviyyəsində olan dünya ölkələri arasında özünü göstərir. Onlardan aşağıdakılar daha mühüm əhəmiyyət kəsb edir: iqtisadi inkişaf səviyyəsində yaxınlıq; ideoloji inkişaf səviyyəsində yaxınlıq; tarixi inkişaf səviyyəsində yaxınlıq; mədəni inkişaf səviyyəsində yaxınlıq; dini inkişaf səviyyəsində yaxınlıq; sosial inkişaf səviyyəsində yaxınlıq; siyasi inkişaf səviyyəsində yaxınlıq; hərbi inkişaf səviyyəsində yaxınlıq; coğrafi inkişaf səviyyəsində yaxınlıq; elmi inkişaf səviyyəsində yaxınlıq; texniki və texnoloji inkişaf səviyyəsində yaxınlıq.

Azərbaycan dünyanın bir neçə beynəlxalq islam təşkilatlarına da üzv olmuşdur. Bunlardan ən nüfuzlusu və daha çox iştirakçı üzv ölkələrin sayına görə bütün islam dünyası ölkələrini özündə birləşdirən İslam Konfransı Təşkilatıdır (İKT). İslam Konfransı Təşkilatı müstəqillik əldə etdikdən sonra integrasiya olduğumuz ilk regional səviyyəli təşkilatdır. Bu təşkilat Asiya və Afrika regionunun 50 müsəlman ölkəsini özündə birləşdirən dövlətlərarası təşkilatdır. İslam Konfransı Təşkilatının

əsası 1969-cu ildə müsəlman ölkələrinin dövlət və hökumət başçılarının iştirakı ilə Rabat şəhərində (Mərakeşin paytaxtı) qoyulmuşdur. Təşkilat 1972-ci ildən rəsmi şəkildə təsis edilib, onun nizamnaməsi üzv ölkələr tərəfindən qəbul olunubdur. Azərbaycan Respublikası da müstəqillik əldə etdikdən sonra, 1991-ci ilin dekabr ayının 8-dən həmin təşkilatın üzvüdür. Həmin vaxtdan bu günə kimi də iştirakçı ölkə kimi İKT-nın bütün sammit və konfranslarında fəal iştirak edir və qəbul olunan qətnəmələrin tələblərindən irəli gələn məsələləri yerinə yetirir. Bundan əlavə Azərbaycan Respublikası İKT-nın iqtisadi və ticarət, sosial və mədəni istiqamətli yerli, regional və beynəlxalq səviyyəli komitələrində fəal təşkilati fəaliyyət həyata keçirir.

İslam İnkişaf Bankı və İslam Həmrəylik Fondu Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyatının üç müxtəlif sahəsinə investisiya vəsaitləri və kapital qoyuluşları yatırmışlar. Belə ki, həmin xarici kapital və investisiya vəsaitləri kənd təsərrüfatının inkişafı üçün əsasən meliorasiya və su təsərrüfatı sahəsinə yönəldilmişdir. Mil-Muğan kollektorunun və Samur-Abşeron kanalının yenidən qurulmasına 1997-ci ildə müvafiq ardıcılıqla 5,0 milyon dollar və 867,2 milyon dollar kredit ayrılmışdır.

Azərbaycan dövlətinin dünya iqtisadiyyatına integrasiyasında İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının (EKO) da xüsusi rolu vardır. Təşkilata aşağıdakı ölkələr daxildir: Azərbaycan Respublikası; İran İslam Respublikası; Türkiyə Cümhuriyyəti; Əfqanıstan; Pakistan; Qırğızıstan; Özbəkistan; Türkmənistan; Qazaxıstan; Tacikistan.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Şimali Kipr Türk Respublikası təşkilatın texniki komitələrinin təşkil etdiyi tədbirlərində səs vermək hüququ olmadan iştirak edə bilər. Təşkilatın baş katibliyi İran İslam Respublikasının paytaxtı Tehran şəhərində yerləşir. İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatına rəhbərlik etmək üçün hər 4 ildən bir təşkilata üzv olan dövlətlərin nümayəndələri arasından «Baş katib» seçilir.

İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının tərkibində proqram, tədbir və layihələrinin icrasına fəaliyyət həyata keçirən 8 komitə nəzarət edir. Bu komitələrdə iştirakçı ölkələrin inkişaf perspektivlərində mühüm rol oynaya bilən layihə və proqram standartları işlənib hazırlanır, onlara uzunmüddətli inkişaf perspektivlərini, region

dövlətləri üçün əhəmiyyətə malik olan prioritet sahələrini müəyyənləşdirir.

Azərbaycan dövləti Qara dəniz İqtisadi Əməkdaşlığının (QİƏ) təsisçilərindən biridir.

1991-ci ildə SSRİ-nin dağılmasından sonra, Rusiya Federasiyasının təşəbbüsü və təşkilatçılığı ilə Minskə Müstəqil Dövlətlər Birliyi yaradılmışdır. Müstəqil Dövlətlər Birliyi böhranlı, problemli və mürəkkəb olan integrasiyadır. Azərbaycan 4 iyun 1993-cü il hadisələrindən sonra həmin ilin sentyabrın 20-də MDB-yə üzvü olmuşdur. Ümumiyyətlə müəyyən nüanslara baxmayaraq milli maraqların təmin edilməsi nöqtəyi-nəzərindən, müasir dünyada gedən milli dövlətçilik və integrasiya proseslərini dərk edərək MDB-yə müvafiq ölkələrin integrasiyası kimi baxmaq lazımdır.

Azərbaycan Respublikası 1992-ci ildən Beynəlxalq Valyuta Fondunun və Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankının üzvüdür. BVF-nun Bakı şəhərində nümayəndəliyi fəaliyyət göstərir.

Azərbaycan Respublikası XXI əsrin astanasında beynəlmiləşmə və integrasiya proseslərindəki öz inkişafını davam etdirməklə yadda qaldı və yeni əsrdə də bu inkişaf tempindəki nəəliyyətləri davam etdirdi. Belə ki, 2001-ci ilin yanvar ayının 27-ində Avropa Şurasının Parlament Assambleyasına 43-cü dövlət kimi üzv qəbul olunmuşdu. Bunu Azərbaycan iqtisadiyyatının regional iqtisadi integrasiyada gerçəkləşmiş uğuru kimi göstərmək olar.

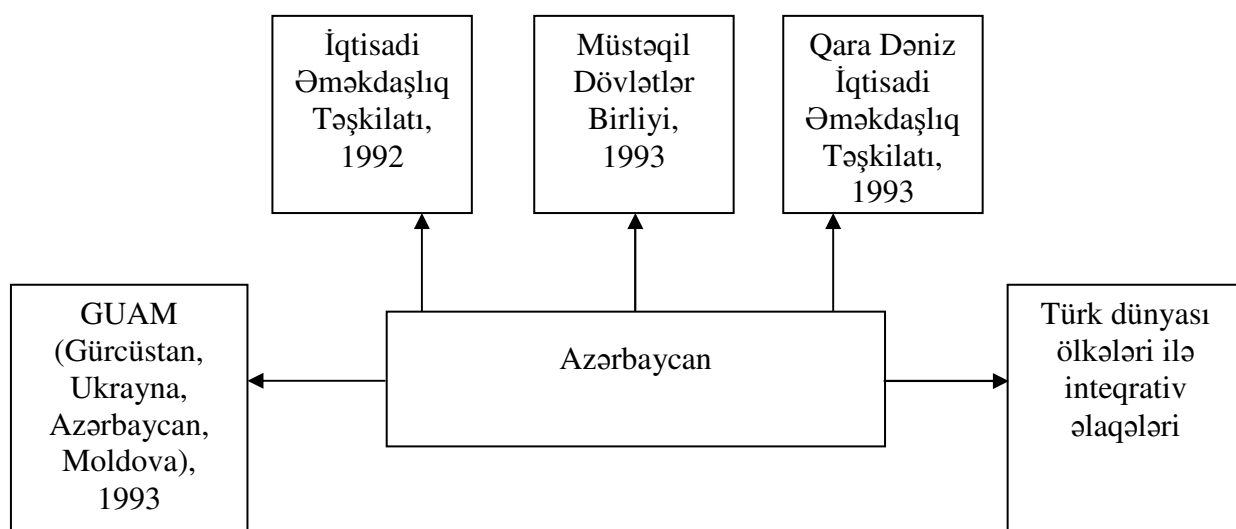
Azərbaycan dövlətinin dünya iqtisadiyyatına integrasiyasının mühüm istiqamətlərindən biri də onun beynəlxalq iqtisadi təşkilatların işində iştirakıdır. Ölkənin İslam Konfransı Təşkilatına, Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlığına, EKO-ya, Beynəlxalq Bərpa və İnkişaf Bankına, MDB-yə, İslam İnkişaf Bankına və bir sıra başqa beynəlxalq təşkilatlara üzv olması, onlarla müvafiq əlaqələrin yaradılması və əməkdaşlıq etməsi dünya iqtisadiyyatında integrasiyanın uğuru kimi qiymətləndirilməlidir.

İqtisadi həyatın beynəlmiləlləşməsi, Azərbaycanın ağır şərtlər altında gedən müasir dünya ilə integrasiyasının bütün istiqamətlərində yeni imkanlar yaratmaqla yanaşı, yeni problemlər, bəzən də təhlükələr yaratmaqdadır. Bu imkanlardan səmərəli

istifadə edilməsi, mövcud problem və təhlükələrin vaxtında aşkara çıxarılıb öyrənilməsi bu gün Azərbaycan üçün həyati əhəmiyyət kəsb etməsi zərurətindən gündəmdə olan məsələlərdəndir.

Azərbaycanın uğurları nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların hesabatlarında da öz əksini tapmışdır. Təsadüfi deyil ki, 2009-2010-cu illər üçün hazırlanmış “Qlobal Rəqabətlik Hesabatı”nda Azərbaycan 18 pillə irəliləyərək, 133 ölkə arasında 51-ci yerə, MDB ölkələri arasında isə 1-ci yerə yüksəlmişdir. Eləcə də, “Standard and Poor’s” Beynəlxalq Reyting Agentliyi tərəfindən ölkə iqtisadiyyatının hazırkı real vəziyyəti “Stabil”dən “Pozitiv”ə yüksəldilmişdir.

Növbəti mərhələnin əsas məqsədlərini makroiqtisadi sabitliyin qorunub saxlanması və iqtisadi inkişafın dayanıqlılığının təmin edilməsi təşkil edəcəkdir. Eyni zamanda, iqtisadi artımın keyfiyyətinin prioritetliyinin təmin edilməsi nəzərdə tutulur. Bu məqsədlə iqtisadiyyatın diversifikasiyasının (iqtisadiyyatın bütün sahələrinin paralel inkişafı) genişləndirilməsi nəticəsində neft sektorundan asılılıq minimuma endiriləcək, innovasiya sahibkarlığı əsasında formalaşan iqtisadiyyata keçid təmin ediləcək, kənd⁹ təsərrüfatı sahəsində islahatların aparılması məqsədilə aqrar sektorun inkişafında intensiv üsullara üstünlük veriləcək və bununla da Azərbaycan iqtisadiyyatının da sürətli inkişafına nail olunacaqdır.

Sxem 2.1. Azərbaycan beynəlxalq integrasiya birlikləri sistemində

⁹ Şükürov A.M., "Qloballaşmış cəmiyyətlər: dünən, bu gün və sabah", Bakı—2006, s.114

Növbəti illərdə də sosial-iqtisadi siyasətin başlıca istiqamətini ölkə əhalisinin həyat səviyyəsinin daha da yüksəldilməsi təşkil edəcəkdir. Bu istiqamətdə ilk növbədə yeni iş yerlərinin açılması üçün addımlar atılacaqdır. Bu istiqamət maliyyə böhranından təzəcə dirçəlmiş bütün ölkələrin sosial siyasətinin əsas prioritetini təşkil edir.

Azərbaycanın xarici iqtisadi strategiyasının əsas prioritet istiqamətlərindən biri müasir dünya təsərrüfat proseslərinə aktiv şəkildə qoşulmaq, global geoiqtisadi məkanda baş verən yeni meyllərə adekvat şəkildə reaksiya verməkdən ibarətdir.

Azərbaycanın beynəlxalq integrasiya birliklərində iştirakı barədə ümumi məlumatı aşağıdakı şəkildə görmək olar:

Bütün ölkələrdə integrasiyanın inkişafının nəticəsi kimi integrasiya birlikləri çərçivəsində beynəlxalq ticarətin artımı çıxış edir. Yuxarıdakı cədvəldə Azərbaycanın regional integrasiya birlikləri vəticarət blokarları ilə xarici ticarət münasibətlərinin dinamikası əks olunmuşdur.

Artıq ümumilikdə dünyanın əksər dövlətləri ilə ticarət əlaqələri qurulmuşdur. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin məlumatına əsasən, 2014-cü ildə Azərbaycanın xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi 31 mlrd. ABŞ dolları, o cümlədən idxalın həcmi 9,2 mlrd. ABŞ dolları, ixracın həcmi isə 21,8 mlrd. ABŞ dolları təşkil etmişdir. Bu dövr ərzində Azərbaycan Respublikası 147 ölkə ilə ticarət sahəsində qarşılıqlı surətdə faydalı əməkdaşlıq etmiş və xarici ticarət saldosu müsbət 12,6 mlrd. ABŞ dolları olmuşdur.

2014-cü il ərzində Azərbaycan Respublikasının MDB dövlətləri ilə ümumi ticarət dövriyyəsinin həcmi 2 840,01 mln. ABŞ dolları, o cümlədən idxalın həcmi 1423,04 mln. ABŞ dolları, ixracın həcmi 1 416,97 mln. ABŞ dolları təşkil etmiş, xarici ticarət saldosu isə mənfi 6,07 mln. ABŞ dolları olmuşdur.

2014-cü il ərzində MDB dövlətlərinin Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət dövriyyəsindəki payı 9,4 %, o cümlədən idxalda 22,6 %, ixracda isə 3,7 % təşkil etmişdir.

2014-cü ildə xarici ticarət dövriyyəsinin və
əlaqələrinin vəziyyəti¹⁰

	Xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi, mln dollarla	2000-2014-cü illərdə artım tempi, (%-lə)
Cəmi	31016,3	10,6 dəfə
İxrac	21828,6	12,5 dəfə
İdxal	9187,7	11,7 dəfə
MDB	2921,3	- 87,1
xüsusi çəkisi, %-lə	9,4	-
İxrac	838,1	-60,8
İdxal	2083,2	77,5
Aİ	14671,2	3,9 dəfə
xüsusi çəkisi, %-lə	47,3	-
İxrac	11567,6	5,0 dəfə
İdxal	3103,6	4,5 dəfə
Avropa	17546,0	8,5 dəfə
xüsusi çəkisi, %-lə	56,6	-
İxrac	55,0	9 dəfə
İdxal	5051,4	4,6 dəfə
Asiya	11024,5	3,0 dəfə
xüsusi çəkisi, %-lə	35,5	-
İxrac	7800,3	3,8 dəfə
İdxal	3224,2	1,2 dəfə
Amerika	1873,5	16,7 %
xüsusi çəkisi, %-lə	6,0	-
İxrac	994,1	20,5
İdxal	879,4	15,7
Afrika	546,1	4,2 dəfə
xüsusi çəkisi, %-lə	1,8	-
İxrac	539,1	4,5 dəfə
İdxal	7,0	2,3 dəfə
Okeaniya	26,2	3,1 dəfə
xüsusi çəkisi, %-lə	0,1	-
İxrac	0,5	-
İdxal	25,7	-

MDB çərçivəsində bir sıra mühüm sənədlər tərtib olunmuşdur, o cümlədən:

- MDB-nin 2020-ci ilə qədər dövr üçün iqtisadi inkişaf strategiyası;
- MDB-nin 2020-ci ilə qədər dövr üçün iqtisadi inkişaf strategiyasının birinci mərhələsinin (2009-2011-ci illər) həyata keçirilməsi üzrə Tədbirlər Planı;
- 2003-2010-cu illərdə iqtisadi sahədə MDB üzv dövlətləri arasında

¹⁰ Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi

əməkdaşlığın səmərəliliyinin artırılması və inkişafına yönəlmiş tədbirlərin İcra Planı;

- MDB-yə üzv dövlətlər arasında ticarət-iqtisadi əlaqələri, sosial-iqtisadi vəziyyəti əks etdirən, eyni zamanda inkişaf perspektivləri haqqında illik məcmuələr;
- MDB-yə üzv ölkələrdə MDB-nin 20 illiyinə həsr edilmiş tədbirlərin keçirilməsi nəzərdə tutulur.

Hal-hazırda, MDB çərçivəsində azad ticarət zonası haqqında saziş layihəsinin razılaşdırılmasına dair danışıqlar aparılmaqdadır. Qeyd olunan sənədlərə uyğun olaraq, Azərbaycanda müxtəlif tədbirlər həyata keçirilir, zəruri məlumatlar tərtib olunur. 20 noyabr 2009-cu il tarixində “Müstəqil Dövlətlər Birliyində malın mənşə ölkəsinin müəyyən edilməsi Qaydaları haqqında Saziş” imzalanmışdır.

Azərbaycanın üzv olduğu inteqrasiya birliklərindən biri də Avropa Birliyidir. Azərbaycan ilə Avropa İttifaqı arasında hərtərəfli münasibətlərin hüquqi əsasını 22 aprel 1996-cı ildə Lüksemburq şəhərində imzalanmış “Bir tərəfdən Avropa Birliyi və onun üzvü olan dövlətlər, digər tərəfdən Azərbaycan Respublikası arasında Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişi” (TƏS) təşkil edir. TƏS Azərbaycan və Avropa İttifaqı arasında əməkdaşlığın bütün mümkün, xüsusilə də siyasi və ticarət sahələrini əhatə edir. TƏS Azərbaycan və Avropa İttifaqı arasında hərbi sahəni əhatə etməyən bütün növ əməkdaşlıq formalarının çərçivələrini təmin edir. Sazişin əsas məqsədlərindən biri də Azərbaycan qanunvericiliyinin Avropa hüquq sistemində uyğunlaşdırılmasından ibarətdir. TƏS-in 2009-cu ildə müddətinin bitməsinə nəzərə alaraq 2010-cu ilin 16 iyul tarixində Avropa İttifaqı və Azərbaycan Respublikası arasında yeni Assosiasiya Sazişinin imzalanması üzrə danışıqlar başlamışdır. Bunun üçün 4 işçi qrup yaradılmış, bunlardan ikisində Xarici İşlər Nazirliyi, digər ikisində isə İqtisadi İnkişaf Nazirliyi əlaqələndirici kimi çıxış edir. Cədvəl 2.2-də isə 2014-cü il üzrə Azərbaycanın əsas ticarət tərəfdaşları haqqında statistik məlumatlar göstərilmişdir:

1992-2006-cı illər arasında Avropa İttifaqının TACİS Proqramı, Fövqəladə Yardım Proqramı, ECHO Humanitar təşkilatı, FEOGA Ərzaq Yardımı Proqramı, Ərzaq Təhlükəsizliyi Proqramı, Bərpa Proqramı, Fövqəladə Humanitar Yardım Proqramı çərçivəsində Azərbaycanda müxtəlif layihələr həyata keçirilmişdir.

2014-cü ildə Azərbaycanın əsas ticarət tərəfdaşları

№	Ölkələr	Dövriyyədə		Ölkələr	İxracda		Ölkələr	İdx alda	
		Milyon \$ ilə	%		Milyon \$ ilə	%		Milyon \$ ilə	%
1.	İtaliya	5078,2	16,37	İtaliya	4805,62	22,02	Rusiya	1314,48	143
2.	Almaniya	2629,2	8,48	İndoneziya	2012,32	9,22	Türkiyə	1286,64	14
3.	İndoneziya	2045,0	6,59	Almaniya	1925,56	8,82	Birləşmiş Krallıq	978,34	11
4.	Rusiya	1954,7	6,30	İsrail	1766,95	8,09	Almaniya	703,64	8
5.	İsrail	1790,9	5,77	Fransa	1523,48	6,98	Çin	697,08	8
6.	Türkiyə	1789,1	5,77	Tailand	839,91	3,85	ABŞ	563,42	6
7.	Fransa	1680,8	5,42	İspaniya	783,67	3,59	Ukrayna	419,58	4
8.	ABŞ	1309,2	4,22	Hindistan	778,25	3,57	İtaliya	272,64	2
9.	Birləşmiş Krallıq	1104,7	3,56	ABŞ	745,83	3,42	Yaponiya	240,51	2
10	Tailand	869,81	2,80	Rusiya	640,27	2,93	Braziliya	221,43	2
11	İspaniya	833,05	2,69	Çexiya Respub-sı	592,04	2,71	Qazaxıstan	221,06	2
12	Hindistan	815,20	2,63	Portuqaliya	552,15	2,53	Niderland	188,8	2
13	Çin	760,95	2,45	Gürcüstan	529,55	2,43	Koreya	186,3	2
14	Çexiya Respublika-sı	637,97	2,06	Türkiyə	502,49	2,30	Fransa	157,4	2
15	Gürcüstan	623,44	2,01	Tayvan	432,07	1,98	İran	147,2	2
16	Digər	7093,69	22,88	Digər	3398,45	15,56	Digər	1589,2	17
	Cəmi	31016,3	100,0	Cəmi	21828,6	100,0	Cəmi	9187,7	10

Avropa İttifaqı tərəfindən yeni “Şərq Tərəfdaşlığı” təşəbbüsü irəli sürülmüşdür. Bu təşəbbüsə əsasən, Avropa İttifaqı 2013-cü ilə kimi 6 ölkəyə (Azərbaycan, Belarus, Moldova, Ukrayna, Gürcüstan və Ermənistan) 600 milyon avro məbləğində yardım

göstərməyi planlaşdırır. Bu məbləğdən 250 milyon avro artıq təsdiq edilmiş proqramların yenidən tərtib olunması, 350 milyon avronun isə əlavə fondlardan ayrılması gözlənilir. “Şərq Tərəfdaşlığı” təşəbbüsü çərçivəsində 3

əsas məqsəd var:

1. Hərtərəfli İnstitusional Quruculuq proqramları;
2. Tərəfdaş ölkələr arasındakı iqtisadi qeyri-bərabərliyin və ölkələr daxilində sosial qeyri-bərabərliyin aradan qaldırılması üçün Pilot Regional İnkişaf Proqramları;
3. Şərq Tərəfdaşlığı Çoxtərəfli Ölçüsü yerinə yetirilməsi.

Hazırda Hərtərəfli İnstitusional Quruculuq proqramlarının həyata keçirilməsi mexanizmlərinin və ölkə üzrə əlaqələndiricinin müəyyən edilməsi üzrə işlər aparılır.

Həmçinin, Azərbaycan dövlətlərarası (regional) proqramlarda iştirak edir – bunlar İNOQEYT və TRASEKA proqramlarıdır.

İNOQEYT - Avropa Komissiyası tərəfindən neft və qaz tədarükünün idarə edilməsinə yardım göstərən Aİ-nin texniki yardım proqramıdır. Proqramın məqsədi regional neft və qaz boru kəmərləri sistemlərinin, infrastrukturunun bərpa edilməsi, müasirləşdirilməsi üzrə səylərə dəstək göstərilməsindən ibarətdir. TRASEKA – “Yeni İpək Yolu” adlandırılan Avropa-Qafqaz-Asiya nəqliyyat dəhlizi Mərkəzi Asiya, Qafqaz və Avropa arasında nəqliyyat əlaqələrini inkişaf etdirən proqramdır. TRASEKA-nın məqsədi hazırda mövcud olan yollara əlavə olaraq Avropadan Qara dəniz və Qafqaz vasitəsi ilə Mərkəzi Asiyaya ən tez və ən ucuz ikitərəfli yolun yaradılmasından ibarətdir. 1998-ci ildə TRASEKA üzrə “Əsas Çoxtərəfli Saziş” imzalanmışdır. Azərbaycan bu layihədə Aİ-nin əsas tərəfdaşıdır. 2000-ci ildən etibarən TRASEKA Hökumətlərarası Komissiyaanın Katibliyi Bakıda yerləşir.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin məlumatına əsasən, 2014-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Avropa Birliyi ölkələri ilə xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi 14671,9 mln ABŞ dolları, o cümlədən idxalın həcmi 3103,6 mln. ABŞ dolları, ixracın həcmi 11567,6 mln. ABŞ dolları təşkil etmiş, xarici ticarət saldosu isə müsbət 8464,0 mln. ABŞ dolları olmuşdur.

2014-cü ildə Avropa Birliyi ölkələrinin Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət dövriyyəsidəki payı 47,3 %, o cümlədən idxalda 33,8 %, ixracda isə 53 %

təşkil etmişdir. 2000-ci il ilə müqayisədə, 2014-cü ildə Avropa Birliyi ölkələri ilə xarici ticarət dövriyyəsi 4 dəfə, o cümlədən ixrac 5 dəfə artmış, idxal isə 4,5 dəfə artmışdır. Bunu aşağıdakı cədvəldə aydın şəkildə görə bilərik:

AB ölkələri ilə ayrı-ayrılıqda ticarət əlaqələrinin inkişafına gəldikdə isə burada İtaliya, Fransa, Böyük Britaniya, Almaniya, Yunanıstan, İspaniya öndədirlər. Ümumilikdə isə Azərbaycanın AB ilə ticarət əlaqələrinin təxminən 90%-i AB-nin liderlərinin (Böyük Britaniya, Almaniya, İtaliya və Fransa) və ya başqa sözlə “dördlüyün” payına düşür.

Cədvəl 2.3.

2014-cü ildə Azərbaycanın Avropa dövlətləri ilə
ticarət əlaqələrinin vəziyyəti

Ölkələr	İxrac		İdxal		Ümumi dövriyyə	
	Mln. ABŞ dolları	Xüsusi çəkisi,%	Mln. ABŞ dolları	Xüsusi çəkisi,%	Mln. ABŞ dolları	Xüsusi çəkisi,%
İtaliya	4805,6	22,0	272,6	3,0	5028,2	16,4
Fransa	1523,5	7,0	157,4	1,7	1680,8	5,4
Almaniya	1925,6	8,8	703,6	7,7	2629,2	8,5
Birləşmiş Krallıq	126,5	0,6	978,3	10,6	1104,8	3,6
İspaniya	783,7	3,6	49,4	0,5	883,1	2,7
Yunanıstan	256,0	1,26	62,8	0,7	318,8	1,0
Portuqaliya	552,2	2,5	6,5	0,1	558,6	1,8
Avstriya	345,6	1,6	88,8	1,0	434,3	1,4
Çexiya	592,1	2,8	45,9	0,5	637,9	2,1
İsveçrə	154,9	0,7	94,5	1,0	249,3	0,8
Xorvatiya	311,7	1,4	11,3	0,1	322,9	5,8
Türkiyə	502,5	2,3	1286,6	14,0	1789,1	0,08
Cəmi:	21828,6	100,00	9187,7	100,00	31016,3	100,00

Azərbaycan həmçinin GUAM (Demokratiya və İqtisadi İnkişaf üzrə Təşkilat) üzvüdür. Təşkilatın əsas məqsədləri olan demokratik dəyərlərin tanınması, qanun aliliyinin və insan hüquqlarının, davamlı inkişafın təmin olunması, ümumi təhlükəsizlik mühitinin yaradılması üçün Avropa integrasiyasının dərinləşməsi, həmçinin iqtisadi və humanitar əməkdaşlığın genişləndirilməsi müasir Azərbaycan

üçün aktualdır.

Bu gün GUAM çərçivəsində ən prioritet fəaliyyət istiqamətləri arasında “Ticarət və nəql etməyə yardım və azad ticarət zonasının fəaliyyəti haqqında” sənəd layihəsinin yerinə yetirilməsi hesab olunur. Bu sənədin icrasının nəticələri 2007-ci ilin 18-19 iyun tarixlərində Bakıda keçirilmiş GUAM-ın Zirvə Toplantısında müzakirə olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsindən verilən məlumata əsasən, 2014-cü ildə Azərbaycan Respublikasının GUAM dövlətləri ilə ümumi ticarət dövriyyəsinin həcmi 1 285,19 mln. ABŞ dolları, o cümlədən idxalın həcmi 391,17 mln. ABŞ dolları, ixracın həcmi 894,02 mln. ABŞ dolları təşkil etmiş, xarici ticarət saldosu isə müsbət 502,85 mln. ABŞ dolları olmuşdur. 2010-cu il ərzində GUAM dövlətlərinin Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət dövriyyəsindəki payı 6,36 %, o cümlədən idxalda 8,61 %, ixracda isə 5,71 % təşkil etmişdir.

Cədvəl 2.4.

Azərbaycan Respublikasının GUAM dövlətləri ilə xarici ticarət dövriyyəsi
(mln. ABŞ dolları)

	Ümumi dövriyyə		o cümlədən				Saldo	
			İdxal		İxrac			
	2010	2014	2010	2014	2010	2014	2010	2014
Cəmi	20212,2	31016,3	4544,3	9187,7	15667,9	21828,6	11123,6	12640,9
GUAM O cümlədə n: Ukrayn Gürcüstan n Moldova	1285,2	1095,7	391,2	517,6	894,0	578,2	502,9	60,6
	957,0	9468,0	419,6	348,6	608,3	48,4	259,7	- 371,2
	325,3	623,4	39,7	93,9	285,5	529,6	245,7	435,7
	2,90	2,90	2,75	2,75	0,15	0,15	- 2,6	- 3,9

2010-cu il illə müqayisədə, 2014-cü ildə ümumiyyətlə GUAM dövlətləri ilə xarici ticarət dövriyyəsi 15 % azalmış, o cümlədən ixrac 35,4 % azalmış, idxal isə əksinə 32,3 % artmışdır.

Azərbaycan Respublikası Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı çərçivəsində də iqtisadi integrasiya proseslərində iştirak edir. Azərbaycan

Respublikası QDİÖT-in yaradılmasının ilk mərhələsindən başlayaraq təşkilatın fəaliyyətində, Bosfor Qətnaməsi və İstanbul Bəyannaməsinin hazırlanmasında iştirak etmişdir. Azərbaycan 1992-ci ildən təşkilatın üzvüdür. Bu günə kimi Azərbaycan Respublikası QDİÖT çərçivəsində 11-dən çox müxtəlif rəsmi sənədlərin hazırlanmasında və qəbul olunmasında iştirak etmişdir. Azərbaycan Respublikası Təşkilatın bir sıra işçi qruplarında, o cümlədən regionda ticarətin liberallaşdırılmasını təmin edən sənədlərin hazırlanması məqsədilə toplanan qrupların iclaslarında fəal iştirak edir. 2005-2007-ci illər ərzində Azərbaycan Respublikası enerji üzrə işçi qrupun fəaliyyətini koordinasiya etmişdir. Azərbaycan həmçinin, Qara Dəniz regionunun inkişaf etdirilməsi və regionda əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsi məqsədilə tərtib olunan Qara Dəniz dairəvi avtomagistral yolunun tikintisi layihəsində iştirak edir. QDİÖT-in Xarici İşlər Nazirləri Şurasının 2009-cu il 15-16 aprel tarixində keçirilən 20-ci toplantısının qərarına əsasən, təşkilata sədrliyi 2009-cu ilin 1 may tarixindən altı ay müddətində Azərbaycan həyata keçirmişdir.

Azərbaycanın fəal iştirak etdiyi və onun beynəlxalq iqtisadi integrasiya əlaqələrində mühüm yer tutan regional integrasiya birliklərindən biri də İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatıdır (İÖT). Azərbaycanın İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı ilə münasibətləri 1991-ci ilin fevral ayında, hələ respublika SSRİ-nin tərkibində olarkən qurulmuşdur.

Hazırda İÖT çərçivəsində bir sıra proqramlar həyata keçirilir. Əsas məqsəd üzv-ölkələr arasında iqtisadi əlaqələrin möhkəmləndirilməsi və integrasiya proseslərinə kömək etməkdir. Təşkilat çərçivəsində üzv ölkələr arasında bir sıra prioritet sahələr, o cümlədən kənd təsərrüfatı, nəqliyyat, energetika, ticarət və investisiya üzrə əməkdaşlıq aparılır. Azərbaycan İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı daxilində regional iqtisadiyyatın liberallaşdırılması proseslərində fəal iştirak edir. Belə ki, üzv dövlətlər arasında iqtisadi əməkdaşlığın gücləndirilməsi və regiondaxili ticarətin artırılması məqsədilə Azərbaycan 10 müxtəlif sazişə, o cümlədən «İÖT üzv dövlətləri arasında Ticarət Əməkdaşlığına dair Çərçivə Saziş», «İÖT regionunda Tranzit Nəqliyyatı haqqında Saziş»ə qoşulmuşdur. «İÖT regionunda investisiyaların təşviqi və qorunması haqqında Saziş» Azərbaycan Respublikası tərəfindən

imzalanmış, lakin ratifikasiya edilməmişdir. Təşkilat çərçivəsində Bakıda bir sıra mühüm tədbirlər, o cümlədən 5 may 2006-cı ildə Bakıda İOT Dövlət və Hökumət Başçıların 9-cu Sammiti keçirilmişdir. 2008-ci il 14-16 dekabr tarixlərində Tehrandə İOT üzv dövlətlərinin Maliyyə və İqtisadiyyat nazirlərinin 3-cü iclası və 2009-cu ilin 18-19 yanvar tarixlərində Tehrandə İOT üzv dövlətlərinin Ticarətin Təşviqi üzrə Təşkilatlarının 1-ci iclası keçirilmişdir. Hazırda İOT çərçivəsində 4-cü biznes forumun və İOT üzv ölkələrinin Ticarət Təşviqi üzrə Təşkilatlarının rəhbərlərinin 2-ci iclasının 2011-ci ildə Azərbaycan Respublikasında keçirilməsi istiqamətində işlər aparılır.

Azərbaycan İslam aləminin tərkib hissəsi olaraq, İslam Konfransı Təşkilatı (İKT) ilə sıx əməkdaşlığı inkişaf etdirməkdə davam etmiş, bu təşkilatın regional və global məsələlərin həllində siyasi çəkisinin və nüfuzunun artırılmasına yardım etmişdir. Müxtəlif mədəniyyət və sivilizasiyaların qovşağında unikal coğrafi mövqeyi, dözümlülük və icmalararası sülh ənənələri, mədəni və etnik rəngarənglik Azərbaycanın sivilizasiyalar arasında körpü rolunun oynamasının etiraf edilməsinə imkan yaratmışdır. İKT-yə üzv dövlətlərin Mədəniyyət nazirlərinin Tripolidə keçirilmiş beşinci konfransının nəticələrinə görə, Bakı 2009-cu ildə İslam mədəniyyətinin paytaxtı elan edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası İKT çərçivəsində keçirilən bütün toplantı və görüşlərdə fəal iştirak edir. İKT Azərbaycan Respublikasını siyasi arenada ən yüksək səviyyədə dəstəkləyir. Azərbaycanın ərazi bütövlüyü məsələsi təşkilatın bir sıra qətnamələrində öz əksini tapmışdır.

Ölkəmizə zəruri yardımın göstərilməsi məqsədilə İKT çərçivəsində Azərbaycan Respublikasına İqtisadi Yardım haqqında bir neçə Qətnamə qəbul edilmişdir. Bu sənədlərdə üzv dövlətlər və islam qurumları tərəfindən Azərbaycan hökumətinə lazımi iqtisadi və humanitar yardımın göstərilməsi, beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən Azərbaycana təcili maliyyə və humanitar yardımın təmin edilməsi üçün tədbirlərin görülməsi kimi əməkdaşlığın prioritet istiqamətləri qeyd olunmuşdur.

2010-cu ilin oktyabr ayında İstanbulda İKT-nin İqtisadi və Ticarət Əməkdaşlığı üzrə Daimi Komitəsinin (COMSEC) 26-ci toplantısı keçirilmişdir.

Toplantı çərçivəsində, 14-cü Beynəlxalq Biznes Forum keçirilmişdir.

Qloballaşmanın gətirdiyi yeni hərəkətlər, əsrlər boyunca tarixi çətinliklərin təsiriylə parçalanmış, bir-birindən ayrı salınmış türk dünyası qarşısında da yeni imkanlar meydana çıxarmışdır. Qloballaşmanın daha əhəmiyyətli istiqaməti regionallaşmadır. Türk dünyasının regionallaşmağını yeni mərhələyə ucaltmaq üçün böyük imkanlar yaranmışdır. Sovet dövlətinin dağılması dünyanın 1/6 tutan respublikaların yerləşdiyi böyük sahədə geopolitik vəziyyəti kökündən dəyişdirdi. Bu dövlətin tərkibindəki digər cümhuriyyətlər kimi Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan və Türkmənistandan ibarət olan türk respublikaları da müstəqilliklərinə qovuşaraq dünya istehsal sisteminin azad və bərabər tərəfdaşlarına çevrildilər. Bazar iqtisadiyyatının formalaşdırılması strategiyasını mənimsəyən bu cümhuriyyətlərin ictimai və iqtisadi həyatları dərin dəyişikliyə məruz qalmışdır. Bu ölkələrin hamısında sovetdən sonrakı dövrdə bütün iqtisadi əlaqələrin köklü şəkildə yenidən qurulması prosesi başlamışdır. Suverenlik bu cümhuriyyətlərə dünya bazarına müstəqil çıxış və öz xarici iqtisadi əlaqələrini yeni prinsiplər üzərində qurmaq imkanı vermişdir. Ancaq qarışıq və sərt qanunlara sahib olan dünya bazarı ilə ilk əlaqələr dünya istehsal əlaqələri sistemində nə qədər ciddi problemlərlə üzləşdiyini ortaya qoymuşdur. Sovetdaxili planlı, bölgə sistemi və ənənəvi bazarların itkisi, ortaq pul sahəsinin ortadan qalxması, dünya bazarına xammaldan başqa rəqabət edə biləcək məhsul çıxarılmaması bu ölkələri dərin ictimai, iqtisadi böhran vəziyyətinə soxmuşdur. Sovetdən sonrakı dövrdə Azərbaycan kimi digər türk respublikaları da həyati əhəmiyyət daşıyan bir çox iqtisadi məsələlərə görə dünyanın yaxın və uzaq, böyük və kiçik dövlətlərinin, beynəlxalq və regional təşkilatlarının marağını cəlb edən təbii bir mərkəzə çevrilmişdilər. Enerji ehtiyatları ilə zəngin olan bu geopolitik coğrafiyada dünyanın bir çox böyük dövlətinin mənfəətləri toqquşmaqda və belə dövlətlər üzərində nüfuz sahəsi uğrunda ciddi mübarizələr yaşanmaqdadır. XIX yüzilin sonu və XX yüzilin əvvəllərində böyük dövlətlərin burada həyata keçirdikləri “böyük oyun”, indi başqa üsullarla həyata keçirilməkdədir. Bu nüfuz mübarizəsinə az qala dünyanın bütün böyük dövlətləri bu və ya digər şəkildə qatılmaqdadırlar. Sovetdən sonrakı türk cümhuriyyətlərinin zəngin bazarı uğrunda mübarizə bölgədə

mövcud üç güc mərkəzinin – Rusiya, Türkiyə və İran arasında davam etməkdədir. Dünyanın geopolitik araşdırmalarında sovetdən sonrakı türk respublikalarından Azərbaycan, Qazaxıstan və Özbəkistan da geopolitik mərkəz kimi qeyd olunmaqdadır. Bilindiyi kimi geopolitik mərkəzlərə dövlətlər sahib olduqları gücə görə deyil, onların yerləşdiyi məkanın zəruriliyi və fəal güc mərkəzlərinin mənfəətlərinin ağırlığı baxımından aid edilməkdədirlər. Müstəqillik elan olunan ilk günlərdən etibarən həyata keçirilən tədbirlər bu ölkələrin hamısının xarici iqtisadi əlaqələr sahəsində bu və ya digər səviyyədə “açıq qapı” siyasəti həyata keçirərək dünya bazarı ilə integrasiyaya çalışdıqlarını göstərməkdədir. Bu müddət iki təməl üzərində ortaya çıxmaqdadır: qloballaşma və bunun bir parçası olan regionallaşma. Rusiya tərəfindən həyata keçirilən siyasi, iqtisadi və hərbi təzyiqlərə baxmayaraq inkişaf etmiş sənaye ölkələriylə, böyük şirkətlərlə zəngin enerji və digər təbii qaynaqlar sahəsində artan işbirliyi, TRACECA proqramının işlənib həyata keçirilməyə başlanması bu dövlətlərin qlobal istehsal sisteminin ayrılmaz parçasına çevrildiyini göstərməkdədir.

Cədvəl 2.5.

Azərbaycanın türk respublikaları ilə ticarət əlaqələri

(milyon dollarla)

	Dövriyyə cəmi		o cümlədən				Saldo	
			İdxal		İxrac			
	2010	2014	2010	2014	2010	2014	2010	2014
Özbəkistan	18,1	18,05	7,1	10,8	11,0	10,7	3,9	- 0,1
Türkmənistan	204,7	204,74	10,0	48,3	194,7	39,9	184,7	- 8,4
Qazaxıstan	221,3	250,9	191,7	221,1	29,4	29,9	- 162,3	- 191,2
Qırğızıstan	37,9	37,88	0,7	1,8	37,2	14,7	36,4	12,9
Türkiyə Cümhuriyyəti	1232,0	1789,1	460,8	1286,6	771,2	502,5	310,4	- 784,2

Türk respublikaları eyni zamanda bölgədəki dövlətlərlə əməkdaşlığa böyük əhəmiyyət verməkdədirlər. Müstəqillik qazanıldıqdan sonra, bu dövlətlərin bu

istiqamətə daha böyük əhəmiyyət verdikləri hər kəs tərəfindən bilinən gerçəklərdir. XX əsrin təcrübəsi coğrafi və mədəni birliyin əsasında regional iqtisadi integrasiyanın dayandığı şəraitdə xalqların iqtisadi baxımdan daha sürətli inkişafının təmin olunduğunu sübut etmişdir. Türk respublikalarının coğrafi və iqtisadi şərtləri müasir iqtisadi integrasiya mexanizmindən faydalanaraq zəngin təbii qaynaqları daha məhsuldar istifadə etməyə, bu yolla xalqlarının ümumi rifah səviyyəsinin yüksəlməsinə imkan yaradır. Birləşmiş Avropa ilə sürətlə inkişaf edən Asiya böyükkləri arasında geopolitik və sosial-mədəni halqa meydana gətirən türk respublikaları dünya iqtisadi mərkəzlərinin qarlıqlı təsirindən mənfəətlərinə uyğun faydalana bilirlər. Postsovet türk respublikalarının müstəqillik yolları ciddi ictimai-iqtisadi problemlərlə doludur. Onları öz təsir sahələrində saxlamaq istəyən imperialist güclər, bu ölkələrin müstəqil inkişaflarını önləmək üçün hərbi, siyasi və iqtisadi faktorlardan, etnik məsələlərdən istifadə etməyə çalışmaqdadırlar.

Belə bir mühitdə Türkiyə Cümhuriyyəti Azərbaycan üçün qarşılıq istəməyən və etibarlı tərəf ola bilər. Çünki bu ölkədə uzun zamandır ki, mükəmməl xarici ticarət əlaqələri mexanizmi meydana gəlmiş, ixracat potensialı inkişaf etdirilmiş, böyük şirkətlərlə təsirli rəqabət mexanizmi yaradılmış, qloballaşma və başqa sahələrdəki integrasiya mövzularında zəngin təcrübə yığılmışdır. Transmilli şirkətlər türk respublikalarının yerləşdiyi ərazidə SSRİ-nin dağılması nəticəsində yaranan boşluqdan və yeni dövlətlərin tətbiq etdikləri “açıq iqtisadiyyat” modelindən istifadə edərək öz təsir sahələrini genişləndirməyə başladılar. Zəngin enerji qaynaqlarının inkişaf etdirilməsi üçün bu ölkələrdəki sərmayə, texnologiya və təcrübə çatışmazlığı, onların transmilli şirkətlərə marağını artırmış və böyük projেকtlərin reallaşdırılması üçün çoxistiqamətli əməkdaşlığı zəruri etmişdir. Qərb sərmayəsi bu ölkələrdəki təbii zənginliklərin global iqtisadiyyat çevrəsinə daxil olması və onların dünya bazarıyla integrasiyasını sürətləndirmək üçün bütün imkanlarından istifadə etməkdədir. Bu müddətdə Rusiyanın mənfə cəhdləri də önlənməyə çalışılmaqdadır. Sözügedən ölkələrin Rusiyadan asılılığının azaldılması və onların ən qısa yolla Avropaya çatmaları üçün TRASECA adlı Avrasiya nəqliyyat koridorunun istehsalını nəzərdə tutan əsrin proyекti reallaşdırılmaqdadır. Dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi

zamanı bu ölkələrin ən qazanlı və perspektiv vəd edən şirkətləri bəzən çox aşağı qiymətlərlə qərbli sərmayəçilər tərəfindən alınır. Qərb sərmayəsi strateji sektorları idarəsi altına alır. Bütün bunlar Azərbaycan da daxil olmaqla bütün türk respublikalarının qlobal iqtisadiyyat sisteminə qatılmağa və onun üstünlüklərindən faydalanmağa daha çox əhəmiyyət verdiklərini ortaya çıxarmaqdadır.

Aşağıdakı cədvəldə Azərbaycanın digər türk respublikaları ilə ticarət əlaqələrini görmək mümkündür:

Yuxarıda deyilənləri ümumiləşdirərək belə bir nəticə çıxarmaq olar ki, Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrinin inkişafı integrasiya proseslərinə aktiv surətdə qoşulmaqla, regional integrasiya birliklərində səmərəli iştirak etməsilə mümkündür.

2.2. Qloballaşma prosesində Azərbaycanın xarici iqtisadi inkişaf strategiyası və onun reallaşdırılması istiqamətləri

Azərbaycanda iqtisadiyyatın dinamik inkişafının təmin edilməsi istiqamətində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında səmərəli dövlət tənzimləməsinə və mükəmməl bazar münasibətlərinə əsaslanan iqtisadi modelin formalaşması strateji məqsəd kimi qarşıya qoyulub.

Konsepsiya çərçivəsində qarşıya qoyulan sosial-iqtisadi hədəflər yüksək səmərə ilə fəaliyyət göstərən, dünya miqyasında rəqabətə qadir olan iqtisadi sistemin formalaşmasını şərtləndirir. Tarixi və müasir təcrübə göstərir ki, belə bir sistem yalnız sahibkar təşəbbüsünə və sərbəst rəqabətə əsaslanan bazaar münasibətləri şəraitində yer ala bilər. Makroiqtisadi siyasətin koordinasiyası gücləndirilməli, maliyyə dayanıqlılığı baxımından optimal makro-fiskal çərçivə formalaşdırılmalı və adekvat pul siyasəti aparılacaqdır. Bu siyasətin birinci pilləsində inflyasiya hədəfi, digər makroiqtisadi hədəflər və bunlara uyğun tənzimləmə vasitələri, ikinci pilləsində isə maliyyə sektorunda sabitlik hədəfləri, sektorda fəallığı və riskləri idarə edəcək vasitələr yer alacaqdır. İnflyasiya hədəfinə uyğun olaraq iqtisadiyyatın pula

tələbatının ödənilməsinə xüsusi diqqət yetiriləcək, monetar idarəetmənin institusional bazası təkmilləşdiriləcəkdir.

Büdcə vəsaitlərinin formalaşması və istifadəsi sahəsində fiskal intizamın təmin edilməsinə, vəsaitlərin düzgün bölüşdürülməsinə və xərclərin səmərəliliyinin artırılmasına xüsusi diqqət yetiriləcəkdir. Müxtəlif büdcə riskləri (xarici, maliyyə, kənarlaşma, əməliyyat riskləri və s.) üzrə çevik qiymətləndirmə aparılacaqdır.

Neft və qaz gəlirlərindən istifadə mexanizmi təkmilləşdiriləcəkdir. Karbohidrogenlərin satışından əldə edilən gəlirlərin tədricən həmin vəsaitlərin investisiya olunmasından qazanılan gəlirlə əvəzlənməsi strategiyası həyata keçiriləcək və bu sahədə hazırda aparılan işlər intensivləşdiriləcəkdir.

Ölkənin tədiyə qabiliyyətinin yaxşılaşdırılmasının və iqtisadiyyatın ixraca yönəldilməsinin ayrıca vacib tələbi kimi, daha çevik məzənnə siyasəti həyata keçiriləcək, xalis beynəlxalq investisiya mövqeyi üzrə profisit qorunacaqdır. Biznes mühitinin, rəqabət qanunvericiliyi və siyasətinin daha da yaxşılaşdırılması istiqamətində tədbirlər davam etdiriləcək, investorların hüquqlarının qorunması mexanizmləri təkmilləşdiriləcəkdir. Qanunların davamlı və ədalətli tətbiqi və hüququn aliliyinin işlək sisteminin formalaşdırılması diqqət mərkəzində saxlanılacaqdır.

Xarici ticarət prosedurlarının sadələşdirilməsi və təkmilləşdirilməsi, beynəlxalq bazarlara çıxışda və xarici bazarlarda rəqabət gücünün artırılmasında sahibkarlara göstərilən dövlət dəstəyinin artırılması istiqamətində tədbirlər həyata keçiriləcəkdir. Kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin ixrac qabiliyyətini artırmaq məqsədi ilə təşviqedicə tədbirlər həyata keçiriləcək, sahibkarlıq subyektlərinin dövlət tərəfindən güzəştli kreditlərlə təminat səviyyəsi yüksəldiləcək, daxili bazarın haqsız rəqabətdən qorunması üçün beynəlxalq təcrübədə qəbul olunmuş antidempinq və digər qoruyucu tədbirlər həyata keçiriləcəkdir.

Eyni zamanda gömrük və miqrasiya prosedurlarının təkmilləşdirilməsi, həmçinin investorları yerli bazarlara daxil olmaqdan çəkindirən amillərin aradan qaldırılması üçün səylər səfərbər ediləcəkdir. Ümumdünya Ticarət Təşkilatına (ÜTT) daxil olmaq üçün beynəlxalq ticarət sistemində uyğun islahatların həyata keçirilməsi,

qanunların dünya ticarət sistemində tətbiq edilən praktikaya uyğunlaşdırılması sonnəticə olaraq yerli şirkətlərin və bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatının inkişafına yeni imkanlar açacaqdır.

Konsepsiyanın əhatə etdiyi dövrdə görülməli tədbirlər Azərbaycanda maliyyə xidmətləri bazarının əsas segmentlərinin (bank sektoru, qeyri-bank kredit təşkilatları, sığorta bazarı, lizinq bazarı, qiymətli kağızlar bazarı və faktoring bazarı) tarazlı inkişafını təmin edəcəkdir. Bank nəzarəti alətləri təkmilləşdiriləcək, bank sisteminin sabit və təhlükəsiz inkişafının təmin olunması üçün müvafiq tədbirlər həyata keçiriləcəkdir. Bank sektorunda konsolidasiya tədbirləri və struktur islahatları davam etdiriləcək, rəqabətin stimullaşdırılması, bank-maliyyə xidmətlərinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, o cümlədən elektron ödəniş sistemləri infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi və onun əhatə dairəsinin genişləndirilməsi diqqət mərkəzində saxlanılacaqdır. Bank sisteminin kapitallaşması davam etdiriləcək, regionlar üzrə bank şəbəkəsinin genişlənməsi təşviq olunacaq, tikinti-əmanət banklarının yaradılması dəstəklənəcək, ipoteka kreditləşdirilməsi mexanizmi təkmilləşdiriləcəkdir.

Qiymətli kağızlar bazarının institusional inkişaf səviyyəsinin yüksəldilməsi və onun beynəlxalq standartlara uyğunluğunun təmin edilməsi, ölkə iqtisadiyyatında kapitallaşma dərəcəsinin yüksəldilməsinə nail olunması və iqtisadi layihələrin maliyyələşdirilməsində fond bazarı vasitəsilə cəlb olunan qeyri-inflyasiya mənşəli

investisiya vəsaitlərindən istifadənin genişləndirilməsi məqsədi ilə tədbirlər də nəzərdə tutulmuşdur. Eyni zamanda, iqtisadi subyektlərin və əhəlinin yığımlarının

fond bazarında səmərəli yerləşdirilməsi üçün və ölkənin qiymətli kağızlar bazarının tədricən beynəlxalq kapital bazarlarına integrasiya olunması məqsədi ilə müvafiq şərait yaradılması daim diqqət mərkəzində olacaqdır.

Qlobal iqtisadi mühit qlobal və regional iqtisadi məkanda mal və xidmətlərin, kapital və maliyyənin, işçi qüvvəsinin hərəkətini təmin edən şəraiti və bu sahədə mövcud olan qaydaları özündə əks etdirir. Bu mühit onunla səciyyələnir ki, ayrı-ayrı ölkələrin təsərrüfat subyektləri yalnız ölkə daxilində deyil, həm də xarici bazarlarda əvvəllər görünməmiş dərəcədə sərbəstlik əldə etmişlər. Əgər onlar əvvəllər sərhədləri

epizodik hallarda keçirdilərsə, indi belə hallar daimi xarakter almışdır. Digər tərəfdən, milli dövlətlər qeyri-rezidentlərə imkan vermişdir ki, onlar qarşılıqlıq prinsipi əsasında həmin ölkədə maneəsiz olaraq ticarət və bizneslə məşğul olsunlar. Hətta onlara milli sahibkarların malik olduqları hüquqları da verirlər. Bazarlar sürətlə qloballaşır.

Ölkədə davamlı iqtisadi artımın və makroiqtisadi sabitliyin təmin olunması, yoxsulluğun səviyyəsinin azaldılması məqsədilə həyata keçirilən «2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı»ndan irəli gələn tapşırıqların icrası məqsədilə dünyanın bir çox ölkələrində, o cümlədən, Avropa ölkələrində tətbiq edilən metodologiyalar araşdırılmış və onların təcrübələri öyrənilmişdir. BMT-nin İnkişaf Proqramı tərəfindən qəbul edilən, ölkədə çox komponentli faktorlara əsaslanaraq yoxsulluq səviyyəsinin qiymətləndirilməsini müəyyən edən metodologiya əsasında müvafiq tədqiqatlar aparılmışdır.

İqtisadi inkişafın təmin olunmasında mühüm məsələlərdən biri də xarici ticarətin və məhsulların rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılmasıdır. Ölkədə xarici ticarətlə əmək bazarı arasında əlaqənin sektordaxili geniş araşdırılması və işçi qüvvəsinə əsaslanan rəqabətqabiliyyətli iqtisadi fəaliyyət sahələrinin inkişaf potensialının öyrənilməsi məqsədi ilə, beynəlxalq təcrübəyə əsaslanaraq, ilkin amil tutumu matrisi (xalis ixracın və istehlakın amil tutumunun müəyyən olunması və onun rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması), əməyin ixtisas üzrə bölgüsü matrisi qurulmuş və təhlil edilmişdir.

Qeyri-neft sektorunun, xüsusən də onun ixrac potensialının artırılmasında aqrar-sənaye kompleksinin inkişafı və sahənin potensialından səmərəli istifadə edilməsi iqtisadi siyasətin əsas prioritetlərindən biridir. Aqrar sahədə yüksək məhsuldarlığın əldə olunması və məhsulların rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması məqsədilə ölkənin iqtisadi və inzibati rayonları üzrə ixtisaslaşmanın mövcud vəziyyəti, bu sahədə beynəlxalq təcrübədə istifadə olunan metodologiyalar öyrənilmiş və ölkənin təbii-iqlim şəraiti, ənənəvi istehsal sahələri üzrə statistik göstəriciləri və digər spesifik xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla «Azərbaycan Respublikasının iqtisadi

və inzibati rayonlarının kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı üzrə ixtisaslaşması»na dair hesabat hazırlanmışdır. Hesabatda hər bir iqtisadi və inzibati rayon üzrə kənd təsərrüfatı sahəsində məhsulların ixtisaslaşma səviyyəsi öyrənilmiş, üstünlük dərəcələri prioritetləşdirilmiş və müvafiq təkliflər öz əksini tapmışdır. 2013-cü il ərzində ekoloji təmiz kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi istiqamətində mühüm araşdırmalar aparılmışdır.

Ekoloji kənd təsərrüfatı üzrə aparılmış uzunmüddətli tədqiqatın nəticələri, beynəlxalq təcrübə və onun ölkədə sistemli tətbiqi imkanları nəzərə alınmaqla SWOT qiymətləndirmələri aparılmış, kənd təsərrüfatında əlavə dəyərin artırılmasının istiqamətləri müəyyənləşdirilərək sahənin ölkəmizdə inkişafı üçün qısa, orta və uzunmüddətli dövrləri əhatə edən inkişaf konsepsiyası hazırlanmışdır. Konsepsiyada, onun tərkib hissəsi olaraq «2014-2020-ci illər üzrə Azərbaycan Respublikasında ekoloji təmiz kənd təsərrüfatının inkişafı strategiyası və fəaliyyət planı»nın layihəsi tərtib edilmiş, strateji məqsəd və hədəfləri, sahənin inkişafı üzrə dövlət siyasətinin konseptual istiqamətləri müəyyənləşdirilmiş, tənzimlənmə mexanizmləri işlənilmişdir. Burada dünya bazarında ekoloji təmiz məhsullara artan tələb, istehsaldan satışa qədər kompleks məsələlər, həmçinin fərqli iqtisadi və institutional mexanizmlər öz əksini tapmışdır.

Bu istiqamətdə görülmüş işlərin nəticəsi olaraq müvafiq qurumlar tərəfindən 2012-ci ildə İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatına (İƏT) «Azərbaycanda ekoloji təmiz kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi prosesində İƏT ölkələrinin təcrübəsinin öyrənilməsi və qurumlararası əməkdaşlığın gücləndirilməsi» layihəsi təqdim edilmiş və layihə 2013-cü ildə təşkilat tərəfindən təsdiq edilmişdir. Bu il fəaliyyətə başlamış layihənin icrası Azərbaycan, Türkiyə, Qazaxıstan, Qırğızıstan respublikalarını əhatə edir. İran İslam Respublikası da layihədə iştirak təşəbbüsü ilə çıxış etmişdir. Ölkəmizdə ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı sahəsində maarifləndirmə işinin təşkilinə kömək məqsədi ilə orta ümumtəhsil müəssisələrində yardımçı dərslər vəsaiti kimi şagirdlər üçün nəzərdə tutulan «Gələcək nəsillər üçün ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı» adlı kitab hazırlanmışdır.

«2012-2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında üzümçülüğün inkişafına dair Dövlət Proqramı»nın icrası istiqamətində müvafiq işlər 2013-cü ildə də davam etdirilmiş, bu sahədə müvafiq təklif və tövsiyələr verilmişdir. Davamlı inkişafın təmin olunmasının mühüm istiqamətlərindən biri ixtisaslaşmış və innovasiyaya meyilli rəqabətə davamlı müasir sahibkarlığın inkişafıdır. Bu baxımdan, ölkədə sənayeləşmənin inkişaf etdirilməsi üçün kiçik və orta sahibkarlığın hədəf olaraq seçilməsi və dəstəklənməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dünya təcrübəsində sahibkarlığın inkişaf etdirilməsində klaster yanaşması ən aparıcı istiqamətlərdən biridir və regionda sahibkarların, elmi-tədqiqat və təhsil müəssisələrinin qarşılıqlı səmərəli şəkildə əlaqələndirilməsini şərtləndirir. Bununla yanaşı, xarici təcrübənin və ölkəmizdə regional sahibkarlığın və potensialın araşdırılması nəticəsində elmi-tədqiqat işlərinin istehsalata tətbiqini sürətləndirmək üçün texnoparkların yaradılmasına dair təklif və tövsiyələr hazırlanmışdır.

Azərbaycanda regional iqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi məqsədilə hər bir iqtisadi rayonun sosial-iqtisadi göstəriciləri üzrə pasportu hazırlanmış, diversifikasiya əmsalları hesablanmış, inkişaf reytingləri tərtib olunmuşdur. Eyni zamanda, regionların sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsi ilə əlaqədar sənaye parklarının yaradılması və fəaliyyətinə, həmçinin informasiya texnologiyaları sahəsində tətbiq edilən klasterlərə dair beynəlxalq təcrübə əsasında təkliflər hazırlanmışdır. Klaster yanaşmasının üzüm istehsalı və emalı sahəsində tətbiqi üzrə Ukraynada Şərabçılığın İnkişafının Milli Proqramı və Krım şərabçılıq klasteri, Moldovada süfrə üzümü klasteri və Çilidə şərabçılıq klasterini əhatə edən araşdırma aparılmışdır.

Hazırda Azərbaycan Respublikasının xarici iqtisadi strategiyasının əsas istiqaməti beynəlxalq, regional və yerli xarakterli iqtisadi təşkilatlara daxil olmaq və bununla da ictimai həyatın bütün sahələrində bu təşkilatlara inteqrasiya olunması hesabına milli iqtisadiyyatın səmərəli və dinamik inkişafına əlverişli mühit yaratmaqdır. Bu istiqamətdə artıq uğurlu addımlar atılıb.

XX əsrdə sənaye kapitalizmi maliyyə kapitalizminə çevrilmiş və maliyyə amillərinin rolu artmışdır. Maliyyənin beynəlxalq hərəkəti beynəlxalq əmtəə

mübadiləsini öz əhəmiyyətinə görə arxada qoymuşdur. Həmin proses son dövrlərdə daha da sürətlənmiş və ötən əsrin 90-cı illərində bütün dünyada real kapital ilə maliyyə kapitalı arasında nisbət 1:1 olduğu halda, indi 1:12 olmuşdur. Başqa sözlə maliyyə kapitalının həcmi real kapitalın həcmi 12 dəfə üstələmişdir. Ona görə də qlobal maliyyə-iqtisadi mühit dünya iqtisadiyyatı üçün yeni və yüksək səviyyəli risqlər yaratmışdır.

Rabitə texnologiyasında özünü göstərən sıçrayışlar maliyyə sahəsində qloballaşmanı olduqca sürətləndirmişdir. Bu sahədəki qloballaşmanı birbaşa investisiyalar daha da dərinləşdirir. İqtisadi integrasiyanın dərinləşməsi nəticəsində xarici ticarətdə ciddi kəmiyyət və keyfiyyət dəyişiklikləri baş verməsinə baxmayaraq, bu sahənin inkişafı maliyyə və birbaşa qoyuluşlardan geri qalır. İstehsalın miqyasının artması və mürəkkəbləşməsi investisiyaya ehtiyacı ciddi şəkildə artırır və kapitalın hərəkətini sürətləndirir. Maliyyə, investisiya və informasiya ehtiyatları əldə etmək uğrunda rəqabət mübarizəsi isə şiddətlənmişdir. Qeyd edilir ki, qlobal maliyyə mühiti dedikdə, qloballaşma dövründə dünya maliyyə bazarlarının inkişafına və bankların, maliyyə korporasiyalarının və investorların qərarlarına təsir edən qlobal və regional şərait nəzərdə tutulur. Onun inkişafında aşağıdakı yeni ümumbəşəri təmayüllər özünü göstərir: özəl biznes dövlətlərarası sərhədləri asanlıqla dəf etməyə başlamışdır; dövlətlər xarici mal, xidmət, kapital və işçi qüvvəsi qarşısında əvvəllər qoyduqları gömrük və digər maneələri tədricən azaldırlar; xarici ticarətin liberallaşdırılmasını və onlara ÜTT çərçivəsində riayət olunmasını təmin edən ümumdünya qaydaları meydana gəlmişdir; maliyyə böhranlarının qarşısının alınması üçün BVF xətti ilə ümumdünya maliyyə tənzimləmələrinə cəhd edilir; birbaşa xarici investisiyalar və bir sıra nəhəng fond birjalrı və qiymətli kağızlarla birjadankənar ticarət vasitəsilə istehsalat və bank kapitalının sərbəst miqrasiyası prosesi başlamışdır.

Qlobal iqtisadi mühiti özünün qeyri-sabitliyi ilə səciyyələnilir. Qloballaşma dövrü milli iqtisadiyyatların qeyri-sabitliyinin artması və böhranların yaranması ehtimalının artması ilə səciyyələnilir. Əvvəlki böhranların əsas səbəbi valyuta sistemində yaranan problemlərlə əlaqədardırsa, sonuncu böhranın əsasında bank sektorunda yaranan ciddi problemlər dayanır.

Burada maliyyə kapitalının dünya maliyyə bazarlarında nəzarətsiz hökmranlığı, ABŞ-ın Orta Şərqdə apardığı müharibələrdə büdcə kəsirlərinin şişib artması və bir sıra siyasi amillər də əsas rol oynamışdır. XX əsrin sonu XXI əsrin əvvəllərində dünya ölkələrinin qlobal böhrana doğru sürükləndiyi cədvəl 1 məlumatlardan aydın şəkildə görünür.

Böhranın qarşısının alınması üçün səkkizlərin liderləri 3 dəfə görüşmüş və böhrana qarşı mübarizənin əsas istiqamətlərini müəyyən etmişlər. Böhran müəyyən dərəcədə səngisə də dünya iqtisadi sisteminin əsaslarını sarsıtmaqda davam edir.

Əgər bir qədər əvvəl dünya iqtisadi birliyi bir-birindən az-çox asılı olan ölkələrin məcmusundan ibarət idisə, qloballaşma dövründə bu birlik vahid iqtisadi sistemə çevrilməyə başlamışdır. Qlobal iqtisadi sistemdə milli təsərrüfatlar sadəcə olaraq beynəlxalq əmək bölgüsü mexanizmi ilə deyil, öz miqyasına görə nəhəng, ümumdünya istehsal-satış strukturu, qlobal maliyyə sistemləri və informasiya şəbəkələri ilə bir-birinə bağlanmışlar.

Cədvəl 2.6.

Regionlar və ölkələr üzrə ÜDM-un dinamikası (1990-2013), %-lə

	1990-2002	2002-2008	2006	2008	2010	2013
Dünya	42,3	33,9	5,1	3,7	2,2	2,4
İE ölkələr	37,2	17,6	3,0	1,4	- 0,3	- 0,2
AB	29,5	17,0	3,3	1,2	- 0,5	- 0,3
ABŞ	41,7	18,3	2,8	1,4	- 0,7	0,4
Yaponiya	19,3	12,1	2,4	0,5	- 0,2	5,3
İEO olan ölkələr	51,3	59,7	7,9	6,6	5,1	4,5

XX əsrin ortalarına qədər xarici ticarət dövriyyəsi bütün dünyada ÜDM-un 10-16%-ini təşkil edirdisə, XXI əsrin əvvəlində kommersiya xidmətlərinin idxalı və ixracını da nəzərə aldıqda, bu hədd 48%-ə çatmışdır. Son onillikdə (1995-2008-ci illərdə) dünya xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi ÜDM istehsalından iki dəfə çox olmuşdur. Qloballaşma prosesində dünya iqtisadiyyatının əsas hərəkətverici qüvvəsi olan transmilli sənaye və bank korporasiyalarının gücü və təsir dairəsi genişlənməmişdir. Qlobal iqtisadiyyatın ənənəvi subyekti olan milli dövlətlər isə müəyyən baxımdan sıxışdırılmışlar. Onlar könüllü olaraq, bir çox milli hüquqlarından beynəlxalq hüquq

normalalarının lehinə imtina etmişlər.

Qloballaşma sərt rəqabət mübarizəsi şəraitində davam edir. Bu sərt qanunlara uyğunlaşa bilənlər sürətlə inkişaf edir, uyğunlaşmayanları isə udurlar. Qlobal proseslərə uyğunlaşa bilməyən ölkələr üçün iqtisadiyyatın daha çox beynəlmiləlləşməsi, onlar üçün milli iqtisadiyyatı tənzimləmə qabiliyyətinin daha da azalmasına yol açır. Bu ölkələrdə bir çox iqtisadi proseslərin qlobal təbiəti ilə onların milli təsərrüfat çərçivəsində tənzimlənməsi arasında uyğunsuzluq artır. Təbiidir ki, bu uyğunsuzluq özünü müxtəlif ölkələrdə müxtəlif dərəcədə göstərir. Çünki milli dövlətlər qloballaşma proseslərini müxtəlif dərəcədə həll edə bilir, müxtəlif “çəkiyə” malikdirlər, qlobal bazarlardan müxtəlif dərəcədə “fayda” və ya “zərər” əldə edirlər. Bütün bunlar isə mənafeələr arasında ziddiyyətin yaranmasını labüd edir. Çünki xarici satış bazarlarından, xarici maliyyə ehtiyatlarından, texnoloji və idarəçilik təcrübəsindən güclülər daha çox və daha yaxşı istifadə edə bilirlər. Ona görə də dövlət qruplarında əsas makroiqtisadi göstəricilər arasında fərq bir çox hallarda artmaqda davam edir. Məhz bununla əlaqədar olaraq qloballaşmanın ümumbəşəri əhəmiyyət kəsb edən problemlərindən biri bu prosesin ölkələr arasında inkişaf səviyyəsi baxımından olan kəskin fərqlə necə təsir etməsi, qloballaşmanın faydalarının ölkələr arasında necə bölünməsi problemidir. Müasir beynəlxalq siyasi-iqtisadi sistemdə azsaylı inkişaf etmiş sənaye ölkələri aparıcı rol oynayır. Qloballaşmadan ən çox onlar fayda götürürlər.

Bununla yanaşı tədqiqatlar göstərir ki, ziddiyyətli mahiyyəti və sosial iqtisadi nəticələrinə baxmayaraq, XX əsrdə baş vermiş elmi-texniki inqilablar inkişaf etməkdə olan ölkələrin və keçid iqtisadiyyatı ölkələrinin sosial-iqtisadi tərəqqisinə ciddi təsir göstərmişdir. Faktlar bunu əyani şəkildə sübut edir. Belə ki, sənaye istehsalı XX əsr ərzində inkişaf etməkdə olan ölkələrdə 21,9 dəfə artdığı halda, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə 62 dəfə artmışdır. Yalnız son 30 il ərzində (1970-2000-ci illər) sonuncuların sənaye istehsalı 55 dəfə artmışdır. 2002-2008-ci illərdə isə ÜDM dünyada 33, 9, inkişaf etmiş ölkələrdə 17, 1 və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə isə 59,7 faiz bəndi artmışdır. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə sənayenin strukturunda da ciddi dəyişikliklər özünü göstərmişdir: emalədar sənayenin payı bu ölkələrdə

1950-2000-ci illər ərzində 25,8 % -dən 55,2 % -ə qədər yüksəlmişdir. Adambaşına məhsul istehsalı da 1970-2000-ci illər ərzində inkişaf etmiş ölkələrdə 1, 7 dəfə artdığı halda, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə 2, 5 dəfə çoxalmışdır.

Qloballaşma proseslərinin həm ölkələr, həm də fəaliyyət sahələri baxımından qeyri-bərabər nəticələri xüsusən keçid iqtisadiyyatı ölkələrində güclü milli dövlət modelinin formalaşdırılmasını və inkişaf etdirilməsini tələb edir.

Bu baxımdan dövlətin 3 mühüm funksiyasının təkmilləşdirilməsini tələb edlir:

- 1) dövlətin texnoloji infrastruktur və insan kapitalının formalaşdırılması sahəsindəki strateji funksiyası;
- 2) dövlətin bazarları və rəqabəti tənzimləyici funksiyası;
- 3) dövlətin bölgü sahəsindəki funksiyası.

Deyilənləri nəzərə almaqla. qloballaşma prosesində Azərbaycanın xarici iqtisadi inkişaf strategiyası xarici iqtisadi inkişaf strategiyası və dünya birliyi ilə iqtisadi integrasiyasının müasir təmayülləri ətraflı tədqiq edilir.

İlk növbədə Azərbaycanın xarici iqtisadi inkişaf strategiyasının müəyyən edilməsində qabaqcıl xarici təcrübədən istifadə edilməsi zəruriliyi əsaslanmalıdır. Bu zaman Çin, Cənub-Şərqi Asiya ölkələri və Türkiyənin təcrübəsi araşdırılır, onların müsbət və mənfi cəhətlərinin öyrənilməsinə ayrıca diqqət verilir. Əsərdə göstərilir ki, müstəqillik əldə edildikdən sonra xarici iqtisadi, o cümlədən ticarət siyasətinin formalaşması və inkişafı, respublikamız üçün tamamilə yeni olan bu sahədə həyata keçirilən islahatlar bazar islahatlarının mühüm və ayrılmaz tərkib hissəsini təşkil edir. Həyata keçirilən kompleks tədbirlər nəticəsində, hələ iqtisadi islahatların start mərhələsində, xarici iqtisadi, ticarət və valyuta əməliyyatları üzərində mövcud olan dövlət inhisarı ləğv edilmişdir. Nəticədə müasir mərhələdə xarici iqtisadi ticarət əlaqələrinin böyük əksəriyyəti qeyri-dövlət sektoruna məxsus olan subyektlər tərəfindən aparılır. İxrac-idxal və valyuta əməliyyatları üzərində mövcud olan hərtərəfli dövlət nəzarəti xarici iqtisadi münasibətlərin dövlət tənzimlənməsi sistemi ilə əvəz edilmişdir. Xarici iqtisadi fəaliyyətin iştirakçıları bu tənzimləmə sistemində böyük sərbəstlik qazanmışlar.

Nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan global təsərrüfata «kiçik miqyaslı ölkə»

modeli ilə, daxil olur; onun təkrar istehsal prosesində hasilat sənayesi üstünlük təşkil edir, kənd təsərrüfatı, yüngül və yeyinti sənayesi zəif inkişaf etmişdir. Bu amillər xarici iqtisadi əlaqələrin xarakterinə ciddi təsir göstərir. Başqa sözlə xarici dünya ilə qarşılıqlı əlaqələrdə elə bir strateji kurs işlənib hazırlanmalıdır ki, bu kurs Azərbaycanın dünya bazarında uzun müddət formalaşmış mövqeyini tədricən daha da yaxşılaşdırma bilsin və ölkəmizə mənfi təsir göstərən xarici iqtisadi amilləri aşağı səviyyəyə endirə bilsin.

Qloballaşma prosesində, xarici iqtisadi əlaqələr sahəsində təsərrüfatəşkilatçılıq tədbirləri və milli iqtisadi inkişaf strategiyası iki əsas istiqamətə yönəldilməlidir:

1. Az bir zaman kəsiyində qeyri-neft sektoru məhsulları sahəsində beynəlxalq bazara genişmiqyaslı çıxmaq imkanı məhdud olduğu üçün, yerli firmaların xarici şirkətlərlə daxili bazarda sağlam rəqabət apara bilməsi üçün geniş imkanlar yaradılmalıdır. Milli bazar, beynəlxalq müqavilə və hüquq normalarına uyğun olaraq qorunmaqla yanaşı, əsas diqqət firmalar tərəfindən rəqabətqabiliyyətli məhsullar istehsal edilməsinin təmin edilməsinə verilməlidir.

2. Açıq iqtisadiyyat modelini yekdilliklə seçmiş Azərbaycan dünya bazarında da bərabərhüquqlu subyekt kimi fəal iştirak etməlidir. Latın Amerikası, Cənubi-Şərqi Asiyanın yeni sənaye ölkələrinin təcrübəsi və Türkiyə «möcüzəsi» göstərdi ki, müasir mərhələdə geriliyin az bir zaman kəsiyində aradan qaldırılması və sıçrayışlı iqtisadi inkişafın yeganə yolu daxili bazarın tələblərini ödəməklə yanaşı, ixracat potensialının sürətli artımını təmin etmək, dünya bazarı ilə sıx inteqrasiyaya nail olmaqdır. Yeni texnika və texnologiyanın kilid həlqəsi olan valyuta ehtiyatlarının artırılması üçün idxalı əvəzetmə siyasəti ilə ixracatçı iqtisadi inkişaf strategiyası optimallaşdırılmalıdır.

Ölkəmizdə xarici ticarətin həcmi, əmtəə və coğrafi strukturu araşdırılır, əsərdə xarici iqtisadi fəaliyyətin mühüm istiqaməti kimi qloballaşma prosesində Azərbaycanın müstəqil xarici ticarət siyasətinin təkmilləşdirilməsi yolları müəyyən edilir.

Azərbaycanda müstəqil dövlət quruculuğu, onun bazar iqtisadiyyatı prinsipləri əsasında həyata keçirilməsi və ölkəmizin beynəlxalq münasibətlər sisteminin

bərabərhüquqlu üzvünə çevrilməsi respublikamızda xarici ticarətin tənzimlənməsi sistemi qarşısında olduqca mühüm və tamamilə yeni vəzifələr qoyurdu. Artıq Azərbaycan dünya iqtisadiyyatının qloballaşması və beynəlmilləşməsi, şəraitində öz qapılarını beynəlxalq aləmə daha çox açan, xarici ölkələrlə və beynəlxalq təşkilatlarla aktiv iqtisadi, siyasi, elmi-texniki və s. əlaqələr) yaradan bir ölkəyə çevrilmişdir. Bu əlaqələr içərisində xarici ticarət daha önəmli yer tutur. Ölkəmiz dünya ölkələri ilə ikitərəfli və çoxtərəfli müqavilələr bağlayaraq, qarşılıqlı faydalı ticarət əlaqələri yaradır, ölkənin inkişafı üçün xarici texnika və texnologiya idxal edir.

Xarici ticarət siyasəti hər şeydən əvvəl Azərbaycan Respublikasının öz təbii sərvətləri üzərində suverenliyi prinsipini reallaşdırmağa xidmət edir. Bu məqsədlə xarici ticarət siyasəti:

1) ölkəmizin beynəlxalq iqtisadi və maliyyə mühitinə cəlb edilməsi və inkişaf etmiş ölkələrin bazar strukturuna yaxınlaşdırılmasını, onun müstəqil xarici iqtisadi fəaliyyətinin həyata keçirilməsində müstəsna hüququnu təmin etməli;

2) daxili və xarici iqtisadi sahibkarlığın azadlığı prinsipini həyata keçirməli;

3) təsərrüfat subyektləri arasında ayrı-seçkiliyə yol vermədən, onların hüquq bərabərliyi prinsipini qorumaq;

4) qanunun aliliyi prinsipini təmin etməlidir. Əsərdə Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrinin intensivləşdirilməsinin vacib şərti kimi nəqliyyat kompleksinin inkişafı istiqamətləri ayrıca tədqiq edilir.

Azərbaycanda həyata keçirilən siyasət ölkəmizdə xarici sərmayələr ilə yanaşı müasir texnologiyaların, iş təcrübələrinin, yeni idarəçilik qaydalarının, iqtisadi münasibətlərin daxil olması üçün də şərait yaradıb.

Bu gün Azərbaycan neftinin müştərək mənimsənilməsi üzrə 21 iri miqyaslı konsorsium tərəfindən beynəlxalq kontraktın bağlanması respublikanın ictimai-siyasi, iqtisadi həyatında son dərəcə əlamətdar hadisədir. Bu kontraktların reallaşması üçün 50-60 milyard ABŞ dolları həcmində sərmayə qoyuluşlarının artıq 10-15%-i təyinat obyektinə cəlb edilmişdir. «Çıraq» platformasından hasil edilən neftin miqdarı köhnə yataqlardakı müvafiq istehsal həcminə yük-səlməmiş, «Şahdəniz» yatağından qazın sahilə gətirilməsi təmin olunmuş, Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft, Bakı-Tbilisi-Ərzurum

qaz kəmərlərinin inşası artıq reallığa çevrilmiş, yeni regional infrastrukturun modernləşdirilməsinə başlanılmışdır. Prezident İlham Əliyev tərəfindən bu iş uğurla davam etdirilir.

Mütəxəssislərin hesablamalarına görə Azərbaycanda 2007-2008-ci illik neft hasilatının 50 milyon tona çatacağı və bunun 50 ilə kimi davam edəcəyi bildirilir. Beləliklə, bütün bu hesablamalar ölkəmizin göstərilən dövrdə dünyada ən uzunmüddətli neft hasil edən 15 əsas ölkədən birinə çevrilməsinə əsas verir, bütün bunlar qloballaşmanın genişləndiyi bir şəraitdə Azərbaycanın neft strategiyasının ümumilikdə milli iqtisadiyyatın dinamik inkişafında nə qədər önəmli rol oynadığını bir daha sübut edir.

FƏSİL III. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ İNTEQRASIYA PROSESİNDƏ İŞTİRAKININ HÜQUQİ BAZASININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1. Azərbaycanın integrasiya prosesində iştirakının hüquqi təminatı

Müasir qloballaşma şəraitində iqtisadi proseslərin və o cümlədən, iqtisadi integrasiya proseslərinin mükəmməl hüquqi əsasda tənzimlənməsi həyati əhəmiyyət kəsb edir. Hüquqi tənzimləmə dövlətin iqtisadi siyasətinin reallaşdırılması vasitəsidir və qabaqcıl dünya təcrübəsi nəzərə alınmaqla formalaşdırılmış normativ-hüquqi baza Azərbaycan iqtisadiyyatının səmərəli şəkildə dünya integrasiya proseslərinə qoşulmasının məqsədyönlü şəkildə həyata keçilməsinin səmərəli təminatçısıdır. Lakin, normativ-hüquqi aktlar münasibətlərin integrasiya proseslərinin obyektiv və məqsədəuyğun (cəmiyyət maraqlarına əsaslanmış) tənzimlənməsinə və onların səmərəli inkişafına şərait yaradılmasına deyil, subyektiv maraqlarının təmin edilməsinə istiqamətlənərsə, onda cəmiyyət mövcud hüquqi tənzimləmədən fayda əldə etmir, əksinə obyektiv əsaslara söykənməyən hüquqi aktlar inkişafı əngəlləyən faktora çevrilir.

XX əsrin sonlarından beynəlxalq aləmdə insitutların, xüsusilə də hüquqi inistitutların, iqtisadi inkişafa təsiri əhəmiyyətli hesab edilərək öyrənilməyə başlandı. “İnstitusional normalar rəsmi və qeyri-rəsmi səviyyədə olmasından asılı olmayaraq insan seçiminin sabit strukturunun yaradılmasında bəllədiyi rolunu oynamaqla qeyri-müəyyənlik səviyyəsini minimumlaşdırır. Bir çox İEOÖ-lər iqtisadi artım üçün mühüm olan ictimailərdən mərhumdur”

Doğurdan da mülkiyyət hüququ, kontrakt hüququ, insan azadlıqları və siyasi hüquqların zəif inkişaf etmiş cəmiyyətdə iqtisadi proseslərin inkişafı aşağı səviyyədə olur. Səmərəli hüquqi normaların tətbiqi ilə dövlət iqtisadi qanunların şəffaflığını artırır, müstəqil, qərəzsiz və ədalətli üçüncü tərəfin-ədalətli məhkəmənin yaradılmasına nail ola və demokratik inkişaf əldə edə bilər. İqtisadiyyatı tənzimləyən normativ hüquqi aktların mövcudluğu və inkişaf meyli olması iqtisadi mühitdəki

qeyri-müəyyənliyi əhəmiyyətli dərəcədə azaldır və informasiya xərclərini minimumlaşdırır.

İqtisadi inkişaf əsasında geniş integrasiya əlaqələrinin formalaşmasında investisiyaların çox mühüm rolu var və dünya praktikası göstərir ki, birbaşa xarici investisiyalar normal hüquqi rejimin olduğu, normativ-hüquqi aktların səmərəli fəaliyyətə imkan yaratdığı ölkələrə meyllənir. Təsadüfi deyil ki, birbaşa xarici investisiyaların 80%-i bu şəraiti birbaşa xarici investisiyalara yaradan inkişaf etmiş ölkələrə axırlar. Mənfəətini artırmaq məqsədini güdən sahibkarın əmlakının təhlükə altına alındığı, işgüzar münasibətlərin zəif inkişaf etdiyi və müqavilə öhdəliklərinin təmin edilməsi vasitələrinin az olduğu yerlərə meylli olmamasının səbəbini başa düşmək elə də çətin deyil. Zəruri normativ aktların mövcud olduğu və onların tam gücü ilə həyata keçirildiyi cəmiyyətlərdə şəffaflıq da bərqərar olur ki, bunun da iqtisadi integrasiyada müstəsna rolu var. Wei və Shleiferin tədqiqatları göstərir ki, normal hüquqi baznın zəif olması nəticəsində tək cə korrupsiya səviyyəsinin 1 vahid artması ölkəyə birbaşa xarici investisiyaların gəlməsini 28.3 %-ə qədər azaldır. Göründüyü kimi normal hüquqi rejimin olmaması iqtisadi inkişafı əngəlləyən, onu mümkün və sürətli inkişaf səviyyəsindən uzaqlaşdıran əsas amillərdəndir. Normativ hüquqi aktlar dövlətin iqtisadi, xarici, sosial, təhlükəsizlik sahəsində etmək istədiklərinin praktiki reallaşdırma vasitəsidir və ölkənin iqtisadi sosial vəziyyətinə dolayı və bəzən də birbaşa təsir göstərən amildir. Rezident və ya qeyri-rezident, böyük kapitalla sahib olan və ya yaxud olmayan, uzunmüddətli iş planları olan, yaxud da olmayan istənilən iş adamı işə başlamazdan ilk öncə həmin fəaliyyət sahəsində mövcud olan qaydaları öyrənir, ona uyğunlaşma mümkünlüyünü təhlil edir və fəaliyyətinin son nəticələrini proqnozlaşdırmağa çalışır. Əgər tədqiqat nəticəsində sahibkar hüquqi aktların normal fəaliyyət göstərməyə imkan yaratmadığı qənaətinə gəlsə, onda o, öz kapitalını bu sahəyə qoymaqdan çəkinir. İnvestorlar daima onların əmlakın qoruyan və mənfəət qazanmasına imkan yaradan ölkələrə getməyə meylli olurlar və deməli, dayanıqlı iqtisadi artımın əldə olunması üçün zəruri hüquqi mühit formalaşdırılmalıdır. Təbii ki, sahibkarlar biznes fəaliyyətinin məğzində duran risklilik amilini başa düşürlər və elə hər hansı bir işi müvəfəqiyyətlə yekunlaşdırmaq

məhz bu riskləri uğurla idarə etməkdən və ondan yayınmaqdan birbaşa asılıdır. Sahibkarlıqda riskin mövcud olması reallıq kimi qəbul edilsə də, onun səviyyəsi diqqətlə araşdırılır. Normal iş fəaliyyəti göstərmək üçün zəruri maddi və prosesual normaların olmadığı, yaxud da onların tam gücü ilə işləmədiyi dövlətlərə nisbətən bu şərtləri daha yaxşı səviyyədə təmin edən dövlətlər biznes mühiti timsalında cəlbediciliyin artırır və biznes riskini bu kontekstdə minimumlaşdırır.

Mahiyyət etibarı ilə iqtisadi integrasiya iqtisadiyyatın səmərəli inkişafını nəticəsi olduğuna görə onun hüquqi tənzimlənməsinin konkret hüquqi aktlarından danışmaq qeyri-mümkündür. İqtisadi integrasiyanın hüquqi tənzimlənməsi dedikdə, ümumilikdə iqtisadi inkişafa istiqamətlənmiş iqtisadi siyasətin reallaşdırılması üçün normativ hüquqi-aktların məcmusu başa düşülməlidir. Reallıqda iqtisadi sahədə bütün normativ-hüquqi aktlar inkişaf təyinatlı olduğuna (iqtisadi subyektlərin səmərəli fəaliyyət göstərməsinə şərait yaradılması) görə ümumi halda iqtisadi artımın hüquqi tənzimlənməsini integrasiya sahəsində fəaliyyəti tənzimləyən normativ-hüquqi aktların məcmusu kimi qəbul etmək lazımdır. Konkret halda isə iqtisadi artımın hüquqi tənzimlənməsi dedikdə, biz, dövlətin makroiqtisadi tənzimlənməsinin (büdcə-vergi siyasəti, pul-kredit siyasəti, dövlət sahibkarlığı və sifarişləri və s.) hüquqi əsaslarını nəzərdə tuturuq. iqtisadi artımın tənzimlənməsinin normativ-hüquqi bazasının təşkilinin ümumi prinsipləri barəsində dövlətlərin qanunvericilikləri arasında ümumi oxşarlıq olsa da, konkret aktlar və onların məzmunu arasında fərqlər mövcuddur. Bunu nəzərə alaraq iqtisadi artımın normativ hüquqi bazasını Azərbaycan Respublikasının Qanunvericiliyi timsalında nəzərdən keçirək.

Azərbaycan Respublikasında son illərdə iqtisadi integrasiyanın səmərəli tənzimlənməsinə birbaşa və ya dolaylı təsir göstərə biləcək çox sayda qanunlar və digər normativ-hüquqi aktlar qəbul edilmişdir. Onlardan xüsusilə də bunları qeyd etmək olar: «Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası» (1995), «Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında» Konstitusiya aktı (1991), Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi (2000), Vergi Məcəlləsi (2000), «Gömrük məəcəlləsi» (2013), «Büdcə sistemi haqqında» (2002), «Valyuta tənzimi haqqında» (1994), «İxrac nəzarəti haqqında» (2004), «Azərbaycan Respublikasının

«Mərkəzi Bankı haqqında» (2004), «Banklar haqqında» (2004), «Dövlət borcu haqqında» (1991), «Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi haqqında» (2000), «Lizin xidməti haqqında» (1994), «Antiinhisar fəaliyyəti haqqında» (1995), «Haqsız rəqabət haqqında» (1995), «Təbii inhisarlar haqqında» (1998), «Kooperasiya haqqında» (1996), «Qiymətli kağızlar haqqında» (1998), «Torpaq icarəsi haqqında» (1998), «Məhdud məsuliyyətli müəssisələr haqqında» (1998), «Kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi haqqında» (1999), «Kredit ittifaqları haqqında» (2000), «Maliyyə-sənaye qrupları haqqında» (1996), «Xarici investisiyaların qorunması haqqında» (1992), «Standartlaşdırma haqqında» Qanunları (1996) və s.

Nəticə etibarı ilə bu normativ-hüquqi aktlar Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu digər beynəlxalq müqavilələrlə birgə Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatının uğurla dünya iqtisadi sisteminə integrasiyası üçün əlverişli hüquqi mühiti formalaşdırdı.

Göründüyü kimi yuxarıda qeyd etdiyimiz qanunlar konkret istiqaməti deyil integrasiya proseslərində dövlətin, müəssisələrin və şirkətlərin fəaliyyətinin ümumi qaydalarını müəyyənləşdirməyə istiqamətlənib. Konkret olaraq müəyyən zaman müddətində qoyulan məqsədlərin (integrasiyanın dərinləşməsi) reallaşdırılmasına istiqamətlənmiş normativ aktlara Dövlət Proqramlarını da misal göstərmək olar. Azərbaycan Respublikasında son illər qəbul edilmiş iqtisadi integrasiya proseslərinin daha da sürətləndirilməsi və genişlənməsinə istiqamətlənmiş Məqsədli Dövlət Proqramlarına «Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının dövlət proqramı (2002-2005-ci illər)», «Azərbaycan Respublikasında inkişaf naminə informasiya və Kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi və inkişaf etdirilməsinin Milli strategiyası (2003-2012-ci illər)» «Azərbaycan Respublikasının ərzaq təhlükəsizliyi Proqramı», «Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafının Dövlət Proqramı (2003-2008-ci və 2008-2013-cü illər)», «2003-2005-ci illər yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf üzrə Dövlət Proqramı» və xüsusilə də mütəmadi qəbul edilən qısamüddətli və ortamüddətli məqsədli Dövlət investisiya proqramlarını göstərmək olar. Yuxarıda qeyd etdiyimiz hər bir Proqramın öz məqsədi və reallaşdırılması nəticəsində həll etməli olduğu məsələlər mövcuddur. «Azərbaycan

Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının Dövlət Proqramı (2002-2005-ci illər)» qəbulu və həyata keçirilməsi ölkədə müəssisələrin fəaliyyətinin tənzimlənməsi sisteminin təkmilləşməli, kiçik və orta müəssisələrin, insan resursunun inkişafı, texniki, maliyyə köməyi mexanizmlərinin dərinləşdirilməsi müəssisələrin fəaliyyətinin hüquqi təminatının gücləndirilməsinə səbəb olmuşdur. «Azərbaycan Respublikasında inkişaf naminə informasiya və Kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi və inkişaf etdirilməsinin Milli strategiyası (2003-2012-ci illər)» Proqramı Azərbaycanın integrasiya əlaqələrinə geniş imkan yaratmaqla nəticə etibarlı ilə informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından geniş istifadə etməklə ölkənin demokratik inkişafına nail olmalı, informasiya cəmiyyətinin formalaşdırılmasına şərait yaratmalı və nəticədə dövlət idarəetməsində şəffaflıq əldə olunmalı, davamlı iqtisadi inkişafa nail olunmalı, əhəlinin həyat səviyyəsini yüksək dərəcədə yaxşılaşdırmalı, ölkədə vahid elektron informasiya məkanı formalaşdırmalı, bütün vətəndaşlar üçün informasiya əldə etmək imkanı yaratmalı və milli maraqları nəzərə almaqla ölkəni ümumdünya informasiya məkanına integrasiya etdirməlidir. «Azərbaycan Respublikasının ərzaq təhlükəsizliyi Proqramı» yerli kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalını artırmalı, ərzaq məhsullarının qiymətlərinin stabil saxlanmasına yönəldilmiş tədbirləri həyata keçirməli, ərzaq məhsullarının dünya bazarına əlverişli şərtlərlə çıxarılmasına imkanlar yaratmalıdır. «Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının (2008-2013-cü illər) Azərbaycan Respublikasının regionlarında mövcud iqtisadi potensialdan səmərəli istifadə etməklə iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrinin inkişafına, istehsal müəssisələrinin fəaliyyətinin daha da genişləndirməsinə, ixrac yönümlü məhsul istehsalının stimullaşdırılmasına, yerli sahibkarlığın inkişaf yolu ilə əhəlinin həyat səviyyəsinin daha da yaxşılaşdırılmasına, məşğulluğun səviyyəsinin, xüsusilə də gənclərin faydalı əməklə məşğulluğunu artırılmasına və ölkə iqtisadiyyatının dinamik inkişafının təmin etmişdir. «2003-2005-ci illər yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf üzrə Dövlət Proqramı»nın məqsədi isə ölkədə yoxsulluq probleminin yumşaldılması və ölkənin daha sürətlə və davamlı iqtisadi inkişafı üçün məqsədyönlü tədbirlər sisteminin həyata keçirilməsidir.

Həmçinin, iqtisadi integrasiyanın daha da sürətlənməsi məqsədilə milli sahibkarlığın inkişafı və ona dövlət köməyinin genişləndirilməsi istiqamətində son illər bir neçə mühüm normativ-hüquqi akt qəbul edilmişdir. Bunlara «Kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi haqqında» AR Qanununu, Prezidentin 27 avqust 2002-ci il tarixli 779 sayılı, «Azərbaycan Respublikasının Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu haqqında», «Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafına dövlət himayəsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında» AR Prezidentinin 10 sentyabr 2002-ci il tarixli 783 sayılı, «Xüsusi razılıq tələb olunan fəaliyyət növlərinin və onları verən icra hakimiyyəti orqanlarının siyahısında dəyişiklər edilməsi haqqında» 4 aprel 2002-ci il tarixli 684 sayılı, «Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin yanında Sahibkarlar Şurasının yaradılması haqqında» 27 avqust 2002-ci il tarixli 778 sayılı və nəhayət «Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında» Prezidentin 2003-cü il, 24 noyabr 4 sayılı Fərmanlarını misal göstərmək olar.

Bu normativ-hüquqi aktların düzgün tətbiqinin ölkədə sahibkarlığın səmərəli inkişafına təsiri olduqca böyükdür. Lakin, qeyd etmək lazımdır ki, obyektiv və subyektiv səbəblərdən Azərbaycanda hələ də iqtisadiyyatın hüquqi tənzimlənməsinin qənatbəxş səviyyədə olmaması iqtisadi integrasiyanın inkişaf sürətini ləngidən amillərdən sayılır.

Ümumiyyətlə isə Azərbaycanda iqtisadi integrasiyanın təkanverici qüvvəsi sayılan sahibkarlığın inkişafı sahəsində problemlər hələ də tam aradan qaldırılmayıb. Belə ki, Azərbaycan Sahibkarlar Assosiasiyasının apardığı araşdırmalar göstərir ki, Azərbaycan sahibkarları arasında iqtisadi inkişaf və integrasiya sahələrində son illərdə ölkədə həlli tələb olunan problemlərin olması ilə bağlı belə fikirlər mövcuddur: vergilərin yüksək olması - 25%; qanun və qərarların natamamlığı - 25%; kapital çatışmazlığı və kreditlərin alınmasındakı çətinliklər - 16,2%; yoxlama aparən təşkilatların müəssisələrin fəaliyyətinə müdaxiləsi - 11,7%; kadrlar problemi - 5,9%; investisiyanın qorunması məsələsi - 5,9%; mənəvi-psixoloji şərait - 4,4%; bina ilə bağlı problemlər - 2,9%; korrupsiya - 1,5%; ödəmə qabiliyyətinin zəifliyi - 1,5%. Müasir dövrdə Azərbaycanda mövcud iqtisadi

integrasiyanın artım sürətini potensial artım sürətindən fərqləndirən əsas amillərdən biri də qanun və qərarların natamamlığı problemidir. Bu isə o deməkdir ki, hazırda iqtisadi integrasiyanın artımının tənzimlənməsi zamanı dövlətin əsas vəzifələrindən biri səmərəli hüquqi tənzimləmə sisteminin formalaşdırılmasından ibarət olmalıdır.

Azərbaycan Respublikasının iqtisadi integrasiya proseslərinə daha geniş cəlb olunmasında onun ikitərəfli və coxtərəfli əsasda qoşulduğu beynəlxalq müqavilələrin olduqca böyük rolu vardır. Bu, xüsusilə də Avropa İttifaqı (Aİ) ilə bağlanan beynəlxalq müqavilələr təmsalında aydın nəzərə çarpır.

Xarakter etibarı ilə belə müqavilələr mürəkkəb bir sistem təşkil edirlər və bunu nəzərə almaqla onları aşağıdakı kimi sistemləşdirmək olar. İlk növbədə göstərmək olar ki, Azərbaycanın Avropa İttifaqı ilə integrasiya əlaqələrinin hüquqi çərçivəsi bu ardıcılıqla formalaşmış:

- 1996-cı il 22 aprel tarixində imzalanmış, 1 iyul 1999-cu il tarixində qüvvəyə minmiş Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişi (TƏS);
- 14 noyabr 2006-cı ildə imzalanmış Avropa İttifaqı-Azərbaycan AQS Fəaliyyət Planı;
- 2006-cı il 7 noyabr tarixində imzalanmış Avropa İttifaqı və Azərbaycan arasında Enerji üzrə Strateji Əməkdaşlığa dair Anlaşma Memorandumu;
- 2008-ci il 16 iyun tarixində imzalanmış Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Avropa Birlikləri Komissiyası arasında Çərçivə Sazişi;
- 2009-cu il 7 may tarixində imzalanmış Şərq Tərəfdaşlığı Bəyannaməsi;
- 2011-ci il 13 yanvar tarixində imzalanmış Cənub Qaz Dəhlizinin təsis edilməsinə dair Birgə Bəyannamə;
- 2011-ci il 13 yanvar tarixində imzalanmış Azərbaycan və Aİ arasında Cənub Qaz Dəhlizi üzrə İşçi Qrupunun yaradılmasına dair Niyyət Protokolu;
- 2011-ci il 13 yanvar tarixində imzalanmış Avropa İttifaqının Avropa Qonşuluq və Tərəfdaşlıq Aləti çərçivəsində Avropa Komissiyası və Azərbaycan Respublikası arasında 2011-2013-cü illər üzrə Milli İndikativ Proqrama (MİP) dair Anlaşma Memorandumu;

- 2011-ci il 13 yanvar tarixində imzalanmış Şərq Tərəfdaşlığı çərçivəsində Azərbaycan Respublikası və Avropa İttifaqı arasında Hərtərəfli İnstitusional Quruculuq (HİQ) Proqramının Çərçivə Sənədinə dair Anlaşma Memorandumu;
- 2013-cü il 29 noyabr tarixində imzalanmış Azərbaycan Respublikası və Avropa İttifaqı arasında vizaların rəsmiləşdirilməsinin sadələşdirilməsi haqqında Saziş;
- 2014-cü il 28 fevral tarixində imzalanmış Azərbaycan Respublikası ilə Avropa İttifaqı arasında icazəsiz yaşayan şəxslərin readmissiyası haqqında Saziş;
- 2014-cü il 14 iyun tarixində Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan Respublikası arasında Azərbaycanın İttifaq proqramlarındakı iştirakının ümumi prinsipləri haqqında Çərçivə Sazişi üzrə, bir tərəfdən Avropa Birlikləri və onların üzv dövlətləri, digər tərəfdən Azərbaycan Respublikası arasında Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişinə əlavə Protokol.

Bəzi xüsusi əhəmiyyət kəsb edən müqavilələr barədə bunları qeyd etmək olar:

Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişi (TƏS).Azərbaycan ilə Avropa İttifaqı arasında hərtərəfli münasibətlərin hüquqi əsasını 22 aprel 1996-cı il tarixində Lüksemburq şəhərində imzalanmış və 22 iyun 1999-cu il tarixində qüvvəyə minmiş Bir tərəfdən Avropa Birliyi və onun üzvü olan dövlətlər, digər tərəfdən Azərbaycan Respublikası arasında Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişi təşkil edir. Bu Saziş Azərbaycan və Avropa İttifaqı arasında əməkdaşlığın bütün mümkün, xüsusilə də siyasi və iqtisadi sahələrini əhatə edir. Saziş Azərbaycan ilə Avropa İttifaqı arasında hərbi sahəni əhatə etməyən bütün növ əməkdaşlıq formalarının çərçivələrini təmin edir. TƏS 10 il müddətinə imzalanmış və 2009-cu ildə Sazişin icra müddəti bitdiyi üçün onun icrası hər il 1 il müddətinə uzadılır.

Avropa Qonşuluq Siyasəti (AQS).2004-cü ildə Avropa İttifaqı dövlət və hökumət başçıları Şurasının toplantısında Avropa Komissiyasının Cənubi Qafqaz ölkələrinin AQS-ə cəlb olunmasına dair tövsiyə qəbul edilmişdir. Azərbaycan Respublikası AQS-ə daxil edildikdən sonra 14 noyabr 2006-cı il tarixində 5 illik Fəaliyyət Planı Azərbaycan Respublikasının xarici işlər naziri tərəfindən imzalanmışdır. Fəaliyyət Planında 10 prioritet istiqamət müəyyən edilmişdir:

- 1) Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə tənzimlənməsi,
- 2) Demokratiyanın gücləndirilməsi,
- 3) Qanunun aliliyinin, insan hüquqlarının və fundamental azadlıqların müdafiəsinin gücləndirilməsi,
- 4) Sahibkarlıq və investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması,
- 5) Gömrük xidməti işinin yaxşılaşdırılması,
- 6) Tarazlı və davamlı iqtisadi inkişafa dəstək,
- 7) İqtisadi qanunvericiliyin və inzibati praktikanın yaxınlaşdırılması,
- 8) Avropa İttifaqı-Azərbaycan arasında enerji və nəqliyyat əməkdaşlığının gücləndirilməsi,
- 9) Məhkəmə, azadlıq və təhlükəsizlik sahələrində, o cümlədən sərhəd işində əməkdaşlığın dərinləşməsi,
- 10) Regional əməkdaşlığın gücləndirilməsi.

Avropa İttifaqı və Azərbaycan Respublikası arasında enerji sahəsində strateji əməkdaşlığa dair Anlaşma Memorandumu. 7 noyabr 2006-cı il tarixində Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən Avropa İttifaqı və Azərbaycan arasında Enerji üzrə Strateji Əməkdaşlığa dair Anlaşma Memorandumu imzalanmışdır. Memorandumun 4 sahəsi vardır:

- 1) Azərbaycan qanunvericiliyinin Avropa İttifaqının qanunvericiliyinə uyğunlaşdırılması,
- 2) Azərbaycan və Xəzərdən Avropa İttifaqına enerji təchizatının təhlükəsizliyinin artırılması,
- 3) Azərbaycanda müfəssəl enerji idarəetmə siyasətinin işlənilməsi, o cümlədən bərpa olunan enerji inkişafı və;
- 4) Texniki mübadilə və əməkdaşlıq.

Sözügedən Anlaşma Memorandumunun həyata keçirilməsinə nəzarəti Aİ ilə Azərbaycan arasında Enerji, nəqliyyat və ətraf mühit məsələləri üzrə Alt-komitə həyata keçirir.

Şərq Tərəfdaşlığı təşəbbüsü. Polşa və İsveç tərəfindən irəli sürülmüş Şərq Tərəfdaşlığı (ŞT) təşəbbüsü AQS çərçivəsində şərq tərəfdaşları kimi istinad edilən

Azərbaycan, Gürcüstan, Ermənistan, Ukrayna, Belarus və Moldovanın Aİ ölkələri ilə mövcud əməkdaşlığının ikitərəfli gücləndirilməsini və çoxtərəfli formatda davam etdirilməsini ehtiva edir. ŞT çərçivəsində dərin və hərtərəfli azad ticarət sahəsində yeni əməkdaşlıq sazişləri, Avropa İttifaqının maliyyələşdirdiyi proqramlar, mobillik və təhlükəsizlik paktları, vizasız səyahət, Avropa İttifaqının əmək bazarına giriş, Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə və standartlarına uyğunlaşma, insanlar arasında əlaqələr sahələrində əməkdaşlıq nəzərdə tutulur. ŞT çoxtərəfli formatı çərçivəsində müzakirələrin aparılması üçün aşağıdakı platformalar təsis olunmuşdur:

- Demokratiya, yaxşı idarəetmə və sabitlik üzrə Platforma (Platforma 1);
- İqtisadi integrasiya və Avropa İttifaqı siyasətlərinə uyğunlaşma üzrə Platforma (Platforma 2);
- Enerji təhlükəsizliyi üzrə Platforma (Platforma 3);
- İnsanlar arasında əlaqələr üzrə Platforma (Platforma 4).

İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi Platforma 2-nin ümumi iclaslarında və həmin platformanın nəzdində yaradılmış Ticarət və Kiçik və orta sahibkarlıq üzrə panellərin iclaslarında iştirak edir.

Platformaların nəzdində yaradılmış panellər çərçivəsində mütəmadi olaraq iclaslar keçirilir.

Hərtərəfli İnstitusional Quruculuq (HİQ) Proqramı. HİQ Proqramı Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan Respublikası arasında Assosiasiya Sazişinin hazırlanması, danışıqların aparılması, eləcə də Sazişin həyata keçirilməsi üçün əsas qurumların potensialının gücləndirilməsi üçün hazırlanmışdır. HİQ əsasən aşağıdakıları nəzərdə tutur:

- Qanunun aliliyi, ədliyyə, azadlıq və təhlükəsizlik sahəsində islahatların aparılması;
- Dövlət idarəçiliyi və dövlət qulluğu sahələrində islahatların aparılması;
- Ticarət sahəsində islahatların aparılması.

Azərbaycan Respublikasının Avropaya integrasiyası üzrə Dövlət Komissiyası. Azərbaycan Respublikasının Avropaya integrasiyası üzrə Dövlət Komissiyasının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2005-ci

il 1 iyun tarixli 834 nömrəli Sərəncamında dəyişiklik edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 2012-ci il 13 dekabr tarixli 2597 nömrəli Sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının Avropaya integrasiyası üzrə Dövlət Komissiyasının yeni tərkibi təsdiq edilmiş və Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyat və sənaye naziri Komissiyaın sədri təyin edilmişdir. 2013-cü ilin 24 avqust tarixində Komissiyaın 4-cü iclası keçirilmişdir.

Komissiyaın tərkibində bir sıra işçi qrupları fəaliyyət göstərir. Komissiyaın nəzdində fəaliyyət göstərən İşçi Qruplarından biri də İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin sədrlik etdiyi İqtisadi Məsələlər üzrə İşçi Qrupudur. İşçi Qrupunun fəaliyyəti Avropa Qonşuluq Siyasəti çərçivəsində 2006-cı ildə qəbul edilmiş Fəaliyyət Planının iqtisadi məsələləri əsasında hazırlanan İş Planı və Azərbaycan qanunvericiliyinin Aİ qanunvericiliyinə uyğunlaşdırılması üzrə 2013-2014-cü illər üçün Tədbirlər Planının (TP) icrasına yönəlmişdir. 2012-ci ilin 25 dekabr tarixində İqtisadi Məsələlər üzrə İşçi Qrupunun 4-cü iclası keçirilmiş, İş Planı və Tədbirlər Planına dair icraçı qurumlar tərəfindən görülmüş işlər barədə geniş təqdimatlar keçirilmiş və ətraflı müzakirələr aparılmışdır.

2013-cü ilin 24 avqust tarixində keçirilmiş Azərbaycan Respublikasının Avropaya integrasiyası üzrə Dövlət Komissiyasının 4-cü iclasında Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin Aİ qanunvericiliyinə uyğunlaşdırılması üzrə 2013-2014-cü illər üçün Tədbirlər Planı (TP) qəbul edilmişdir. TP TƏS-in 43-cü maddəsinə əsasən Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə uyğunlaşdırılması sahəsində üzərinə götürdüyü öhdəliyinin icra edilməsi məqsədilə tərtib edilmişdir.

Tədbirlər Planı 14 sahəni əhatə edir. Bu sahələrin sırasında Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına integrasiyası prosesi üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən texniki qaydalar və standartlar, yeyinti və yem məhsullarının təhlükəsizliyi, baytarlıq və fitosanitariya nəzarəti və istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsini qeyd etmək olar. Bundan əlavə TP rəqabət və dövlət yardımı, telekommunikasiya, işçilərin iş yerlərində mühafizəsi, dövlət satınalmaları, hüquqi şəxslər haqqında qanunvericilik sahəsindəki önəmli tədbirləri də özündə ehtiva edir. TP-də maliyyə xidmətləri,

vergilər, əqli mülkiyyət, nəqliyyat, ətraf mühit və energetika sahələrində də qanunvericiliyin uyğunlaşdırılması baxımından mühüm məsələlər öz əksini tapmışdır.

Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan arasında yardımlar sahəsində əməkdaşlıq. 1992-2006-cı illərdə Avropa İttifaqının TACİS Proqramı, Fövqəladə Yardım Proqramı (EXAP), ECHO Humanitar yardım Proqramı, FEOGA Ərzaq Yardımı Proqramı, Ərzaq Təhlükəsizliyi Proqramı (FSP – Food Security Programme), Bərpa Proqramı (REHAB), Fövqəladə Humanitar Yardım Proqramı (EHA) və s. proqramlar çərçivəsində Azərbaycana humanitar, texniki və ərzaq yardımı göstərilmişdir.

Avropa Qonşuluq və Tərəfdaşlıq Aləti (AQTA).2007-ci ildən etibarən Azərbaycanda Avropa İttifaqının Avropa Qonşuluq və Tərəfdaşlıq Aləti (AQTA) tətbiq olunur. Bu alət çərçivəsində Avropa Qonşuluq Siyasətinin həyata keçirilməsi üçün yardım göstərilməsi nəzərdə tutulur.AQTA-ya büdcəyə dəstək, tvinning, texniki yardım, TAİEX, SIGMA kimi yardım alətləri daxildir.

Məqsədyönlü və sürətli iqtisadi integrasiyanı möhkəm təməl əsasında təmin etməli olan hüquqi baza, düzgün istiqamətləndirici və sürətləndirici faktor rolunu oynamalıdır. İstənilən müsbət kateqoriyalı vasitə mənfi niyyətlər üçün istifadə oluna bilər (məsələn, faydalı məişət aləti olan baltanı digərinin öldürülməsi üçün istifadə etmək, heç də onun faydasızlığına dəlalət etmir). Müasir inkişaf etmiş ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, iqtisadi integrasiyanın hüquqi tənzimləməsini təşkil edən normativ hüquqi aktların sadə, əhatəli, harmonik tərtib edilməsi və qanunun aliliyi prinsipinin tam gücü ilə işləməsinə şərait yaradılması iqtisadi bu proseslərin səmərəli reallaşmasına geniş imkanlar yaradacaqdır.

3.2 Azərbaycan Respublikasının integrasiya prosesində iştirakının dövlət tənzimlənməsi

Azərbaycan Respublikası dövlət müstəqilliyini qazandıqdan sonra onun xarici iqtisadi siyasətinin mühüm istiqamətlərindən birini beynəlxalq maliyyə-kredit və iqtisadi qurumlarla əlaqələr təşkil etmişdir. Ötən dövr ərzində bu sahədə kifayət qədər

iş görülmüşdür. Azərbaycan, demək olar ki, bütün nüfuzlu beynəlxalq qurumlara, o cümlədən 1992-ci ildə Beynəlxalq Valyuta Fonduna, Dünya Bankına, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankına, İslam İnkişaf Bankına, 1999-cu ildə Asiya İnkişaf Bankına üzv qəbul olunmuşdur.

Sahibkarlığı inkişaf etdirmək, əlverişli biznes və investisiya mühiti yaratmaqla daxili və xarici investisiyaları cəlb etmək, qeyri-neft sektorunun inkişafına nail olmaq bu mərhələdə həyata keçirilən iqtisadi siyasətin səciyyəvi xüsusiyyətlərindən biri olmuşdur. Həyata keçirilmiş məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində Azərbaycanda sahibkarlar təbəqəsi formalaşmış, özəl sektorun ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında rolu daha da artmışdır.

İqtisadiyyatda mülkiyyətin çoxnövlülmüyü təmin olunması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər davamlı iqtisadi inkişafa öz müsbət nəticəsini vermişdir. Belə ki, özəlləşdirməyə başlayan zaman özəl sektorun ÜDM-də payı faktiki olaraq 10%-dən az olmasına baxmayaraq hazırda onun xüsusi çəkisi 85%-ə çatmışdır.

Beləliklə, neft strategiyasının həyata keçirilməsi nəticəsində müstəqilliyin ilk illərində baş vermiş tənəzzülün qarşısı uğurla alındı və 1995-ci ildən Azərbaycanda keçid dövrünün yeni mərhələsi - bərpa və dinamik inkişaf dövrü başlandı. 1995-2003-cü illər ərzində ÜDM 90,1%, dövlət büdcəsinin gəlirləri 3 dəfə, ölkənin valyuta ehtiyatları 85 dəfə, sənaye məhsulunun həcmi 25,2%, kənd təsərrüfatı istehsalının həcmi 53,9%, xarici ticarət dövriyyəsi 4 dəfə, iqtisadiyyatda məşğul olanların orta aylıq real əmək haqqı 5,6 dəfə artdı, inflyasiya səviyyəsi 2-3%-ə qədər endirildi, bütün maliyyə mənbələri hesabına iqtisadiyyata yönəlmiş investisiyaların ümumi həcmi 20 milyard ABŞ dollarını keçdi.

Azərbaycanda dövlətin sosial-iqtisadi siyasətinin strateji məqsədləri sərbəst bazar münasibətlərinə və özünüinkişaf qabiliyyətinə malik olan sosialyönümlü, diversifikasiya olunmuş milli iqtisadiyyatın formalaşdırılması və dünya təsərrüfat sisteminə integrasiyasının təmin olunmasıdır.

Davamlı və dinamik inkişaf məntiqinə əsaslanan bu siyasətin həyata keçirilməsi nəticəsində qazanılmış uğurlar daha da möhkəmləndirilmiş, bu dövrdə makroiqtisadi sabitlik qorunub saxlanılmış, iqtisadiyyatın diversifikasiyası, qeyri-neft

sahələrinin, regionların inkişafı sürətlənmiş, strateji valyuta ehtiyatlarının səmərəli istifadəsi təmin olunmuş, milli valyutanın sabitliyi, bank sisteminin etibarlılığı artırılmış, konservativ xarici borclanma strategiyası həyata keçirilmiş, sahibkarlığa dövlət dəstəyi gücləndirilmiş, əhalinin sosial rifahı davamlı olaraq yaxşılaşmışdır.

İqtisadiyyatın diversifikasiyası ilə bağlı nəzərdə tutulmuş tədbirlərin sistemli və ardıcıl reallaşdırılması üçün dövlət başçısının müvafiq fərman və sərəncamları ilə “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”, “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı”, “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı” və bir sıra sahəvi inkişaf proqramları təsdiq edilmiş və uğurla icra olunur.

Beynəlxalq iqtisadi integrasiya dövlətlərin siyasi və təsərrüfat sistemlərinin iqtisadi cəhətdən birləşməsi olub, milli təsərrüfatlar arasında BƏB-in müxtəlif səviyyələrdə həyat keçirilməsidir.

Beynəlxalq iqtisadi integrasiya əmtəə və xidmətlərin sərbəst hərəkəti, kapital və iş qüvvəsinin beynəlxalq hərəkəti, birgə iqtisadi, valyuta-maliyyə, elmi-texniki, sosial, xarici və hərbi siyasətin razılığı ilə həyata keçirilməsinə əsaslanır. Dünya dövlətləri iqtisadi integrasiya yolu ilə öz istehsal güclərini, istehsalın səmərəliliyini və bütün bunların nəticəsində isə əhalinin rifahını yüksəltməyə səy göstərirlər.

Yeni iqtisadi sistemə keçidi normal həyata keçirmək üçün Azərbaycan daimi olaraq beynəlxalq integrasiyaya qoşulmalı və öz potensial imkanlarından istifadə edərək orada fəal iştirak etməlidir.

Azərbaycanda iqtisadiyyatın inkişafı və beynəlmilləşdirilməsində xarici investisiya qoyuluşunun böyük üstünlükləri vardır. İnvestisiya qoyuluşu respublikanın milli iqtisadiyyatı ilə dünya iqtisadiyyatı arasında daha səmərəli integrasiyanı təmin edir. Ölkənin iqtisadi inkişafında xarici iqtisadi investisiyanın digər rolu, onun sahibkarlıq fəaliyyətinə müsbət təsiri ilə bağlıdır. Xarici ölkələrin Azərbaycana investisiya qoyuluşu milli iqtisadiyyatın formalaşması, işgüzar münasibətlər, sahibkarlıq fəaliyyəti formalarına daha geniş meydan verilməsi və maliyyə-kredit münasibətlərinin inkişafı üçün əlverişli şərait yaradır. Belə bir

şəraitdən səmərəli istifadə edərək gənc müstəqil respublika öz təbii-iqtisadi, elmi-texniki potensialını beynəlxalq miqyasda tanıtmmaq məqsədilə çoxtərəfli iqtisadi integrasiya əlaqələrinə daxil olur.

1998-ci ildə minlərlə müəssisə və firma xarici iqtisadi əlaqələrin iştirakçısı olmuş, 84 ölkə ilə xarici iqtisadi əlaqə qurmuşdur.

Göstərilən faktlar son illər xarici iqtisadi fəaliyyət sahəsində baş verən struktur və keyfiyyət dəyişikliklərinə əyani sübutdur və eyni zamanda, Azərbaycan dövlətinin beynəlxalq iqtisadi integrasiya əlaqələrinə qoşulmasının nümunəsidir.

Azərbaycanın xarici iqtisadi münasibətlərinin və əlaqələrinin məzmunu və əsas istiqamətlərini ifadə edən bu cəhətlərinin hər biri ölkənin gələcək inkişafında fəaliyyət proqramının tərkib hissəsi olmalıdır. Azərbaycanın xarici iqtisadi integrasiya əlaqələrinin; formalaşmasında daha faydalı və səmərəli iqtisadi münasibətlərin yaradılmasına üstünlük verilməlidir. Xarici ölkələrlə iqtisadi əməkdaşlıq Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının çoxşahəli inkişafının təmin etmək üçün böyük üstünlüklər verə bilər. Məhz buna görə Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının formalaşması şəraitində xarici ölkələrlə qarşılıqlı iqtisadi əlaqələr və bu əlaqələrin inkişafı böyük əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan bir çox həyati əhəmiyyətə malik siyasi və iqtisadi məsələlər baxımından dünyanın yaxın və uzaq, böyük və kiçik dövlətlərinin, beynəlxalq və regional təşkilatların diqqətini özünə cəlb edən bir qütbdür. Mühüm strateji əhəmiyyətli ərazidə yerləşən ölkəmizdə dünyanın nəhəng dövlətlərinin mənafeyi toqquşur, onlar arasında nüfuz dairəsi uğrunda dərin rəqabət mübarizəsi gedir. Azərbaycan Respublikası öz sosial-iqtisadi inkişafında xarici ölicələrlə əməkdaşlığın daha da genişləndirilməsinə can atır və beynəlxalq əmək bölgüsünün dərinləşməsindən irəli gələn üstünlüklərdən maksimum dəyərlənməyə çalışır.

Azərbaycan Respublikasının xarici iqtisadi siyasəti dedikdə, beynəlxalq iqtisadi əlaqələrdə qarşıya qoyduğu məqsədlərin həyata keçirilməsinə yönəldilmiş fəaliyyəti nəzərdə tutulur. Xarici iqtisadi siyasət iqtisadi anlayış olub ümumi iqtisadi siyasətin tərkib hissəsidir və ölkənin sosial-iqtisadi proqramı ilə bilavasitə əlaqədardır. Azərbaycan hökumətinin xarici iqtisadi fəaliyyət sahəsində qəbul etdiyi

qərarlar iqtisadiyyatın bütün istiqamətlərinə təsirini göstərir. Azad bazar münasibətlərinə keçid şəraitində dövlətin daxili və xarici iqtisadi siyasətini bir-birindən təcrid etmək mümkün deyildir.

Xarici ticarətə müdaxilə etmək üçün istifadə edilən ən mühüm vasitələrdən biri gömrük tarifləridir. 2013-cü ildə Azərbaycan Respublikasında «Gömrük Məcəlləsi» qəbul edildikdən sonra Həmin ildə qəbul edilmiş «Gömrük tarifi» haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu qüvvəyə minmişdir. Bu qanun, əsasən, daxili bazarın xarici bazarla səmərəli əlaqəsini təmin etməklə, xarici ticarətin dövlət tənzimlənməsinin mühüm vasitəsi olan gömrük tarifinin formalaşdırılması və tətbiqi, həmçinin Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçən mallardan rüsum tutulması qaydalarını müəyyən edir.

Qeyri-tarif tənzimlənməsi xarici ticarətin liberallaşdırılmasına və qeyri-iqtisadi amillərin məhdudlaşdırılmasına yönəldilmişdir. Azərbaycan Respublikasında bu sahədə aşağıdakı rəsmi sənədlər qəbul edilmişdir: “Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin səmərəliliyinin artırılması tədbirləri haqqında» (10.01.1994); “Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin sərbəstləşdirilməsi haqqında» (5.04.1994); “Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi haqqında» (17.12.1996).

İndi Azərbaycan ölkəyə güclü kapital axınından «əzab» çəkir. 1996-cı ildə ölkə iqtisadiyyatına qoyulmuş birbaşa xarici investisiyalar 1995-ci ilə nisbətən 4,5 dəfə çox idi. Ən iri investisiya mənbələri neft sənayesinə qoyulub ki, o da ümumi investisiya məbləğinin 75,5%-ni təşkil edir.

Azərbaycan Respublikasının xarici iqtisadi siyasəti nəhayət, xarici yardım siyasətindən istifadə ilə tamamlanır. Ölkənin xarici yardım siyasəti beynəlxalq təşkilatlardan və dövlətlərdən yardımların alınması və istifadəsi tədbirlərini əhatə edir. Bu siyasət beynəlxalq aləmdə son dövrlərdə strukturlaşdırılmış yeni bir xarici siyasətdir.

Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra bazar iqtisadiyyatı yolunda islahatlar həyata keçirdiyi üçün aparıcı beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən

iqtisadi inkişafın təmin olunması, ödəniş balansı kəsirlərinin ləğvi, milli valyutanın sabitliyinin təmin olunması, milli müdafiəyə ayrılan yardımlarla dəstəklənir.

Azərbaycana edilən beynəlxalq yardım arasında Avropa Birliyi Komissiyasının (ABK) yardımlarıdır. ABK 1993-cü ildə əhalini ərzaq və dərmanla təmin etmək məqsədilə 68 mln, EKYU kreditin açılması ilə fəaliyyətə başlamışdır. Avropa Birliyinin «TASİS» proqramı üzrə Azərbaycana edilən texniki yardım dövlət müəssisələrinin yenidən qurulması, özəl bölmə, kənd təsərrüfatı, infrastruktur, energetika, maarif və digər sahələrin inkişafı məqsədlərinə görə verilir. TASİS-in MDB dövlətlərarası proqramlarının 24 layihəsində Azərbaycan kifayət qədər iştirak edir.

Azərbaycan Respublikası 1992-ci ildən Beynəlxalq Valyuta Fondunun və Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankının üzvüdür. BVF-nun Bakı şəhərində nümayəndəliyi fəaliyyət göstərir.

Azərbaycan Respublikası XXI əsrin astanasında beynəlmiləşmə və integrasiya proseslərindəki öz inkişafını davam etdirməklə yadda qaldı və yeni əsrdə də bu inkişaf tempindəki nailiyyətləri ilə davam etdirdi. Beləki, 2001-ci ilin yanvar ayının 27-sində Avropa Şurasının Parlament Asambleyasına 43-üncü dövlət kimi üzv qəbul olunmuşdu. Baxmayaraq düşmənimiz Ermənistan da həmin ildə Avropa Şurasına üzv qəbul olunmuşdur (44-üncü yerdə), onu da qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikası Ermənistandan daha qabaq üzv qəbul olunmuşdur. Bunu Azərbaycan iqtisadiyyatının regional iqtisadi integrasiyada gərcəkləşmiş uğuru kimi göstərmək olar.

Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına integrasiyasının bir istiqaməti də ölkəyə xarici kapital ixracıdır. Xarici kapital qoyuluşu 15 yanvar 1992-ci ildə “Xarici investisiyaların qorunması” haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə tənzimlənir. Ölkədə investisiya qoyuluşlarının hüquqi və iqtisadi prinsipləri müəyyən edilmişdir. Qanunçuluq Azərbaycan iqtisadiyyatında xarici maddi və maliyyə ehtiyatlarının, qabaqcıl texnika və texnologiyaların, idarəetmə təcrübəsinin cəlb olunmasına, onlardan səmərəli istifadə olunmasına yönəlmişdir və xarici investorların hüquqlarının müdafiəsinə təminat verir. Xarici kapitalın cəlb olunması üçün edilən güzəştlər ölkəyə investisiya axını üçün təməl qoymuşdur. İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin

proqnozlarına əsasən Azərbaycanın ildə təxminən 20 - 25 mlrd. dollarlıq xarici kapitalla ehtiyacı vardır.

Azərbaycan dövlətinin dünya iqtisadiyyatına integrasiyasının mühüm istiqamətlərindən biri də onun beynəlxalq iqtisadi təşkilatların işində iştirakıdır. Ölkənin İslam Konfransı Təşkilatına, Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlığına, EKO-ya, Beynəlxalq Bərpa və İnkişaf Bankına, MDB-yə, İslam İnkişaf Bankına və bir sıra başqa beynəlxalq təşkilatlara üzv olması, onlarla müvafiq əlaqələrin yaradılması və əməkdaşlıq etməsi dünya iqtisadiyyatında integrasiyanın uğuru kimi qiymətləndirilməlidir.

İqtisadi həyatın beynəlmilləşməsi, Azərbaycanın ağır şərtlər altında gedən müasir dünya ilə integrasiyasının bütün istiqamətləri yeni imkanlar yaratmaqla yanaşı, yeni problemlər, bəzən də təhlükələr yaratmaqdadır. Bu imkanlardan səmərəli istifadə edilməsi, mövcud problem və təhlükələrin vaxtında aşkara çıxarılıb öyrənilməsi bu gün Azərbaycan üçün həyati əhəmiyyət kəsb etməsi zərurətindən gündəmdə olan məsələlərdəndir.

Azərbaycanın integrasiya prosesində iştirakının dövlət tərəfindən tənzimlənməsinin prioritet istiqamətlərindən biri enerji daşıyıcıları sahəsində aparılan fəaliyyət sayılır. Bu istiqamətdə ilk və ən önəmli addım XX 90-cı illərdə həmin əsrin ən böyük hadisələrindən biri sayılan Azərbaycan Respublikası Prezidenti Heydər Əliyev cənabları tərəfindən Azərbaycanın neft strategiyasının işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi təşkil edir. Hazırda respublikada iqtisadiyyatın ən inkişaf etmiş sənaye sahələrindən biri neft-qaz kompleksi hesab edilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu gün Azərbaycanın neft ehtiyatlarının və neftçıxarma sahəsi üzrə yerini müəyyənləşdirmək üçün, neft hasil edilən ölkələrdə adambaşına düşən neft hasilatının həcmi müqayisə etmək maraqlıdır. Bundan başqa Azərbaycan adambaşına düşən illik neft hasilatına (1,7 ton) görə bir çox ölkələri əhəmiyyətli dərəcədə qabaqlayır. Bunlar içərisində Argentina, Braziliya, Peru, Venesuela, Misir, İndoneziya, İran, Rumuniya, Türkmənistan və başqalarının adlarını çəkmək olar.

Respublikanın dünya neft sənayesində yeri və rolu haqqında danışarkən həmçinin onun xammal ehtiyatlarından danışmaq lazımdır. Məlum olduğu kimi bu və digər ölkənin neft sənayesinin vəziyyətini qabaqcadan müəyyənləşdirən əsas amillərdən biri də neft ehtiyatlarını mövcudluğudur. Bundan başqa regionun əlverişli coğrafi şəraitdə yerləşməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan Azərbaycanın xüsusi yeri vardır.

Hesablamalara görə dünyada neftin potensial ehtiyatları 540 milyard tona çatır. Sübut olunmuşdur ki, dünya neft ehtiyatlarının $\frac{3}{4}$ hissəsindən çoxu OPEK ölkələrində, yarısından çoxu isə 4 Orta Şərq ölkəsində-Səudiyyə Ərəbistanı, İran, Kuveyt və İraqdadır. Dünya neft ehtiyatlarının $\frac{1}{4}$ hissəsi və OPEK ehtiyatlarının $\frac{1}{3}$ hissəsi təkcə Ərəbistanın payına düşür.

Ekspertlərin fikrinə görə keçmiş SSRİ və Şərqi Avropa ölkələrinin neft ehtiyatları 32,4 milyard ton, başqa sözlə desək, məcmu dünya ehtiyatlarının 6 faizi qədər qiymətləndirilir. Alimlərin fikrincə bu göstərici regiona kifayət qədər investisiya yönəldiyi şəraitdə texniki tərəqqi və geoloji kəşfiyyat sahəsində mütərəqqi yeniliklər sayəsində əhəmiyyətli dərəcədə artırıla bilər.

Dünya neft ehtiyatları içərisində Azərbaycanın xüsusi çəkisi 0,6 faiz təşkil edir. Əgər bu ehtiyatları dünya regionları ilə müqayisə etsək, onda görərik ki, onun ehtiyatları Cənub-Şərqi Asiya, Avstraliya, Okeaniya ölkələrinin ümumilikdə ehtiyatlarına bərabərdir və Qərbi Avropanın ehtiyatlarını təqribən 2 dəfə üstələyir.

Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin məlumatına görə Azərbaycanın quru və dəniz sektorunda 625-dən çox antiklinal tipli qarışıqlar var. Bunlar çox perspektivli neftli-qazlı laylardır. Ümumiyyətlə isə, neft sənayesinin bütün inkişafı dövründə 64 neft və qaz yatağı kəşf edilmişdir. Hal-hazırda quruda 37, Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda 17 yataq istismara verilmək ərafəsindədir. İndiyə qədər torpağın qatlarından 1,4 milyard ton neft, 450 milyard kub metrədən çox qaz çıxarılmışdır. İlk neft ehtiyatlarının işlənməsi dərəcəsi quruda 87 faiz, dənizdə 53 faiz təşkil edir.

1994-cü ildə dövlətin uğurla apardığı neft siyasəti sayəsində Azərbaycan iqtisadiyyatında mühüm hadisə baş verdi. Belə ki, dünyanın aparıcı dövlətlərinin iri

şirkətləri Azərbaycanın Xəzər neftinin çıxarılması və dünya bazarına nəqlinə dair «Əsrin müqaviləsi»ni imzaladılar. Hazırda, Azərbaycanın dünyanın aparıcı neft şirkətləri ilə imzaladığı müqavilələrin sayı iyirmi birə çatmışdır. «Əsrin müqaviləsi» Azərbaycanın milli məsələləri özü müstəqil həll etdiyini göstərməklə yanaşı, ölkənin dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasında da mühüm və həlledici rol oynamışdır.

Azərbaycanda həyata keçirilən siyasət ölkəmizdə xarici sərmayələr ilə yanaşı müasir texnologiyaların, iş təcrübələrinin, yeni idarəçilik qaydalarının, iqtisadi münasibətlərin daxil olması üçün də şərait yaradıb.

Bu gün Azərbaycan neftinin müştərək mənimsənilməsi üzrə 21 iri miqyaslı konsorsium tərəfindən beynəlxalq kontraktın bağlanması respublikanın ictimai-siyasi, iqtisadi həyatında son dərəcə əlamətdar hadisədir. Bu kontraktların reallaşması üçün 50-60 milyard ABŞ dolları həcmində sərmayə qoyuluşlarının artıq 10-15%-i təyinat obyektinə cəlb edilmişdir. Azərbaycanda 2007-2008-ci illərdə neft hasilatının 50 milyon tona olub. Beləliklə, bütün bu hesablamalar ölkəmizin göstərilən dövrdə dünyada ən uzunmüddətli neft hasil edən 15 əsas ölkədən birinə çevrilmişdir.

Bütün bunlara baxmayaraq, ənənəvi enerji mənbələrinin tədricən tükənməsini və onlardan istifadə zamanı ətraf mühitə vurulan külli miqdarda ziyanı nəzərə alaraq, Azərbaycanda ekoloji cəhətdən təmiz alternativ (bərpa olunan) enerji mənbələrindən (günəş və külək enerjisi, kiçik SES-lər, termal sular, biokütlə enerjisi) istifadənin genişlənməsinə ciddi diqqət yetirilməyə başlanmışdır.

Araşdırmalar göstərir ki, dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində ekoloji cəhətdən təmiz alternativ (bərpa olunan) enerji mənbələrindən (günəş və külək enerjisi, kiçik SES-lər, termal sular, biokütlə enerjisi) geniş istifadə olunur. Bu sahədə ABŞ, Kanada, Almaniya, Finlandiya, Norveç, Danimarka, İspaniya, Yaponiya və Çin daha qabaqcıl mövqe tuturlar. Statistika görə, inkişaf etmiş ölkələrdə bərpa olunan enerji mənbələrinin payına (su elektrik stansiyaları daxil olmaqla) ümumi istehsal olunan enerjinin 13,5 faizi düşür. Bu sahədə Azərbaycanda dövlət tərəfindən xüsusi layihələr hazırlanır.

Azərbaycan Energetika Nazirliyi elektrik enerjisi istehsalında alternativ enerji mənbələrinin xüsusi çəkisini indiki 1 faizdən 15 faizədək artırmağı planlaşdırır.

Bunun üçün nazirlik Azərbaycanda günəş və külək enerjisindən elektrik enerjisi istehsal etməyə imkan verəcək Avropa şirkətlərinin layihələrini nəzərdən keçirir.

Artıq Azərbaycanda günəş enerjisinin elektrik enerjisinə çevrilməsi tətbiq olunur. “BP” şirkətinin maliyyə dəstəyi ilə Kürdəmir rayonunda günəş batareyaları quraşdırılıb. Bu batareyalar kəndlərdən birinin sutaemizləmə sistemini enerji ilə təmin edir. Sənaye və Energetika Nazirliyi mütəxəssislərinin hesablamalarına görə, Azərbaycan ərazisində 1 kv.metr sahəyə düşən günəş enerjisinin həcmi 1500-2000 kilovat/saat təşkil edir ki, bu da Avropadakı eyni göstəricidən çoxdur, ABŞ və Çinin göstəricilərinə isə bərabərdir.

Azərbaycan kimi neftlə zəngin olan bir ölkənin alternativ enerji mənbələrinə marağının və həm də ehtiyacının bu dərəcədə artması diqqəti cəlb edir. Hesablamalara görə, Azərbaycan 2024-cü ildən sonra istehsal etdiyi neftlə, bir qədər sonra isə qazla özünü tam təmin edə bilməyəcək. Yəni Azərbaycan həmin tarixdən neft ixrac edən ölkədən neft idxal edən ölkəyə çevriləcək. Proqnozlara görə, Azərbaycanın ümumi neft hasilatı 9 milyon ton səviyyəsinə düşəcək.

Azərbaycanda alternativ enerji mənbələri arasında ən səmərəlisi kiçik su elektrik stansiyaları hesab olunur. Ölkənin ümumi hidroenerji potensialı 40 milyard kilovat/saat təşkil edir ki, bunun da 12%-i kiçik su elektrik stansiyalarının payına düşür. Kiçik su elektrik stansiyalarının tətbiqi layihəsinə Avropa İnkişaf Bankı 40 milyon dollara yaxın vəsait ayırmaq niyyətində olduğunu açıqlayıb. Azərbaycanda 50 kiçik çay var və onların 30-u bolsuludur.

Azərbaycanda ilk dəfə olaraq “yaşıl” kampus layihəsi həyata keçirməkdədir. Bu layihədə geotermal enerji, külək enerjisi, yağış suları və günəş enerjisindən istifadə olunacaqdır. Bakı küləklər şəhəridir. Bu səbəbdən, külək turbinlərindən əldə edilmiş enerjidən istifadə etmək perspektivli sayılır.

2009-2010-cu illər üçün hazırlanmış “Qlobal Rəqabətlik Hesabatı”nda Azərbaycan 18 pillə irəliləyərək, 133 ölkə arasında 51-ci yerə, MDB ölkələri arasında isə 1-ci yerə yüksəlmişdir. Eləcə də, “Standard and Poor’s” Beynəlxalq Reyting Agentliyi tərəfindən ölkə iqtisadiyyatının hazırkı real vəziyyəti “Stabil”dən “Pozitiv”ə yüksəldilmişdir.

Növbəti mərhələnin əsas məqsədlərini makroiqtisadi sabitliyin qorunub saxlanması və iqtisadi inkişafın dayanıqlılığının təmin edilməsi təşkil edəcəkdir. Eyni zamanda, iqtisadi artımın keyfiyyətinin prioritetliyinin təmin edilməsi nəzərdə tutulur. Bu məqsədlə iqtisadiyyatın diversifikasiyasının (iqtisadiyyatın bütün sahələrinin paralel inkişafı) genişləndirilməsi nəticəsində neft sektorundan asılılıq minimuma endiriləcək, innovasiya sahibkarlığı əsasında formalaşan iqtisadiyyata keçid təmin ediləcək, kənd təsərrüfatı sahəsində islahatların aparılması məqsədilə aqrar sektorun inkişafında intensiv üsullara üstünlük veriləcək və bunula da Azərbaycan iqtisadiyyatının da klasterlər üzrə inkişafına nail olunacaqdır.

Növbəti illərdə də sosial-iqtisadi siyasətin başlıca istiqamətini ölkə əhalisinin həyat səviyyəsinin daha da yüksəldilməsi təşkil edəcəkdir. Bu istiqamətdə ilk növbədə yeni iş yerlərinin açılması üçün addımlar atılacaqdır. Bu istiqamət maliyyə böhranından təzəcə dirçəlmiş bütün ölkələrin sosial siyasətinin əsas prioritetini təşkil edir.

Həmçinin, ölkənin enerji, ərzaq və ekoloji təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi üçün sistemli tədbirlərin, proqram və layihələrin işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi davam etdiriləcəkdir.

3.3 Azərbaycanın integrasiya proseslərində iştirakın hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi məsələləri

XXI əsrin ilk onilliyində sürətlə inkişaf qloballaşma prosesləri ölkələrin sosial-iqtisadi həyatına ciddi şəkildə təsir etməkdədir. Bu mənada Azərbaycan istisna deyil. Qlobal amillər ölkə həyatının demək olar ki, bütün sahələrində - iqtisadi, sosial, siyasi, humanitar-mədəni və s. sahələrdə gedən proseslərin axınına nüfuz edir. Bununla yanaşı, hər bir ölkədə olduğu kimi, Azərbaycanda da öz mənşəyinə və təsir dairəsinə görə regional (region ölkələrinə xas olan), yaxud ölkədaxili xarakter daşıyan amillər mövcuddur ki, onların da ölkənin ictimai həyatının müxtəlif

sahələrinin idarə edilməsində nəzərə alınması səmərəli siyasətin formalaşdırılması baxımından vacib əhəmiyyətə malikdir.

Müasir dövrümüzün əsas amilləri şərti olaraq aşağıdakı kimi qruplaşdırıla bilər:

1. Qloballaşma şəraitində innovasiya fəaliyyətinin keyfiyyətə yeni müstəvidə fəallaşması ilə bütün dünyada iqtisadi və təsərrüfat proseslərinin dəyişmə tempi, innovativ yeniliklərin nüsxələşdirilməsi, onların istehsal sahəsində tətbiqi misli görünməmiş şəkildə sürətlənir və yaxın gələcəkdə dünya iqtisadiyyatının artımı məhz bu amilin təsiri nəticəsində baş verəcəkdir.

2. Növbəti illərdə dünya üzrə ticarətin istehsalə nəzərən daha yüksək sürətlə artacağı, qloballaşma ilə birlikdə regional integrasiyaların da genişlənəcəyi gözlənilir. Beynəlxalq bazarlarda ixtisaslaşmaya üstünlük verən, istehsal texnologiyasını, innovasiya potensialını inkişaf etdirən və beləliklə yüksək əlavə dəyər yaradan sahələri təşviq edən ölkələrin qlobal və regional səviyyədə rəqabətə davamlılıqlarının artacağı gözlənilir. Sənayenin innovasiyalar əsasında inkişafı elm və texnologiya potensialının gücləndirilməsi zəruridir.

3. Azərbaycanın qarşısında duran əsas məsələ ilk növbədə iqtisadiyyatda karbohidrogen ehtiyatların ixracından mövcud asılılığı aradan qaldırmaqla orta və uzunmüddətli perspektivdə dünya iqtisadiyyatının xammal əlavəsinə və texnoloji “autsayderə” çevrilmək təhlükəsinin qarşısını almaq kimi mühüm məsələnin daim diqqət mərkəzində saxlanılmasını tələb edir. Karbohidrogen ixracı amili son onillikdə iqtisadi artımın əsas aparıcı qüvvəsi olsa da, hazırkı mərhələdə qarşıda duran əsas vəzifə qeyri-neft sektorunun qabaqlayıcı inkişafına nail olmaq, iqtisadiyyatın səmərəliliyini və rəqabət qabiliyyətini artırmaq və onun innovasiya əsaslı irəliləyişini təmin etməkdir.

4. Böyük riskləri də bərabərində gətirən qloballaşma beynəlxalq miqyasda istehsalın, ticarətin, kapital axınlarının və əmək miqrasiyasının sərbəstləşməsi tendensiylərini kəskin artırmışdır. Növbəti dövr dünya iqtisadiyyatının əsas mərkəzləri arasında tarazlığın dəyişməsi və bununla əlaqədar onun strukturca yenidən qurulması, regional iqtisadi ittifaqların rolunun güclənməsi ilə səciyyələnəcəkdir.

Azərbaycan üçün bu, həm xarici iqtisadi integrasiya baxımından yeni imkanlar açır, həm də sosial-iqtisadi inkişafın istiqamətlərində ümumdünya kontekstini üstün tutmağı, lokal regional dairədə aparmamağı, müxtəlif iqtisadi məkanların təsərrüfat əlaqələrində və bazarlarında iştirak etməkdən yararlanmağı qarşıya qoyur.

5. Qloballaşmanın səciyyəvi xüsusiyyətlərindən biri də yeni texnologiyaların, innovasiyaların yayılması kimi müsbət təsirli amillə yanaşı, mənfi yüklü iqtisadi proseslərin də yayılması, bu proseslərin ümumdünya təsərrüfat integrasiyasına cəlb olunmuş ölkələri “öz cənginə almaq” bacarığıdır. Qlobal böhran və onun fəsadları qoruyucu mexanizmlərin yaradılmasını və gücləndirilməsini gündəmə gətirir. Ənənəvi xilas təyinatlı maliyyə fondları ilə yanaşı, bu sırada iqtisadiyyatın dövlət tənzimləməsində istifadə olunacaq xüsusi antiböhran xarakterli tədbirlər, həmçinin, milli iqtisadiyyatın strukturunun şaxələndirilmiş olması və çevik şəkildə yeni şəraitə uyğunlaşmaq qabiliyyətinə malik olması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

6. Hazırkı mərhələdə bəşəriyyətin üzləşdiyi və hər bir ölkənin ictimai və iqtisadi həyatına güclü təsir qüvvəsinə malik məsələlərdən biri də bütün dünya çapında illər boyu sürətlənən sənayeləşmənin nəticəsində ekoloji tarazlığın pozulmasıdır.

Son illərin təcrübəsi göstərir ki, ekoloji problemlərin səmərəli həlli üçün dövlətin müvafiq fəaliyyəti gücləndirilməli və belə hallarda çevik mexanizmlərin qurulması ön plana çəkilməlidir.

Qarşıdakı dövrə mövcud imkanları və resursları nəzərə almaqla Azərbaycanda davamlı iqtisadi artım əsasında Azərbaycan iqtisadi və siyasi cəhətdən inkişaf etmiş, rəqabət qabiliyyətli ölkə ola bilər. İqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin artırılması makroiqtisadi sabitliyin qorunması, monetar və fiskal siyasətin koordinasiyasının gücləndirilməsi, biznes mühitinin yaxşılaşdırılması, maliyyə xidmətləri bazarının inkişaf etdirilməsi, xarici ticarət və investisiya siyasətinin təkmilləşdirilməsi nəticə etibarilə iqtisadi integrasiyanın inkişafı üçün əsas şərtlərdir.

Qarşıdakı dövrdə ölkənin bütün imkanlarından tam şəkildə istifadə etmək, mövcud iqtisadi, sosial, siyasi resurslardan tam yararlanmaq və bu əsada da ölkənin iqtisadi potensialının gücləndirilməsinə şərait yaratmaq vacib şərtidir.

Konsepsiya çərçivəsində qarşıya qoyulan sosial-iqtisadi hədəflərə nail olunması yüksək səmərə ilə fəaliyyət göstərən, dünya çapında yetərli rəqabət gücünə malik iqtisadi sistemin formalaşmasını şərtləndirir. Tarixi və müasir təcrübə göstərir ki, belə bir sistem yalnız sahibkar təşəbbüsünə və sərbəst rəqabətə əsaslanan bazaar münasibətləri şəraitində yer ala bilər. Bununla bərabər, iqtisadi və sosial sahələrdə davamlı yüksək artım templərinin təmin olunması bazar iqtisadiyyatı şəraitində dövlət tənzimləməsinin adekvat şəkildə qurulmasını, qlobal dünya iqtisadiyyatındakı son meylləri və istiqamətləri nəzərə almaqla bu tənzimləmənin daha da təkmilləşdirilməsini tələb edir.

Makroiqtisadi siyasətin koordinasiyası gücləndiriləcək, maliyyə dayanıqlılığı baxımından optimal makro-fiskal çərçivə formalaşdırılacaq və adekvat pul siyasəti aparılacaqdır. Bu siyasətin birinci pilləsində inflyasiya hədəfi, digər makroiqtisadi hədəflər və bunlara uyğun tənzimləmə alətləri, ikinci pilləsində isə maliyyə sektorunda sabitlik hədəfləri, sektorda aktivliyi və riskləri idarə edəcək alətlər yer alacaqdır. Inflyasiya hədəfinə uyğun olaraq iqtisadiyyatın pula tələbatının ödənilməsinə xüsusi diqqət yetiriləcək, monetar idarəetmənin institusional bazası təkmilləşdirilməlidir.

İqtisadi sistemin rəqabət qabiliyyətinin daha da artırılması məqsədilə tədricən passiv vergi siyasətindən aktiv vergi siyasətinə keçid təmin edilməli, vergi dərəcələri optimallaşdırılmalı və sahibkarlıq fəaliyyəti üçün əlverişli mühit yaradılmalıdır.

Inteqrasiya sahəsində məsələnin həlli istiqamətində neft və qaz gəlirlərindən istifadə olunması mexanizmi təkmilləşdirilməli və karbohidrogenlərin satışından əldə edilən gəlirlərin tədricən həmin vəsaitlərin investisiya olunmasından qazanılan gəlirlə əvəzlənməsi strategiyası həyata keçiriləcək və bu sahədə hazırda aparılan işlər intensivləşdiriləcəkdir.

Ölkənin tədiyyə qabiliyyətinin yaxşılaşdırılmasının və iqtisadiyyatın ixraca yönəldilməsinin ayrıca vacib tələbi kimi daha çevik məzənnə siyasəti həyata keçiriləcək, xalis beynəlxalq investisiya mövqeyi üzrə profisit qorunacaqdır.

Biznes mühitinin, rəqabət qanunvericiliyi və siyasətinin daha da yaxşılaşdırılması istiqamətində görülən tədbirlər davam etdiriləcək, investorların

hüquqlarının qorunması mexanizmləri təkmilləşdiriləcəkdir. Qanunların davamlı və ədalətli şəkildə tətbiq edilməsi və hüququn aliliyinin işlək sisteminin formalaşdırılması diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

Xarici ticarət prosedurlarının sadələşdirilməsi və təkmilləşdirilməsi, beynəlxalq bazarlara çıxışda və xarici bazarlarda rəqabət gücünün artırılmasında sahibkarlara göstərilən dövlət dəstəyinin artırılması istiqamətində tədbirlər həyata keçirilməlidir.

Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin ixrac qabiliyyətini artırmaq məqsədilə təşviqedici tədbirlər həyata keçiriləcək, sahibkarlıq subyektlərinin dövlət tərəfindən güzəştli kreditlərlə təminat səviyyəsi yüksəldiləcək, daxili bazarın haqsız rəqabətdən qorunması üçün beynəlxalq praktikada qəbul olunmuş antidempinq və digər qoruyucu tədbirlər həyata keçiriləcəkdir.

Eyni zamanda gömrük prosedurlarının təkmilləşdirilməsi, həmçinin investorları yerli bazarlara daxil olmaqdan çəkindirən amillərin aradan qaldırılması üçün səylər göstərilməlidir. Ümumdünya Ticarət Təşkilatına (ÜTT) daxil olmaq üçün beynəlxalq ticarət sisteminə uyğun islahatların həyata keçirilməli, qanunların dünya ticarət sistemində tətbiq edilən praktikaya uyğunlaşdırılması son nəticə olaraq yerli şirkətlərin və bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatının inkişafına yeni imkanlar açacaqdır.

Müasir, beynəlxalq standartlara uyğun, iqtisadiyyata geniş kapitalizasiya imkanları təqdim edən və risklərin etibarlı idarə edilməsini təmin edən, yüksək səmərə ilə fəaliyyət göstərən qiymətli kağızlar bazarının formalaşdırılması istiqamətində mühüm addımlar atılacaq, qiymətli kağızlar üzrə qeyri-mütəşəkkil bazarın məhdudlaşdırılması, bazarın investorlar üçün cəlbediciliyinin artırılması məqsədilə sistemli tədbirlər həyata keçiriləcək, bazarın peşəkar iştirakçılarının fəaliyyətini və onlara nəzarət mexanizmlərini tənzimləyən qanunvericilik təkmilləşdiriləcəkdir.

Bütün bu məqsədlərə nail olmaq üçün ilk növbədə qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi və müvafiq institusional potensialın gücləndirilməsi istiqamətində ardıcıl tədbirlər həyata keçirilməlidir.

Qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsində bazar iqtisadiyyatı şəraitində sağlam rəqabəti təmin edən səmərəli dövlət tənzimlənməsi prinsipi əsas götürüləcək, biznes

mühitinin yaxşılaşdırılması, milli qanunvericilik bazasının beynəlxalq ticarət sisteminin tələblərinə uyğunlaşdırılması prioritetləri diqqət mərkəzində saxlanılacaq, qanunun aliliyinin təmin edilməsi məqsədilə icra intizamı və nəzarət sistemi daha da gücləndirilməlidir.

Beynəlxalq təcrübəyə əsaslanaraq, dövlət qurum və müəssisələrinin fəaliyyət sferaları üzrə prioritet inkişaf məqsədlərinin müəyyən edilməsi, həmin məqsədlərin qəbul edilmiş müvafiq dövlət proqramlarına uyğunlaşdırılması və onların effektiv şəkildə reallaşdırılması baxımından hər bir dövlət qurum və müəssisəsi tərəfindən strateji planların hazırlanaraq həyata keçirilməsi məqsədəuyğundur.

Azərbaycan yalnız neft və qaz ehtiyatlarına görə deyil, həmçinin Qara və Xəzər dənizləri regionunda tutduğu mövqeyə görə ABŞ, Avropa və Asiya dövlətlərinin maraqlarının kəsişdiyi geosiyasi mərkəzə çevrilmişdir. Neft və qaz ehtiyatlarının işlənməsi, həmçinin onların dünya bazarlarına ixracı üzrə nəhəng layihələrin həyata keçirilməsi sayəsində Xəzər regionu XXI əsrdə dünyanın əhəmiyyətli regionlarından birinə çevrilmişdir.

20 sentyabr 1994-cü ildə "Xəzərin azərbaycan sektorunda yerləşən Azəri, Çıraq və Günəşli (dərin hissəsi) yataqlarının (AÇG) işlənməsi və hasilatın pay bölgüsü" üzrə birinci saziş imzalandı. Sonralar bu saziş "Əsrin sazişi" adı ilə tanındı. Bu saziş xarici şirkətlərə Azərbaycanda yeni sazişlərin imzalanması üçün geniş yol açdı. 1994-cü ildən bu vaxta qədər ARDNŞ və xarici neft şirkətləri arasında karbohidrogenlərin kəşfiyyatı, hasilatı və məhsulun pay bölgüsü prinsipi üzrə 26 saziş imzalanmışdır.

Azərbaycan neft ehtiyatlarının birgə işlənməsi üçün respublikamıza dünyanın bir çox dövlətlərindən xarici şirkətlərin dəvət olunması, müqavilələrin bağlanması və onların fəaliyyəti üçün əlverişli şəraitin yaradılması neft strategiyasının siyasi istiqamətinin reallaşması üçün zəmin yaratmışdır.

Azərbaycanda həyata keçirilən neft siyasəti ölkəmizdə xarici sərmayələr ilə yanaşı müasir texnologiyaların, iş təcrübələrinin, yeni idarəçilik qaydalarının, iqtisadi münasibətlərin daxil olması üçün də şərait yaradıb.

Respublika iqtisadiyyatının ümumdünya təsərrüfatı ilə çoxşaxəli və intensiv integrasiyası müstəqil Azərbaycan Respublikasının rəsmi dövlət siyasətinin aparıcı istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Bu siyasətin prioritet istiqaməti mövcud hüquqi bazanın mütəmadi əsasda genişləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi olmalıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, 1994-cü il sentyabrın 20-də müstəqil Azərbaycan dövlətinin inkişaf tarixində “Əsrin müqaviləsi” adı ilə tanınmış neft sazişi imzalanmışdır. Azərbaycanın neft tarixində yeni səhifələr açan “Əsrin müqaviləsi” iqtisadiyyatımızın dinamik inkişafının, dünya iqtisadi sisteminə integrasiyasının əsasını qoydu.

Azərbaycanın integrativ inkişafından danışarkən bu sahədə zəruri normativ-hüquqi aktların formalaşdırılması və onların tam gücü ilə işləməsinin ümumilikdə ölkənin iqtisadi inkişafına təsirini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Lakin, inkişaf etməkdə olan ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, normativ hüquqi aktların qəbul edilməsi ilə onların tam gücü ilə işləməsi arasında kəskin fərqlər mövcuddur və bu tip ölkələrdə qanunun qəbulu heç də onun tam gücü ilə reallaşması demək deyildir. Bu problemim həlli dövlət tərəfindən daimi əsasda qanunvericilik tədbirlərin, o cümlədən də mövcud qanunvericiliyin real şəraitə uyğunlaşdırılması üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsini zəruri edir.

İqtisadi proseslərin və xüsusilə, integrasiya proseslərinin tənzimlənməsinin normativ-hüquqi bazasının araşdırılmasından aydın olur ki, integrasiya proseslərinin tənzimlənməsinin konkret normativ-hüquqi aktlar sistemi mövcud deyil və buna görə də iqtisadi artımın tənzimlənməsinin normativ-hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi dedikdə, biz, iqtisadiyyatın normal fəaliyyət göstərməsini təmin edən əksər normativ-hüquqi aktları və onların təkmilləşdirilməsini nəzərdə tuturuq.

Son illər Azərbaycan Respublikasında iqtisadi inkişafına şərait yaradılması məqsədilə qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır. Belə ki, investisiya fəaliyyəti, lizinq münasibətlərinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinə əlavə və dəyişikliklər edilməsi haqqında ilə bağlı müvafiq qanun layihələri hazırlanmış, eyni zamanda «Azərbaycan Respublikasının ərazisində xüsusi iqtisadi zonaların yaradılması və

fəaliyyətinin tənzimlənməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, istehsal məqsədi ilə ölkəyə idxal edilən, lizinq predmeti olan əmlakın əlavə dəyər vergisindən azad edilməsinə dair qərar layihəsi hazırlanmış, Nazirlər Kabinetinə təqdim edilmişdir.

Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan subyektlərin maliyyə resurslarına olan ehtiyaclarını daha dolğun ödəmək məqsədilə verilən kreditlər üçün girov təminatının və girov (ipoteka) münasibətlərinin təkmilləşdirilməsinə, qoyulan girovların satışının sadələşdirilmiş mexanizmlərindən istifadə edilməsinə, torpaq sahələrinin qiymətləndirilməsi prinsiplərinin təkmilləşdirilməsinə yönəldilən «İpoteka haqqında» Qanun hazırlanmışdır.

İqtisadi subyektlərin fəaliyyətini daha da stimullaşdırmaq və onların ixtiyarında qalan mənfəətin həcmi artırılması məqsədilə «Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə əlavə və dəyişikliklər edilməsi barədə» Azərbaycan Respublikasının mütəmadi əsasda yeni qanun layihələri hazırlanır. Təkcə son 10 il ərzində Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə 1000-dən artıq əlavələr və dəyişikliklərlə bağlı müvafiq qanunlar qəbul edilmişdir və bu istiqamətdə işlər davam etdirilir. Buna ən bariz nümunə iqtisadiyyatın bütün sahələrində, o cümlədən qeyri-neft sektorunda sahibkarlıq və investisiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması məqsədilə mənfəət vergisinin dərəcəsinin 28 %-dən 20 %-ə endirilməsidir və hökumətdə bu sahədə yeni təkliflərə baxılır. Son dövrdə lizinq obyektinə olan əmlak üçün illik amortizasiya norması 2 dəfəyədək artırılmış və maliyyə lizinqi əməliyyatları əlavə dəyər vergisindən azad edilmişdir. 2005-ci ildən başlayaraq məcburi sosial sığorta haqlarının azaldılması prosesi gedir, əmək haqqından tutulan məcburi pensiya ödəməsi isə 2%-dən 3%-ə kimi qaldırılmışdır.

Lakin bütün bu müsbət addımlara baxmayaraq ölkədə iqtisadi inkişaf və integrasiya proseslərini əngəlləyən hüquqi problemlər hələ də qalmaqdadır. Azərbaycanda real vəziyyətin təhlili iqtisadi artımın normativ-hüquqi bazasındakı boşluqların, çatışmamazlıqların və bu sahədə təkmilləşdirmə fəaliyyətinin zəif olduğunu göstərir. İqtisadi integrasiyanın tənzimlənməsi sahəsində Azərbaycan Respublikasının Qanunvericiliyini təhlil edərək və aparılmış sosial sorğulara istinad

edərək iqtisadi integrasiyanın hüquqi əsaslarında aşağıdakı istiqamətlərdə fəaliyyətin aparılmasını məqsəduyğun hesab etmək olar:

- Obyektiv reallığa uyğun, normal iqtisadi fəaliyyətə şərait yaradan normativ-hüquqi aktların qəbulu. “Transparency international Azerbaijan”ın apardığı sosial sorğunun nəticələri də normativ hüquqi aktların qəbulu zamanı şəffaflığın hansı səviyyədə qorunduğu haqda dolğun təsəvvür yaratmağa imkan verir. Sosial sorğuda respondentlərə verilən qanunvericiliklə bağlı suala aşağıdakı kimi cavab verilmişdir:

- Qanunlar mükəmməl deyil və buna görə də onlar korrupsiya üçün imkan yaradır - 49.5%

- Korrupsiya üçün imkan yaradan ziddiyyətli normalar qanunvericilik aktlarda mövcuddur - 20.6%

- Cavab vermək çətindir-14.6%

- Qanunlarda korrupsiya üçün imkanlar yaratmayan dürüst normalar vardır-14.2%

- Qanunlar işləmir - 1.1%

Göründüyü kimi respondentlərin 49.5%-i qanunların qeyri-mükəmməl olduğu, 20.6%-i isə qanunlarda ziddiyyətli normalar olduğu fikrindədirlər. Sorğuda iştirak edən respondentlərin yalnız 14.2%-i dürüst normativ aktların olduğuna inanırlar.

- Əgər dayanıqlı iqtisadi inkişafa nail olmaq, ölkədə normal biznes mühiti yaratmaq məqsədi qoyulubsa, onda, ilk növbədə iqtisadiyyatın fəaliyyət karkası olan normativ-hüquqi aktların qəbulu və mövcud olanların təkmilləşdirilməsi prosesi sürətlənməlidir.

- Qəbul edimiş normativ-hüquqi aktların tam gücü ilə fəaliyyət göstərməsinin təmin edilməsi;

Problemin aktuallığını Respublika Prezidentinin “Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında” 24 noyabr 2008-ci il tarixli Fərmanı da təsdiqləyir. Fərmanda göstərilir:

“Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyi:

- sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı əvvəllər qəbul olunmuş qərarların icrasını sürətləndirsin, bu işdə qarşıya çıxan maneələrin aradan qaldırılması üçün qanunvericiliyə uyğun olaraq müvafiq tədbirlər görsün və görülən işlər barədə mütəmadi olaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;

- inhisarçılıq fəaliyyətinin məhdudlaşdırılması və haqsız rəqabətin qarşısının alınması məqsədilə qanunvericilik çərçivəsində zəruri tədbirlər həyata keçirsin”

Fərmandan da göründüyü kimi Hökumət qəbul edilmiş qanun və qərarların icrası probleminin aradan qaldırılmasının zəruriliyi anlanır və vəziyyətin dəyişdirməsinə çalışılır.

- Normativ-hüquqi aktların qəbulu və dəyişdirilməsi prosesinə geniş ictimaiyyətin cəlbə və onların maraqlarının nəzərdən keçirilməsi.

- Normativ-hüquqi aktların və hesabat formalarının maksimum sadələşdirilməsi və konkretləşdirilməsi.

Bu sahədə bir çox işlər görülməsinə baxmayaraq hələ də ciddi təkmilləşmə bazası mövcuddur. Adi məntiqə uyğundur ki, iqtisadi subyektlər dövlət orqanları qarşısında normativ hüquqi aktlarda göstərilən təəhhüdlərdən başqa təəhhüdlər daşıyırlar. Yəni, qanunda qanun pozuntusu kimi göstərilməyən hərəkəti etdikdə subyekt əməliyyatın xarakterindən asılı olmayaraq məsuliyyət daşıyır və qanuni hərəkət etmiş olduğu qəbul edilir. Belə olduğu təqdirdə, hesabat formalarının sadə və anlaşıqlı tərtib edilməsi sahibkarların əlavə problemlərlə üzləşməməsinə şərait yarada bilər.

- Normativ-hüquqi aktlar barədə, onların qəbulu dəyişdirilməsi sahəsində maarifləndirmənin və şəffaflığın daha da artırılması, əhəlinin hüquqi savadsızlığının azaldılması və s.

Ölkə sahibkarlarının qanunvericiliklə bağlı digər problemi qanunvericilikdə həddən artıq sürətlə dəyişikliklərin aparılmasıdır. Bu problemə dair ən yaxşı nümunə zənnimizcə sahibkarların fəaliyyətini tənzimləyən əsas normativ hüquqi akt olan “Vergi Məcəlləsi”ndə aparılan hər il yüzlərlə dəyişikliyi göstərmək olar. Vergi Məcəlləsində belə sürətlə dəyişikliklərin aparılması sonradan sahibkarlarla vergi orqanları arasında problemlərin yaranmasına gətirib çıxarır. Vergi xidməti kimi yeni

yaradılmış pulsuz telefon “195” xidmətinin yaradılmasını müsbət addım kimi dəyərləndirmək olsa da, maarifləndirmək işində hələ də külli miqdar problem mövcuddur. Vergilər Nazirliyinin “İri vergi ödəyiciləri ilə iş üzrə” Departamentinin yüksək səviyyədə təşkilatlanması və iri vergi ödəyicilərinə yüksək səviyyəli xidmət müqabilində, orta və xırda vergi ödəyiciləri ilə iş aparan vergi orqanları haqda bunu demək qeyri-mümkündür. Vergi orqanlarının vergi ödəyicilərinə diqqətlə yanaşması, vergi borcunun yarandığı təqdirdə onun səbəbləri haqda dolğun məlumatın verilməsi, ümumiyyətlə vergi borcunun yaranmaması üçün vergi ödəyicilərinə mütəmadi olaraq rəsmi məktublarla onların təəhhüdləri və məsuliyyətləri haqqında rəsmi informasiyaların verilməsi, vergi ödəyicilərinə fərdi və keyfiyyətli xidmətin təşkil olunması, vergi hesabatlarının doldurulma qaydası haqqında treyninqlərin həyata keçirilməsi zənnimizcə vergi xidmətinin daha da təkmilləşdirilməsinə xidmət göstərir. Biz vergi ödəyiciləri və vergi orqanları arasında münasibətlərin kompyuter texnologiyası əsasında həyata keçirilməsinin tərəfdarıyıq.

“Elektron imza” və “elektron möhür”ün tətbiqi ilə bağlı normativ aktın hüquqi qüvvəyə minməsi elektron ticarətin inkişafına, müəssisələrarası sənəd dövriyyəsinin sürətlənməsinə və əlavə xərclərin minimumlaşmasına səbəb ola bilər.

AQTA çərçivəsində 2010-cu illər üçün Avropa İttifaqı və Azərbaycan arasında prioritet əməkdaşlıq sahələrinin müəyyənləşdirilməsi, həmçinin bu sahələrə yardımın göstərilməsi məqsədilə imzalanmış Milli İndikativ Proqramda qeyd olunmuş illər ərzində Azərbaycana göstəriləcək yardımlar aşağıdakı üç prioritet sahəyə yönəldiləcəkdir:

- demokratik strukturlar və yaxşı idarəçiliyin gücləndirilməsi;
- sosial-iqtisadi islahat və davamlı inkişafın, ticarət və investisiyanın, qanunvericiliyin tənzimlənməsi və islahatların dəstəklənməsi;
- Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişi və Avropa Qonşuluq Siyasəti üzrə Fəaliyyət Planının dəstəklənməsi, hərtərəfli institusional quruculuq, o cümlədən səfərbərlik və təhlükəsizlik məsələləri.

Hazırda, Azərbaycan Respublikası tvinninq layihələrinin sayı üzrə regionda liderdir. 2010-cu illərdə İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin benefisiar olduğu layihə

Avropa Komissiyası tərəfindən ən uğurlu 4 layihədən biri, 2011-ci ildə isə Milli Məclisin benefisiar olduğu layihə ən uğurlu 3 layihədən biri hesab edilmişdir.

Tvinning layihələrindən artıq 20-nin icrası başa çatmış, 6-sı icradadır, 9-u üzrə layihə sənədləri hazırlanır.

İcrada olan Tvinning layihələri:

1. Avropa İttifaqının tikinti standartlarına keçid sahəsində Azərbaycan Respublikası Fövqəladə Hallar Nazirliyinin Tikintidə Təhlükəsizliyə Nəzarət Dövlət Agentliyinə dəstək Müddəti: 2014-2016-cı illər.

2. İnsan resurslarının dayanıqlı inkişafı üçün potensialın artırılmasında Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyinə dəstək Müddəti: 2014-2016-cı illər.

3. Azərbaycan Respublikasının sığorta-pensiya sistemində yığım komponentinin tətbiq edilməsi və qeyri-dövlət pensiya fondlarının formalaşdırılması və fəaliyyətini tənzimləyəcək qanunvericilik bazasının yaradılması üzrə Dövlət Sosial Müdafiə Fonduna dəstək Müddəti: 2014-2016-cı illər

TAİEX. 2010-2014-cü illər üzrə ümumilikdə Avropa Komissiyasına 162 TAİEX müraciəti göndərilmişdir. Bu müraciətlərdən 55-i seminar, 66 ekspert missiyası, 41 təlim səfəri təşkil edir.

SİGMA. Ümumilikdə bu günədək 14 SİGMA layihəsi icra olunmuşdur. Hazırda 2 SİGMA layihəsi həyata keçirilməkdədir:

- Satınalmalar üzrə Dövlət Agentliyinin benefisiar olduğu Dövlət satınalmaları üzrə nəzarət və institusional sisteminin inkişafı layihəsi;

- Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət Qulluğu Məsələləri üzrə Komissiyanın benefisiar olduğu Dövlət qulluğu üzrə məcəllənin hazırlanmasına dəstək layihəsi.

İqtisadi həyatın beynəlmilləşməsi, Azərbaycanın ağır şərtlər altında gedən müasir dünya ilə integrasiyasının bütün istiqamətləri yeni imkanlar yaratmaqla yanaşı, yeni problemlər, bəzən də təhlükələr yaratmaqdadır. Bu imkanlardan səmərəli istifadə edilməsi, mövcud problem və təhlükələrin vaxtında aşkara çıxarılıb öyrənilməsi bu gün Azərbaycan üçün həyati əhəmiyyət kəsb etməsi zərurətindən gündəmdə olan məsələlərdəndir.

Azərbaycanın uğurları nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların hesabatlarında da öz əksini tapmışdır. Təsədüfi deyil ki, 2009-2010-cu illər üçün hazırlanmış “Qlobal Rəqabətlik Hesabatı”nda Azərbaycan 18 pillə irəliləyərək, 133 ölkə arasında 51-ci yerə, MDB ölkələri arasında isə 1-ci yerə yüksəlmişdir. Eləcə də, “Standard and Poor’s” Beynəlxalq Reyting Agentliyi tərəfindən ölkə iqtisadiyyatının hazırkı real vəziyyəti “Stabil”dən “Pozitiv”ə yüksəldilmişdir.

Növbəti mərhələnin əsas məqsədlərini makroiqtisadi sabitliyin qorunub saxlanması və iqtisadi inkişafın dayanıqlılığının təmin edilməsi təşkil edəcəkdir. Eyni zamanda, iqtisadi artımın keyfiyyətinin prioritetliyinin təmin edilməsi nəzərdə tutulur. Bu məqsədlə iqtisadiyyatın diversifikasiyasının (iqtisadiyyatın bütün sahələrinin paralel inkişafı) genişləndirilməsi nəticəsində neft sektorundan asılılıq minimuma endiriləcək, innovasiya sahibkarlığı əsasında formalaşan iqtisadiyyata keçid təmin ediləcək, kənd təsərrüfatı sahəsində islahatların aparılması məqsədilə aqrar sektorun inkişafında intensiv üsullara üstünlük veriləcək və bunula da Azərbaycan iqtisadiyyatının da klasterlər üzrə inkişafına nail olunacaqdır.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Dissertasiya işində aparılan tədqiqatlar ümumiləşdirilərək nəzəri və praktiki əhəmiyyət kəsb edən bəzi nəticələr əldə edilmiş və onların da əsasında təkliflər verilmişdir:

1. Dünya miqyasında gedən qloballaşma getdikcə daha da genişlənərək və dərinləşərəkdünya iqtisadiyyatında ən əhatəli bir prosesə çevrilməkdədir. Öz gələcək inkişafını təmin etməyi bir strateji məqsəd kimi qarşıya qoyan hər bir dövlət, o cümlədən də Azərbaycan dövləti, bu reallıqla hesablaşmalı və onun müsbət nəticələrindən bəhrəmənləklə beynəlxalq integrasiya münasibətlərinə aktiv qoşulmalıdır.

2. Beynəlxalq integrasiya proseslərinin milli maraqlara uyğun reallaşdırılması üçün istər milli qanunvericiliyin, istərsə də beynəlxalq hüququn yaratdığı imkanlar çərçivəsində dövlət mükəmməl hüquqi tənzimləmə mexanizmi formalaşdırmalı və bu mexanizmi mütəmadi şəkildə təkmilləşdirməlidir.

3. Qloballaşma şəraitində Azərbaycanın beynəlxalq integrasiyaproseslərinə aktiv və səmərəli qoşulması ilk növbədə dövlət tərəfindən əlverişli siyasi, iqtisadi və hüquqi mühitin yaradılmasını və bu əsasda da ölkənin milli iqtisadi sistemini olduqca vacib bu prosesin tələblərinə uyğunlaşdırmaqlıdır.

4. Azərbaycan üçün nisbətən yeni bir sahə olduğunu nəzərə alaraq beynəlxalq iqtisadi integrasiyadan bacarıqla səmərələnmə nöqtəyi-nəzərindən Azərbaycan dövləti bu sahədə mövcud dünya təcrübəsini ətraflı öyrənməli və ondan milli maraqlara uyğun istifadə etməlidir.

5. Ölkənin dinamik makroiqtisadi inkişafının strateji istiqamətləri müəyyənləşdirilməklə Azərbaycan iqtisadiyyatının beynəlxalq iqtisadi integrasiyaproseslərinə səmərəli qoşulması istiqamətində milli iqtisadiyyatın bütün sahələri və problemlərinin həlli üzrə mütəmadi olaraq məqsədli dövlət proqramları işlənməli və qəbul edilməlidir.

6. Integrasiya proseslərində fəal və səmərəli iştirakın təmin edilməsi məqsədi

ilə Azərbaycan dövləti bütün samballı beynəlxalq iqtisadi təşkilatlarla əlaqələrini genişləndirməli və onların işində fəal iştirak etməlidir.

7. Makroiqtisadi inkişaf üçün maddi əsas rolunu oynayan investisiyalardan maksimum səmərələnmək üçün ölkədə əlverişli iqtisadi-hüquqi şərait yaratmaqla dövlət bu sahədə səmərəli tənzimləmə fəaliyyətini həyata keçirməlidir.

8. Beynəlxalq iqtisadi integrasiya münasibətlərinin fəal və bacarıqlı iştirakşısına çevrilmək üçün mükəmməl maliyyə sistemi formalaşdırılmalı və onun fəaliyyəti müvafiq hüquqi əsasda tənzimlənməlidir. Bu məqsədlə ən mühüm və lazımlı fəaliyyət ardıcıl olaraq dövlətin fiskal siyasəti işlənilib hazırlanmalı və reallaşdırılmalıdır.

9. Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatının uğurla dünya iqtisadi sisteminə integrasiyası üçün makroiqtisadi siyasətin koordinasiyası gücləndirilməli, maliyyə dayanıqlılığı baxımından optimal makro-fiskal çərçivə formalaşdırılmalı və adekvat pul siyasəti aparılacaqdır. Bu siyasətin birinci pilləsində inflyasiya hədəfi, digər makroiqtisadi hədəflər və bunlara uyğun tənzimləmə vasitələri, ikinci pilləsində isə maliyyə sektorunda sabitlik hədəfləri, sektorda fəallığı və riskləri idarə edəcək vasitələr yer almalıdır.

10. Ölkənin iqtisadi inkişaf strategiyası dünya miqyasında dəyişən şəraitə daimi əsasda uyğunlaşdırılmalı və bu məqsədlə müvafiq dövlət orqanları ardıcıl fəaliyyət həyata keçirməlidirlər.

11. Azərbaycan Respublikasının iqtisadi integrasiya proseslərinə məqsədyönlü iştirakının təmin edilməsi üçün onun beynəlxalq hüquqi-müqavilə bazası daim genişləndirilməli və təkmilləşdirilməlidir.

12. Respublika iqtisadiyyatının ümumdünya təsərrüfatına intensiv integrasiyası müstəqil Azərbaycan Respublikasının rəsmi dövlət siyasətinin prioritet və mühüm istiqamətləridən birinə çevrilməlidir. Bu siyasətin prioritet istiqaməti mövcud hüquqi bazanın mütəmadi əsasda genişləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi olmalıdır.

İSTİFADƏ OLUNAN ƏDƏBİYYATLAR

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı.1995
2. Azərbaycan Respublikasının Qanunlar Külliyyatı, 3 cilddə, Bakı. 2009
3. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi. Bakı, 2003
4. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi. Bakı, 2005
5. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı
6. Azərbaycan Respublikasının Beynəlxalq Maliyyə qurumları ilə əlaqələrinin müasir vəziyyəti. AR İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi SKMF. Bakı. 2004
7. Abbasov Ç.M. Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatının integrasiya yolları.. Bakı. 2005
8. Əliyev H.Ə., "Azərbaycan XXI əsrin və üçüncü minilliyin ayrıcında", Bakı. 2001
9. Beynəlxalq Valyuta Fondunun illik hesabatı. London, 2003
10. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının illik hesabatı. New-York. 2003
11. Şükürov A.M., "Qloballaşmış cəmiyyətlər: dünən, bu gün və sabah", Bakı. 2006
12. Azərbaycan Respublikasında iqtisadi islahatlar: ilkin nəticələr, prob-lemlər və perspektivlər. Beynəlxalq elmi-praktik konfransın materialları. Bakı. 2003
13. Abbasov A.B. Sahibkarlıq fəaliyyəti: növləri, təşəkkülü və inkişafı problemləri. Bakı, 1998, 212 s.
14. Abbasov A.A. Biznesin əsasları. Dərslik. Bakı. 2005
15. Allahverdiyev H.B., İqtisadiyyatın hüquqi tənzimlənməsi. Bakı. 2009
16. Bağırov M.M. Banklar və bank əməliyyatları. Dərslik. Bakı. 2003
17. Bayramov Ə.İ. Regional iqtisadi integrasiya: nəzəriyyə və praktika. Bakı. 1997
18. Vəliyev D. Ə. Qloballaşma şəraitində Azərbaycanın beynəlxalq bazarlara integrasiyası: təmayillər , problemlər, perspektivlər. Bakı, 2005
19. Vəliyev D. Ə. Azərbaycanın global iqtisadiyyata integrasiyası. Bakı, 2008
20. Cəbiyev. R.M. Azərbaycanda bazar infrastrukturunun formalaşması və inkişafı. Bakı. 2000
21. Əliyev R.B. İnvestisiyanın maliyyələşdirilməsi və kreditləşdirilməsi. Bakı: 2003

22. Vəliyev T.S., Babayev Ə.R., Meybullayev M.X. İqtisadi nəzəriyyə. Bakı, 2001
23. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. М. 2009
24. Бузова И.А. Коммерческая оценка инвестиций. С-П, 2011
25. Панарин А.С., "Искушение глобализмом", Москва. 2000
26. Уткин А.И., "Глобализация: процесс и осмысление", Москва. 2001
27. Azərbaycanın statistik göstəriciləri – 2014.

İnternet saytları

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin rəsmi saytı – www.president.az
2. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti – www.cabmin.gov.az
3. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi – www.az-customs.net
4. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi – www.azstat.org
5. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bank – www.cbar.az

АННОТАЦИЯ

В диссертации были изучены правовые аспекты интеграционных отношений в условиях глобализации мировой экономики на примере Азербайджанской Республики.

Во введении диссертации обоснована актуальность, основные цели и задачи, методология исследования, также научная и практическая значимость работы по вопросам экономической интеграции.

В 1-ой главе диссертации были исследованы теоретические и методологические вопросы формирования и развитие интеграционных отношений, изучена правовая база успешной реализации данного процесса.

Во 2-ой главе работы изучено современное состояние государственного регулирования интеграционных процессов, а также экономическая стратегия развития интеграционных отношений.

В 3-ей главе анализируются пути развития интеграционных процессов и дальнейшее совершенствование нормативно-правовой базы в этой области.

В конце даются конкретные предложения по совершенствованию правового механизма регулирования интеграционных процессов.

ANNOTATION

In the dissertation legal aspects of integration relations in the conditions of globalisation of economies on an example of the Azerbaijan Republic have been studied.

In dissertation entering the urgency, main objectives and tasks, research methodology, also the scientific and practical importance of work concerning economic integration is proved.

In 1st chapter of the dissertation theoretical both methodological questions forming and development of integration relations have been researched, the legal base of successful realisation of the given process is studied.

In 2nd head of work the current state of state regulation of integration processes, and also economic strategy of development of integration relations is studied.

In 3 head it is analyzed ways of development of integration processes and the further enhancement of is standard-legal base in this area.

In the end it is given specific proposals on enhancement of a legal mechanism of adjustment of integration processes.

REFERAT

Mövzusunun aktuallığı. İqtisadi proseslərdə özünü göstərən qloballaşma sürətlə gedir və bütün dövlətlər üçün iqtisadi integrasiyanı həqati zərurətə çevirir.

Mahiyyət etibarı ilə bu Azərbaycanın yaxın və uzaq perspektivdə inkişaf strategiyasını müəyyən edir və onun dünya iqtisadiyyatı ilə integrasiyasının keyfiyyətə yeni aktiv mərhələyə daxil olduğunu göstərir. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycanın mürəkkəb şərtlər altında gedən müasir dünya ilə integrasiyasının bütün istiqamətləri yeni imkanlar yaratmaqla yanaşı, yeni problemlər, bəzən də təhlükələr yaratmaqdadır.

Yuxarıda deyilənlər Azərbaycanın qloballaşma prosesində beynəlxalq iqtisadi mühitə integrasiyasının gedişi prosesinin və bu prosesin hüquqi aspektlərinin öyrənilməsi və hüquqi mexanizminin təkmilləşdirilməsinin böyük əhəmiyyət kəsb etdiyini və bu səbəbdən də dissertasiya işinin mövzusunun aktual olduğunu göstərir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiyanın əsas məqsədi və vəzifələri qoyulan problemin aktuallığından irəli gəlir. Tədqiqatın əsas məqsədi Azərbaycanın beynəlxalq iqtisadi integrasiyasının hüquqi əsaslarını araşdırmaq və bu çoxtərəfli prosesin təkmilləşdirilməsi yollarını aşkar etməkdir.

Qoyulan məqsədlərinə uyğun olaraq tədqiqatın vəzifələri aşağıdakılardır:

- tədqiqat üçün əsaslı nəzəri-metodoloji, hüquqi baza yaratmaq məqsədilə iqtisadi integrasiya proseslərinin müasir təmayüllərini aşkara çıxarmaq;
- dünya dövlətlərinin qabaqcıl təcrübəsi əsas götürülməklə Azərbaycan Respublikasının integrasiya proseslərinə qoşulması sahəsində dünya ölkələrinin mütərəqqi hüquqyaratma təcrübəsini öyrənmək, onları ümumiləşdirilərək təkmilləşdirilməsi yollarını tədqiq etmək;
- Azərbaycan Respublikasının integrasiya proseslərinə səmərəli qoşulması istiqamətində mükəmməl hüquqi bazasının formalaşdırılması yollarını müəyyənləşdirmək;
- beynəlxalq iqtisadi mühitə integrasiya proseslərinin Azərbaycanda iqtisadi

inkişafın qanunauyğunluqlarını aşkara çıxarmaq;

- Azərbaycanın iqtisadi proseslərə qoşulmasının hüquqi aspektlərini tədqiq edərək onların təkmilləşdirilməsi yollarını müəyyən etmək.

Tədqiqatın obyektı. Problemin öyrənilməsi üçün tədqiqat obyektı qlobal iqtisadi mühit, Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafı və onun iqtisadi integrasiya prosesləridir.

Tədqiqatın predmeti. Qlobal iqtisadi mühitin əsas xarakteristikası və inkişaf təmayüllərinin, Azərbaycanın həmin proseslərə qoşulması qanunauyğunluqlarının, beynəlxalq iqtisadi əlaqələrinin inkişafının hüquqi əsaslarının formalaşması və təkmilləşdirilməsi məsələləridir.

Tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsaslarını xarici ticarət, haqqında klassik və neoklassik iqtisad elmi nümayəndələrinin fikirləri, qloballaşmanın formalaşması və təkamülü, milli dövlətlərin mənafeələrinin qlobal proseslər çərçivəsində inkişafı və idarə olunması qanunauyğunluqları, iqtisadi integrasiya ilə bağlı müasir elmi-nəzəri və praktiki fikir və araşdırmalar təşkil edir.

Tədqiqatın informasiya bazası. Azərbaycan Respublikası Statistika Komitəsinin, İqtisadiyyat və Sənaye, Maliyyə nazirliklərinin, Dövlət Gömrük, Komitəsinin hesabat və məlumatları, Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankın, dövrü mətbuatın materialları, iqtisadi ədəbiyyatlar təşkil etmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Beynəlxalq iqtisadi mühitə integrasiya prosesində Azərbaycan iqtisadiyyatının kompleks inkişafı sahəsində bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə uyğun olaraq qarşıda duran tələblərin elmi cəhətdən əsaslandırılmışdır, qlobal iqtisadi mühit haqqında olan fikirlər sistemləşdirilmişdir, qloballaşma prosesində dövlətlərin mənafeələri və qlobal iqtisadi mühitə integrasiya prosesində güclü hüquqi əsasın formalaşdırılması və onun mütəmadi təkmilləşdirilməsi prosesi kompleks şəkildə öyrənilmişdir.

İşin nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işinin nəzəri əhəmiyyəti aşağıdakılardan ibarətdir: iqtisad elmində istifadə edilən metodoloji prinsiplər əsasında qlobal iqtisadi mühit anlayışı müəyyənləşdirilmişdir. Dissertasiyada əldə edilmiş nəticələr və təkliflər təcrübi olaraq çoxtərəfli və geniş istifadə edilə bilər.

